

Suomalainen museossa.
Museovierailu kokemuksena 1800- ja 1900-lukujen vaihteen
suomalaisessa lehdistössä

Jenni Ronkainen
Pro gradu -tutkielma
Kulttuurihistoria
Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos
Humanistinen tiedekunta
Turun yliopisto
Lokakuu 2014

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck-järjestelmällä.

Tiivistelmä

TURUN YLIOPISTO

Historian, kulttuurin ja taiteidentutkimuksen laitos, Humanistinen tiedekunta

RONKAINEN, JENNI: Suomalainen museossa. Museovierailu kokemuksena 1800- ja 1900-lukujen vaihteen suomalaisessa lehdistössä.

Pro gradu -tutkielma, 84 s., 2 liites.

Kulttuurihistoria

Lokakuu 2014

Tutkin pro gradu -tutkielmassani museossa käymisen kokemusta 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa. Selvitän, miten vuosien 1890 ja 1910 välillä erilaisissa sanoma- ja aikakauslehdissä julkaistuissa museovierailuja kuvailevissa artikkeleissa museokokemuksista kerrottiin ja minkälaisia asioita kertomuksissa nostettiin esiin. Ammattilaisten näkökulmaa käyttämässäni alkuperäislähteissä edustavat antikvaaristen alojen asiantuntijoiden kirjoitukset *Suomen Museo* ja *Finskt Museum* -lehdissä. Maallikoiden tai ”suuren yleisön” näkemyksiä olen tavoitellut laajalevikkisemmistä sanoma- ja aikakauslehdistä.

Keskityn museoinstituution historian sijaan museokävijän kokemuksen tarkasteluun. Lähestyn aihetta tilallisuuden käsitteen kautta, mutta sen fyysisten ulottuvuuksien lisäksi pyrin tavoittamaan myös museotilan mentaalisia, sosiaalisia ja yhteiskunnallisia aspektoja. Keskeisen historiallisen taustan tutkimukselleni muodostavat suomalaisen museosalan vakiintumisvaihe 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa sekä laajempi, yleisellä eurooppalaisella tasolla käynnissä ollut modernisaatioprosessi.

Suomalainen museokenttä oli 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa vielä vakiintumaton ja museoiden ylläpidon tasoissa oli suuria vaihteluita. Alan ammattilaisten museovierailua ohjasi erityisesti hyvän museon kriteereiden määrittäminen, kun taas maallikoiden kirjoituksissa elämyksellisyys korostui voimakkaammin.

Museokokemuksen tilallinen luonne välittyi analysoiduista lehtikirjoituksista selkeästi: museossa toimiminen oli näyttelytilojen ja niiden välittämien menneisyyttä koskevien kertomusten haltuun ottamista. Tässä museokävijä saattoi hyödyntää erilaisia keinoja. Vierailu herätti myös monenlaisia tunteita ja ajatuksia aina hyvin henkilökohtaisista menneisyyden kokemisen tuntemuksista näyttelyn sisällön analyttiseen pohdintaan.

Museotoiminta liittyy kiinteästi 1800- ja 1900-lukujen laajempaan kulttuuriseen liikkeeseen. Museokävijä osallistui museoiden asettamiin aatteellisiin tavoitteisiin henkilökohtaisella tasolla, jolloin sellaiset ilmiöt kuten kansallisaate tai edistysusko toteutuivat myös yksittäisen museokäynnin kontekstissa.

Asiasanat: museot, museovierailu, kokemus, kokeminen, tilallisuus, modernisaatio, kansallisaate, edistysusko, museohistoria, kulttuurihistoria

SISÄLLYSLUETTELO

Tiivistelmä	2
1. JOHDANTO	5
1.1. Tutkimusaihe ja -ongelma	5
1.2. Lyhyt johdatus museohistoriaan	7
1.3. Aiempi tutkimus ja käsitteet.....	10
1.4. Alkuperäislähteet.....	12
2. HYVÄN MUSEON KRITEERIT	18
2.1. Suomalaiset museot vuosisadan vaihteessa	18
2.2. Museomiesten hyvä ja huono museo	24
2.3. Suuren yleisön suosikit	33
3. MUSEO KOKEMUKSENA	41
3.1. Museon tila.....	41
3.2. Museotilassa toimiminen	47
3.3. Tunteet ja ajatukset	53
4. KOKOELMIEN TARKOITUS: KÄVIJÖIDEN TULKINNAT	59
4.1. Museo viihteenä	59
4.2. Kansan sivistys.....	63
4.3. Edistysusko museossa	69
5. LOPUKSI.....	74
LÄHTEET.....	78
Liite 1	85

1. JOHDANTO

1.1. Tutkimusaihe ja -ongelma

1800- ja 1900-lukujen vaihde oli suomalaisen museoalan vilkasta kehityksen ja vakiintumisen aikaa. Eurooppalaisten museoiden synnyssä merkittävää roolia esittäneet ideologiset virtaukset kuten valistus, romantiikka tai kansallisaate, vaikuttivat Suomessakin jo 1700-luvulta lähtien, mutta museoita täällä alettiin laajemmin perustaa vasta 1800-luvun lopulla.¹ Alkuvaiheessa museoalan kehitys oli nopeaa: ennen 1880-lukua Suomesta mainitaan vain kaksi varsinaista museota, kun 1920-luvulle tultaessa niitä oli jo yli neljäkymmentä.²

Tutkimukseni aiheena on museovierailu suomalaisen museotoimen vakiintumisen aikana 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa. Olen kiinnostunut sekä museoalan ammattilaisen että niin sanotun tavallisen museokävijän, maallikon kokemuksista. Sanoma- ja aikakauslehdissä julkaistuista museovierailuja kuvaavista kirjoituksista voi lukea kävijöiden näkemyksiä esimerkiksi siitä, millainen oli hyvä tai huono museo, millaisia tuntemuksia ja ajatuksia museo herätti sekä millaisiin yhteyksiin museossa käyminen liitettiin. Haluan selvittää, miten 1800- ja 1900-lukujen vaihteen museokokemuksista kerrottiin ja minkälaisia asioita noissa kertomuksissa nostettiin esiin. Kirjoitusten välittämät teemat kertovat museolle ja museokäynnille annetuista merkityksistä.

Kiinnostukseni kohdistuu erityisesti museovierailun kokemiseen sekä siihen, millaiset asiat kokemuksen muodostumiseen vaikuttivat. Tutkimukseni kannalta ei ole olennaisinta, mikä tai mitkä museot ovat vierailun kohteena tai missä ne sijaitsevat. Tärkeämmäksi vaikuttajaksi muodostuu museokäynnistä kirjoittaneen henkilön kulttuurinen tausta, jonka kautta hän tulkitsee vierailuaan. Kokemuksemme ovat kulttuurisesti rakentuneita ja siten saman kulttuurin sisällä yhteisesti jaettuja.³ Tämän tutkimuksen kannalta merkityksellinen on suomalaisen museoalan vakiintumisvaiheessa 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa vallinnut kulttuurinen konteksti, jonka sisällä museovierailut tapahtuivat ja niistä kirjoitetut tekstit syntyivät.

Ensimmäisessä luvussa tarkastelen hyvälle museolle asetettuja kriteereitä sekä alan ammattilaisten että suuren yleisön näkökulmasta. Käsittelen lähemmin sitä, mitä museovierailuja kuvaavat kirjoitukset paljastavat suomalaisen museoalan tilasta 1800- ja

¹ Pettersson & Kinanen 2010a, 12.

² Pettersson & Kinanen 2010b, 400.

³ Laitinen 2004, 2–4.

1900-lukujen taitteessa. Sen jälkeen perehdyn ajan museoammatilliseen käsitykseen hyvästä ja huonosta museosta. Vertailukohtana antikvaaristen alojen asiantuntijoiden käsityksille nostan esiin myös laajalevikkisemmissä sanoma- ja aikakauslehdissä ilmestyneiden vierailukuvausten välittämän näkemyksen museoiden arvottamisesta. Erottamalla ammatilliset käsitykset niin kutsuttujen maallikoiden kokemuksista haluan nostaa esiin ryhmien välisiä eroja, joita alaan liittyvä asiantuntemus, koulutus ja työn kautta kehittynyt kokemus loivat. Vaikka tavoitteenani on tarkastella nimenomaan museokävijän eikä instituution kokemusta museosta, on ammattilaisten mukaan ottaminen hyödyllistä kahdella tavalla: museomiehet sekä kävivät ahkerasti museoissa että kirjoittivat aktiivisesti vierailuistaan ja tarjoavat näin kysymyksenasettelun kannalta paljon hyödyllistä aineistoa.

Toisessa luvussa siirryn suoraan museokäynnin ytimeen: museoon kokemuksena. Käsitelen museon herättämiä kokemuksia tilan ja siinä toimimisen käsitteiden kautta. Pohdin museotilan olemusta sekä sen kuvailujen suhdetta kävijöiden kokemuksiin, joita tilan erilaiset ominaisuudet ohjasivat. Tilan haltuunottamisen keinojen myötä esiin nousevat myös muut museoissa toteutetut toiminnan tavat ja mahdollisuudet. Lisäksi paneudun museokokemusten herättämiin tunteisiin ja ajatuksiin, joiden myötä museoon liitetyt merkitykset alkavat kirkastua.

Kolmannessa luvussa siirryn yksittäisistä museokokemuksista yleisemmälle tasolle ja pyrin havainnoimaan museokontekstissa esiin nousevia laajempia yhteiskunnallisia ilmiöitä ja niiden suhdetta museokävijöihin. Tarkastelen museossa käymisen kontekstia, jonka muotoutumiseen vaikuttivat sekä museoon liittyvät käytännöt että kävijän oma tausta. Pohdin museon asemaa sekä viihtymisen että toisaalta oppimisen paikkana. Selvitän, miten nationalismi, valistus ja edistys vaikuttivat museovierailun kokemukseen. Nämä aikakauden suuret aatteet ohjasivat voimallisesti museoiden perustamisen argumentointia, mutta niihin liittyviä ajatuksia, kuten isänmaallisuutta, kansallisuutta, identiteettiä ja sivistystä käsiteltiin myös yksittäisen museovierailun kontekstissa.⁴ Kaikki tämä muovasi museokävijöiden näkemyksiä kokoelmien tarkoituksesta ja museoiden merkityksestä.

⁴ Kostet 2010, 266; Aurasmaa 2002, 87–88.

1.2. Lyhyt johdatus museohistoriaan

Museon tarinan voi aloittaa hyvin monella tapaa. Toiset lähtevät liikkeelle jo kivikautisista esinekätkeistä tai viimeistään antiikin Kreikan temppeleiden kokoelmista. Rooman keisareiden aikana alkoivat hahmottua paitsi museotyön ensimmäiset piirteet, myös käsitykset museosta statussymbolina ja vallan välineenä.⁵ Näihin näkemyksiin tukeutui keskiajan roomalaiskatolinen kirkkokin pyrkiessään vahvistamaan asemaansa pyhiä reliikkejä sisältävillä esinekokoelmillaan.⁶ Useimmiten museolaitoksen synty ajoitetaan kuitenkin renessanssiin. Tuolloin otettiin käyttöön termi *museo* ja syntyi idea kokoelmasta, joka oli muutakin kuin pelkkää omaisuutta. Kokoelmat alkoivat saada sisällöllistä, esteettistä ja systemaattista järjestystä ja julkaistiin ensimmäinen kokoelmaopas, joka neuvoi, miten esineitä järjestämällä voidaan kuvata maailmaa.⁷ Juuri tieteellisen näkökulman ja sitä kautta luokittelun ottamisen kokoelmatoimintaa ohjaavaksi periaatteeksi katsotaan merkitsevän museon syntyä.⁸

1600-luvulla keräilyharrastus levisi yhä laajempiin piireihin. Taiteen ja kuriositeettien lisäksi alettiin enenevässä määrin koota tutkimukseen ja opetukseen tarkoitettuja luonnontieteellisiä näytteitä, instrumentteja ja laitteita sekä historiallisia kokoelmia.⁹ 1600-luvulla muodostui universaaliuteen ja ensyklopediseen asenteseen perustuva keräilyajatus¹⁰, jota ilmentää hyvin se, että vielä 1700-luvullakin, jolloin sanalla museo voitiin kyllä tarkoittaa aivan nykyisenlaista instituutiota, sitä käytettiin myös erilaista haku- ja kokoelmateoksista, *ensyklopedioista*. Museota ei ymmärretty pelkästään fyysisenä paikkana vaan ikään kuin käsitteellisenä järjestelmänä, jonka avulla keräilijät tutkivat ja jäsensivät maailmaa.¹¹

1700-luvun kuluessa kokoelmat alkoivat siirtyä yksityisestä omistuksesta julkisiksi ja niitä avattiin yleisön käyttöön entistä laajemmin. Tätä pidetään usein modernin museon syntyhetkenä ja erityisesti Louvren avaaminen nähdään eräänlaisena kulminaatiopisteenä.¹² Toisaalta nyky museon pitäminen Ranskan vallankumouksen tuotteena on vähätelty varhaisempien kokoelmien merkitystä. Perinteisen museohistorian suureen kertomukseen tuntuu kuuluvan jyrkkä erottelu ennen ja jälkeen 1700-luvun murroksen, jolla

⁵ Rönkkö 2007, 71,74.

⁶ MacGregor 2007, 2–4; Kostet 2007a, 138.

⁷ Aurasmaa 2002, 80; Rönkkö 2007, 74.

⁸ Kostet 2007a, 138.

⁹ MacGregor 2007, 119–120, 213; Rönkkö 2007, 76.

¹⁰ Aurasmaa 2002, 17.

¹¹ Rönkkö 2007, 78–79.

¹² Rönkkö 2007, 79.

pyritään korostamaan varhaisempien kokoelmien erilaisuutta ja jäsentymättömyyttä, näkemättä niillä juuri lainkaan kykyä maailman ymmärtämiseen ja hahmottamiseen.¹³

Kansallisaatteen herääminen Euroopassa johti 1800-luvulla valtiollisten museoiden perustamisaaltoon. Se sai käyttövoimansa 1700-luvun rationaalisuuden rinnalle nousseesta romantiikasta, joka suuntasi katseet kohti uljasta menneisyyttä.¹⁴ Samalla keräystoiminta sai metodillisesti ja tieteellisesti uudenlaisen suunnan, kun yhteiskunnan nopea muuttuminen agraarista teollistuneeseen loi museolle uudenlaisia tehtäviä. Hiljalleen esineiden keräämisen rinnalle nousi yhä voimakkaampi tarve selittää niiden käyttöä ja siihen liittyviä yhteyksiä.¹⁵ 1800-lukua on usein pidetty museoiden kulta-aikana ja vaikka museot vuosisadan puolimaissa olivatkin vielä olleet eliitin ylläpitämiä sivistyslaitoksia, muuttuivat ne sen loppuun mennessä ainakin kaupunkiporvaristolle ja jopa rahvaalle todellisiksi ja houkutteleviksi vapaa-ajanvieron mahdollisuuksiksi.¹⁶

1800-luvun loppuun saakka Suomi oli museotoimen alueella kulkenut noin sata vuotta kehityksestä jäljessä, mutta saavutti muun Euroopan 1900-luvun alkuun mennessä.¹⁷ Silti suomalaisten museoiden syntyvaiheessa 1800-luvun jälkimmäisellä puoliskolla keräily oli usein jokseenkin sattumanvaraista, eikä esineiden kokoelmaan ottamista tai järjestämistä välttämättä pohdittu kovinkaan tieteellisin periaattein. Museo nähtiin ensisijaisesti paikkana, jossa kokoelmaa säilytettiin. Esinekokoelmista haettiin esimerkiksi eksotiikkaa tai kertomuksia suomalaisten kunniakkaasta menneisyydestä.¹⁸ 1850-luvulla maan johtavan museon, Helsingin yliopiston, kansatieteellisissä kokoelmista suurimman osan muodosti ulkomaisilta tutkimusmatkoilta tuodut esineet. Kotimainen esineistö painottui taideteoksiin ja arkeologisiin löytöihin. Suomalainen kansanomainen menneisyys ei vielä kiinnostanut museoita.¹⁹

Vuosisadan vaihtuessa museoiden määrä kasvoi ja ne tulivat tutuiksi yhä laajemmalle yleisölle, jolloin myös kokoelmien muodostamisen fokus alkoi siirtyä eksotiikasta ja yläluokan historiasta lähemmäs tavallista kansaa ja sen kulttuuria, oman maan ja alueen kulttuuriperinteeseen. Kiinnostuksen kohteena oli erityisesti oman paikkakunnan historiallisten muistojen talteen ottaminen. Kaupunkien kulttuurihistoriallisissa kokoelmissa huomiota saivat yläluokan ja säätyläistön aineellinen kulttuuri sekä urbaaniin kaupun-

¹³ Aurasmaa 2002, 21–22, 81.

¹⁴ MacGregor 2007, 281–282; Rönkkö 2007, 79.

¹⁵ Kostet 2007a, 138.

¹⁶ Rönkkö 2007, 83–84.

¹⁷ Rönkkö 2007, 77, 84.

¹⁸ Kostet 2010, 266.

¹⁹ Härö 1984, 44.

kielämään liittyneet ilmiöt, kuten ammattikunnat. Maaseudulla kansatieteellisen esineistön ja kansankulttuurin kerääminen taas sai keskeisemmän roolin. Kirkollinen esineistö ja raha- ja mitalikokoelmat sen sijaan ovat olleet merkittävä osa monien suomalaisten museoiden kokoelmia kaikkialla maassa jo varhaisista vaiheista lähtien. Myös esihistoriallisten muinaismuistojen keräämisellä on pitkät perinteet ja 1900-luvun alussa sitä pidettiin suorastaan isänmaallisena velvollisuutena, jonka tavoitteena oli suomalaisten kansallisten juurien etsiminen.²⁰

Suomen museotoimen syntyyn vaikuttivat keskeisesti ajan suuret ilmiöt, kuten kansallisromantiikka ja teollistuminen. Museoiden perustamisen lähtökohta oli kansakunnan menneisyyden selvittämisessä ja säilyttämisessä sekä kansallisen itsetunnon kohottamisessa. Yhteiskunnan hiljalleen teollistuessa ja kaupungistuessa maaseudun elämänmuodon, tuon alkuperäisen suomalaisen elinympäristön pelättiin häviävän ja sitä ryhdyttiin tallentamaan innokkaasti. Museotoiminnan alkuvaiheessa kerääminen olikin helppoa, koska sopivaa materiaalia oli tarjolla runsaasti, työn tulokset näkyviä ja merkitys konkreettinen. Keräilyä pidettiin koululaisille ja opiskelijoille sopivana harrastuksena.²¹

1900-luvulla monien museoiden kokoelmat olivat tulleet niin suuriksi, että osa esineistä oli pakko siirtää varastoon. Samalla museon luonne muuttui yhä enemmän kokoelman säilytystilasta valikoidun näyttelyn esittelypaikaksi. Ala tieteellistyi ja ammatillistui ja vuosisadan vaihteessa alettiin esittää näkemyksiä siitä, millaisin perustein kokoelmia tulisi järjestää näyttelyiksi, esimerkiksi typologioiden, kronologioiden, käyttötarkoitusten tai materiaalien pohjalta.²² Teoreettinen näkökulma alan keskustelussa vahvistui. Museoita koskeva tieteellinen toiminta kehittyi erityisesti Muinaistieteellisen toimikunnan (nykyisen Museoviraston edeltäjän) ja Suomen Muinaismuistoyhdistyksen toiminnan kautta, ja 1923 museoammattilaiset saivat oman edustajansa, kun Suomen Museo-liitto perustettiin.²³ Jos 1800-luku oli museoiden perustamisen aikaa, merkitsi 1900-luku ammatillista erikoistumista.²⁴

²⁰ Kostet 2010, 271–280, 282.

²¹ Kostet 2007a, 138–139.

²² Rönkkö 2010, 262.

²³ Palviainen 2010, 322.

²⁴ Rönkkö 2007, 86.

1.3. Aiempi tutkimus ja käsitteet

Anne Aurasmaa käsittelee teoksessaan *Salomonin talo* museon idean kehitystä antiikin ajoista aina nykypäivään saakka kysyen, mikä oikeastaan on museon olemus. Hänen mukaansa museotutkimuksen rajat ovat paljolti syntyneet museoissa työskentelevien käsityksestä heidän tekemänsä työn luonteesta: he keräävät ja tallettavat esineitä ja historiaa tuleville sukupolville ja aineistoa tieteelle tutkittavaksi. Tallettaminen näyttäytyy tällöin museon tärkeimpänä ulottuvuutena, sillä ilman sitä museoita ei olisikaan. Aurasmaa toteaa kuitenkin, ettei pelkkä tiedon tai esineen olemassaolo tee siitä tärkeää ja jatkaa väittäen, että juuri näytteille asettaminen määrittää museoiden merkityksellisyyttä länsimaisessa yhteiskunnassa. Museot ja museoesineet ovat vaikuttaneet keskeisellä tavalla länsimaisen identiteetin muodostumiseen, sillä museoiden näyttelyissä maailmankuvat ja arvot konkretisoituvat osaksi havaittavaa maailmaa.²⁵

Omassa tutkimuksessani olen kiinnostunut nimenomaan ihmisestä museossa, katsojasta ja kokijasta. Siksi olen määritellyt tutkimuskohdettani juuri vierailun ja kokemuksen käsitteiden kautta. Museoiden historiaa on tutkittu kansainvälisesti paljon ja Suomessakin ollaan pitkän tradition puutteesta huolimatta hyvässä vauhdissa, erityisesti nyt, kun maamme museohistoriasta vihdoin muutama vuosi sitten saatiin ensimmäinen kattava yleisteos.²⁶ Tähän saakka museohistoria on kuitenkin keskittynyt pääasiassa instituutioiden ja yksittäisten laitosten historiaan tai erilaisten kokoelmien kehityskaarien hahmottamiseen.²⁷ Museoiden kävijöitä koskevaa kotimaista historian tutkimusta ei tunnu olevan, mikä sinällään on merkittävä puute. Aurasmaan mukaan kokoelmien tarkoitusta käyttäjien näkökulmasta ei museohistoriassa ole juurikaan pohdittu, vaikka se nykyään on keskeinen osa museon luonteen määrittelyä.²⁸ Itse koen, että kulttuurihistoriallisesta näkökulmasta kiinnostukseni suuntautuu lähes automaattisesti ihmisiin ja heidän kokemuksiinsa. Kun tunnustetaan museon merkitys eurooppalaisen tai länsimaisen yhteiskunnan ja erityisesti identiteetin näkökulmasta, osoittautuvat merkityksellisiksi myös sen kokijoissa heräävät tuntemukset ja ajatukset.

Riitta Laitinen kirjoittaa *Tilan kokemuksen kulttuurihistoriaa* -kirjan johdannossa, että ihmiset järjestävät itseänsä ja maailmaansa tilallisesti. Tämä pitää aivan erityisesti paikkansa museoissa, joissa esineiden tilaan asettamisella pyritään nimenomaan luomaan

²⁵ Aurasmaa 2002, 11.

²⁶ Suomen museohistoria, toim. Pettersson & Kinanen, 2010.

²⁷ Pettersson & Kinanen 2010a, 10–11; Aurasmaa 2002, 18.

²⁸ Aurasmaa 2002, 14–15.

maailmaan järjestystä ja ymmärrettävyyttä ja muodostamaan identiteettejä. Laitinen jatkaa todeten, että maailmassa olemisen tapamme on sellainen, että kaikki ihmisten tai asioiden kohtaaminen tapahtuu jossain tilassa tai paikassa. Ihmisen kokemismaailma on lähtökohtaisesti tilallinen ruumiillisuutemme vuoksi. Näin tila ja kokeminen näyttävät hyödyllisinä työkaluina, joiden avulla voimme tutkimuksessa pyrkiä selvittämään menneiden kulttuurien merkitys- ja kokemusmaailmaa.²⁹

Teoksessaan *The Production of Space* Henri Lefebvre pyrkii yhdistämään fyysisen, mentaalisen ja yhteiskunnallisen tilan, joita on usein käsitelty erikseen. Tällöin ollaan hänen mukaansa tekemisissä sosiaalisten käytäntöjen kanssa.³⁰ Kokemismaailmassamme tilan fyysiset, mentaaliset ja yhteiskunnalliset ulottuvuudet ovat toisistaan erottamattomia. Kokemuksemme ovat kulttuurin läpäisemiä kokonaisuuksia. Ja koska kaikki kokeminen on kulttuurista ja siten jaettua, voimme yhden subjektin kokemusten kautta päästä kiinni kulttuurin syvärakenteisiin, vaikka jokainen kokemus onkin yksilöllinen. Kokemus on siis kulttuurisesti rakentunut ja historiallisesti muuttuva.³¹

Laitisen muotoilemat tilan ja kokemuksen käsitteet avaavat mielenkiintoisen näkökulman museossa käymiseen. Kokemisen näkökulman painottaminen korostaa jokapäiväisen elämän ruumiillista ja aisteihin pohjautuvaa perusluonnetta. Eronteko kokemuksen ja kokemuksen välillä on myös kiinnostava. Laitinen esittää, että kokemus voidaan nähdä yksittäisenä, selkeänä ja määriteltävissä olevana tapahtumana, kun taas kokeminen olisi laajempi ja jatkuvampi, yleisempi ilmiö, johon voi saada otteen monenlaisesta materiaalista ehkä helpommin, kuin tietyn kokijan kertomaan kokemukseen.³² Kokeminen on oman tutkimukseni kannalta ehdottomasti hyödyllisempi lähtökohta, jonka kautta voin päästä käsiksi museotilan hahmottamiseen ja haltuunottamisen keinoihin sekä tilassa vallitseviin käytäntöihin. Näiden avulla voin pyrkiä hahmottelemaan Lefebvren ajatuksen ohjaamana museon kokemuksen yhteiskunnallisia, sosiaalisia ja mentaalisia ulottuvuuksia.

Museon tarjoamaa fyysistä tilaa kävijän näkökulmasta on tutkittu jokseenkin vähän. Hyödyllisen historiallisen näkökulman tarjoaa matkailijoiden tilallisiin kokemuksiin keskittynyt kirjallisuus, sillä kokevien subjektien toiminnankenttä on molemmissa konteksteissa samankaltainen. Leila Koivusen, Taina Syrjämaan ja Ilse-Mari Söderholmin

²⁹ Laitinen 2004, 1–2.

³⁰ Lefebvre 1991, 11–12.

³¹ Laitinen 2004, 1–3.

³² Laitinen 2004, 3–4.

toimittama *Turistin tilat. Tilallisuus modernin matkustajan kokemuksena* johdattaa matkailijan erilaisiin tiloihin ja sivuaa ohimennen myös tutkimukseni täsmällistä kohdetta: museovierailua.³³

1800- ja 1900-luvut olivat museoiden ohella merkittävää aikaa monien muidenkin modernisaatioon liittyvien ilmiöiden leviämisessä ja vakiintumisessa. Matkailun lisäksi tällaisia olivat esimerkiksi laajempaan näytteille asettamisen tematiikkaan linkittyvät ilmiöt, kuten tavaratalot, joita olen rinnastanut museoihin Anna Kortelaisen *Päivä naisten paratiisissa* -teoksen opastamana.³⁴ Kansallisaatteen ja sivistyksen käsittelyssä olen nojautunut Hannu Salmen *Vuosisadan lapset* -teoksen välittämään käsitykseen 1800-luvun kulttuurihistoriallisesta ilmastosta, kun taas nationalismiin käsitteellistämässä olen luottanut Eric Hobsbawmin klassikkoon *Nationalismi*.³⁵

Erityisesti museoiden välittämän edistysuskon käsittelyssä tärkeäksi on osoittautunut Taina Syrjämaan maailmannäyttelyiden ja edistysuskon suhdetta tarkasteleva *Edistysuskon luvattu maailma. Edistysusko maailmannäyttelyissä*. Olen kuitenkin hyödyntänyt sen näyttelykävijöitä analysoivaa otetta laajemminkin koko työssäni. Toinen samankaltaisen kohtelun saanut on Tony Bennetin *The Birth of The Museum*, teos joka on jokaisen museohistorioitsijan klassikko.³⁶

1.4. Alkuperäislähteet

Millaisia jälkiä sadan vuoden takaisesta museokäynnistä sitten on jäänyt jäljelle? Museoiden kävijätilastot olivat tutkittuna aikana hyvin yksinkertaistettuja eikä nykyisen kaltaisia kävijätutkimuksia vielä tehty. Museovierailuista varmasti keskusteltiin läheisten ja tuttavien kanssa samaan tapaan kuin nykyäänkin, ja aktiiviset kirjoittajat epäilemättä pohtivat museoiden herättämiä ajatuksia ja kokemuksia kirjeissään tai päiväkirjoissaan. Julkisemman foorumin museovierailusta kertomiselle tarjosivat erilaiset sanoma- ja aikakauslehdet. Myös matkakirjallisuudesta voi löytää selontekoja museoissa käymisestä.

Tässä tutkimuksessa lähestyn museossa käymistä erilaisissa lehdissä julkaistujen artikkeleiden kautta. Pyrin siis tavoittamaan 1800- ja 1900-lukujen vaihteen museovierailua

³³ Koivunen, Syrjämaa & Söderholm 2006b.

³⁴ Kortelainen 2005.

³⁵ Salmi 2002; Hobsbawm 1994.

³⁶ Syrjämaa 2007; Bennett 1995.

kirjoituksiin välittyneiden kokemusten kautta. Tutkimiini alkuperäislähteisiin kuuluu yhteensä 45 artikkelia sekä museoalan ammattilaisille että laajemmalle yleisölle suunnatuista julkaisuista. Museoalan ammatillista näkemystä haen Suomen Muinaismuistoyhdistyksen vuodesta 1894 julkaisemasta *Suomen Museo* -lehdestä, joka ilmestyi ensin kuukausijulkaisuna ja sitten vuosikirjatyypillisesti.³⁷ Ammatillista katsantoa laajempaa näkökulmaa pyrin tavoittamaan alueellisten tai tiettyyn aihepiiriin keskittyvien sanomajajulkaisujen ja aikakauslehtiartikkelien avulla. Ajallisesti olen rajannut tutkimani jakson vuosiin 1890–1910.

Suomen Museo ja *Finskt Museum* ovat vuonna 1870 perustetun, yhä toimivan Suomen muinaismuistoyhdistyksen julkaisuja, jotka tutkimani aikana ilmestyivät useina viikkosina vuodessa. Tuolloin niissä julkaistiin kirjoituksia kaikkiin antikvaarisiin aloihin liittyvistä aiheista eli arkeologiasta, kansatieteestä, taidehistoriasta ja museologiasta. Aluksi lehtien tarkoitus oli palvella lähinnä kansanvalistusta, mutta muutamassa vuodessa sisältö tieteellistyi.³⁸ *Suomen Museon* ja ruotsinkielisen *Finskt Museumin* sisältö oli tutkimani aikana osittain päällekkäistä, osittain toisistaan poikkeavaa. Oleellista kuitenkin on, että lehdissä kirjoittivat antikvaaristen alojen asiantuntijat.

Suomen Muinaismuistoyhdistystä perustettaessa sen tavoitteeksi määriteltiin edellytysten luominen antikvaaristen muistomerkkien suojelulle ja muinaistutkimuksen käynnistämiseksi sekä kansan kiinnostuksen herättäminen muinaismuistoja kohtaan. Yhdistys keräsi muinaisesineitä, taidetta ja vanhaa esineistöä tulevan Kansallismuseon kokoelmiin, huolehti muinaismuistojen ja rakennuskohteiden suojelusta ja inventoinnista ja suoritti arkeologisia kaivauksia. Sillä oli myös ratkaiseva merkitys muinaismuistolainsäädännön kehittämisessä ja hallinnon luomisessa sen valvomiseksi. Yhdistys vaikutti erityisesti tieteellisellä kentällä julkaisten väitöskirjoja ja tutkimuksia ja organisoiden tutkimusmatkoja.³⁹

Suomen Museo ja *Finskt Museum* -lehdissä Suomen Muinaismuistoyhdistys pyrki vuorovaikutukseen paitsi tutkijoiden, myös muun yleisön kanssa. Lehtien sisällöllä haluttiin jakaa tietoa, joka auttaisi ymmärtämään muinaismuistojen suojelun ja tutkimisen arvoa ja kiinnostus niitä kohtaan heräisi.⁴⁰ 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun tieteellisessä

³⁷ Suomen Muinaismuistoyhdistys ry 2013.

³⁸ Härö 1984, 69; Tallgren 1924, 58–59. Nykyään *Suomen Museo* ja *Finskt Museum* ovat tieteellisiä vuosikirjoja, joiden kirjoitukset käyvät läpi vertaisarvioinnin. Suomen Muinaismuistoyhdistys ry: Julkaisutoiminta, 2013.

³⁹ Suomen Muinaismuistoyhdistys ry: Historia, 2013.

⁴⁰ Härö 1984, 69.

kentässä tämän tapaiset julkaisut olivat tärkeä informaatiokanava, jonka kautta tieto antikvaaristen alojen uusista virtauksista levisi. Julkaisut toimivat mediana, jossa tieteellinen toiminta tapahtui. Aluksi *Suomen Museon* ja *Finskt Museum*in tilauskanta nousi noin 300 numeroon, mutta laski hiljalleen niin, että vuonna 1910 se oli runsaat 60 kappaletta.⁴¹ Kyse oli siis valikoituneen joukon pitkälle erikoistuneesta julkaisusta.

Suomen Museosta ja *Finskt Museumista* aineistoon valitut artikkelit ovat lähinnä museoiden esittelyjä. Useimmissa tapauksissa kirjoittajat ovat vierailleet mainitsemissaan museoissa ja pohtivat kirjoituksessaan niiden sisältöä, järjestelyä ja toimintaa museologisessa mielessä. Analysoimistani neljästätoista artikkelista yksitoista sisälsivät kuvauksia yhdestä tai useammasta museosta tai näyttelystä. Loput kolme artikkelia käsittelivät kansallismuseohanketta sekä kotiseutuliikettä ja maaseutumuseoiden hoitoa. Ne ovat mukana aineistossa, koska sisältävät aiheen kannalta olennaista tietoa, vaikka eivät varsinaisia käyntikuvauksia olekaan.

Käytän *Suomen Museoon* ja *Finskt Museumiin* viitatessani erityistä viittaussysteemiä. Tämä johtuu siitä, että artikkelin kirjoittajan tai nimen sijaan olen halunnut korostaa artikkeleiden julkaisulähdettä ja yhtenäistää perinteisellä viittaussysteemillä kovin vaihteleviksi muodostuvat viitteet. Tarkoitus on helpottaa lukijaa tunnistamaan, kun kyseessä on jompikumpi käyttämistäni ammattijulkaisuista. Viitteet alkavat lehden nimeä merkitsevällä lyhenteellä *SM* (Suomen Museo) tai *FM* (Finskt Museum) ja vuosiluvulla. Seuraavaksi tulee viikkolehteä tai kuukausilehteä merkitsevä lyhenne *vkl* tai *kkl* ja lehden numero. Tämän jälkeen mainitsen artikkelin nimen. Lähdeluettelosta löytyy tiedot artikkeleiden kirjoittajista siltä osalta kuin ne alkuperäiskappaleista käyvät ilmi.

Useimmat *Suomen Museon* ja *Finskt Museum*in museoesittelyt aloitettiin perehtymällä museon omaan historiaan. Perustamisen eri vaiheisiin saatettiin paneutua varsin yksityiskohtaisesti, aina idean syntymisestä perustavien yhdistysten erinäisiin istuntoihin ja muihin virallisiin vaiheisiin. Myös prosessissa aktiivisten henkilöiden luetteleminen nähtiin tarpeelliseksi.⁴² Menneisyytensä lisäksi museoita määriteltiin ennen kaikkea kokoelmien sisällön ja käytössä olleiden tilojen kautta. Kokoelmien luettelomaisetkin kuvaukset saattoivat olla hyödyllisiä antikvaarisesta tutkimuksesta kiinnostuneille. Esimerkiksi itäsuomalaisiin pukeutumistapoihin perehtyvälle lienee ollut varsin kiinnosta-

⁴¹ Härö 1984, 69.

⁴² Esim. FM1898 kk15 Några ord om Satakunta museum, 45–46; SM1898 kk15 Viipurin Museo, 50; SM1899 kk16 Museorakennuksista sananen, 12–13; SM1901 Kansatieteelliset kokoelmat Tartossa ja Riiassa, 54.

va tieto siitä, että Viipurin museossa saattoi päästä katselemaan melko laajaa kokoelmaa erilaisia lähialueilta kerättyjä asuja ja niihin liittyviä koristuksia.⁴³ Joissakin artikkeleissa kokoelman sisällön esittely sai myös mainosmaisia vivahteita, ikään kuin nostamalla esiin kokoelman kohokohtia olisi haluttu herättää kiinnostusta ja houkutella potentiaalisia kävijöitä.⁴⁴

Museomiehelle itselleen *Suomen Museon* ja *Finskt Museum*in museoesittelyissä oli tarjolla runsaasti vertaistukea. Niistä saattoi lukea muun muassa muiden museoiden taloudenpidosta, kokoelman hoidosta, sen järjestämisestä ja kartuttamisesta sekä tulevaisuudensuunnitelmista.⁴⁵ Jonkin verran artikkeleissa pohdittiin myös museologisia kysymyksiä, kuten erilaisten järjestelmien paremmuutta toisiinsa nähden tai näyttelyiden teknisten ratkaisujen toimivuutta. Myös museoteoreettisia virtauksia ja alan ajankohtaisia kysymyksiä tuotiin esiin ja hyvän museon kriteereitä määriteltiin.⁴⁶

Laajemmalle yleisölle suunnatuissa sanoma- ja aikakauslehdissä museoita käsiteltiin monenlaisissa yhteyksissä aina mainoksista toimintakertomuksiin, kaunokirjallisiin jatkokertomuksiin, uutistyyliin perustamissuunnitelmiin, puolesta ja vastaan esitettyihin argumentteihin ja museotoiminnan periaatteita määrittelevistä kirjoituksista vitseihin. Aineiston tämä osuus koostuu 14:sta alueellisessa sanomalehdessä ja 18:sta tiettyyn aihepiiriin keskittyvässä aikakauslehdessä julkaistusta artikkelista. Niiden etsimisessä olen käyttänyt Kansalliskirjaston Historiallista sanomalehtiarkistoa, jonka tietokantaan voi tehdä hakuja asiasanoja käyttäen.⁴⁷ Museo-aihetta sivuavien tekstien laajasta valikoimasta olen valinnut analysoitavaksi erityisesti museovierailun kuvaamiseen keskittyviä kirjoituksia, jolloin esimerkiksi pelkästään museoita esittelevät tekstit, joista puuttuu kokeva kävijä, ovat jääneet tutkimuksen ulkopuolelle. Sanoma- ja aikakauslehtien artikkeleihin viitataan perinteiseen tapaan artikkelin ja julkaisun nimellä.

Sanoma- ja aikakauslehtiaineiston artikkelit ovat keskenään hyvin erilaisia. Toiset ovat lyhyitä, vain muutamien rivien mittaisia, mutta niiden tiiviissäkin ilmaisussa esiin nousee jokin merkityksellinen seikka. Toiset artikkelit taas ovat pitkiä ja perusteellisia ja

⁴³ SM1898 kkl5 Viipurin Museo, 51.

⁴⁴ FM1898 kkl5 Några ord om Satakunta museum, 48–49.

⁴⁵ Esim. FM1898 kkl5 Några ord om Satakunta museum, 46–47; SM1898 kkl5 Viipurin Museo, 51; SM1899 kkl6 Museorakennusten ohjelmasta, 91; SM1910 vk17 Kansatieteelliset kokoelmat Pietarissa, 62.

⁴⁶ Esim. SM1899 kkl6 Museorakennuksista sananen, 11–14; SM1899 kkl6 Museorakennusten ohjelmasta, 88–95; SM1901 Kansatieteelliset kokoelmat Tartossa ja Riiassa, 54–56; SM1903 vk10 Käynti muutamissa Venäjän museoissa, 61–67.

⁴⁷ Kansalliskirjasto 2001–2012.

keskittyvät pelkästään museokäynnin kuvailuun. Joskus museo on pelkkä sivujuonne muita asioita painottavassa tekstissä. Usein aineiston artikkeleissa ollaan reissussa ja museosta kirjoittaminen liittyy matkasta raportoimiseen.

Analysoitavaksi olen valinnut 14 sanomalehtiartikkelia, jotka ovat ilmestyneet kahdeksassa eri lehdessä. Nämä ovat pääsääntöisesti erilaisia alueellisia julkaisuja. Aikakauslehtiartikkeleita mukana on yhteensä 17, ja ne ovat peräisin 14:sta eri lehdestä. Aikakauslehtien kantavat teemat vaihtelevat paljon, mukana on niin kennelklubin julkaisu kuin rautatieläisten raittiusyhdistyksen äänenkannattajakin. Opettajat näyttäytyvät tässä aineiston osassa aktiivisina museoista kirjoittajina, sillä mukana on peräti kuusi artikkelia erilaisista kasvatusopillisista julkaisuista. Tärkeää on kuitenkin huomata, että artikkelit on valittu analysoitaviksi sisältönsä perusteella, ei sen mukaan, minkälaisissa lehdissä tai kenen kirjoittamina ne on julkaistu.

Kaikkiaan aineiston 45 artikkeleissa käsitellään ainakin 58:aa eri museota 13:ssa eri maassa. Suomen 16 museon jälkeen eniten on nostettu esiin venäläisiä museoita, joita on mainittu yhteensä 14. Seuraavaksi eniten museoita mainitaan Ruotsista ja Saksasta, molemmista kuusi kappaletta. Ruotsalaisia museoita tosin käsitellään useissa eri artikkeleissa siten, että yksittäisten käsittelykertojen määrä nousee hyvin lähelle suomalaisten ja venäläisten museoiden määrää. Kotimaa ja sen lähimmät naapurit saavat siis aineistossa eniten palstatilaa, mitä tulee suomalaisten museovierailuista kirjoittamiseen. Esiin nousevat vielä Italia ja Tanska molemmat neljällä museollaan. Loput aineiston museot sijaitsevat yhtä egyptiläistä lukuun ottamatta Euroopassa ja ovat kukin kotimaansa kohdalla yksittäisiä mainintoja.

Kuten sanottu, keskityn tässä tutkimuksessa teksteihin, jotka käsittelevät museossa käymistä. Kuitenkin suhtautumisesta museoihin voi lukea myös muunlaisista kirjoituksista, kuten niiden perustamista puolustavista tai vastustavista kannanotoista tai muista niihin liittyvistä uutisista. Pääasiassa tällaiset tekstit jäävät tutkimukseni ulkopuolelle, sillä vaikka esimerkiksi se, mitä etuja tai haittoja museoista nähtiin olevan, kertoo kyllä keskeisesti aikalaisten käsityksistä museoissa käymisestä, ei tarkoitukseni ole keskittyä museoiden perustamiseen ja siinä käytettyihin argumentteihin. Huomion kohteeksi nostetaan nimenomaan itse vierailukokemus: museoiden perustamisessa käytetty argumentointi ja muut vastaavat aiheet ansaitsisivat omat tutkimuksensa.

Pyrkimykseni tavoittaa yksilöllistä museokokemusta ajoi minut etsimään kirjeistä, päiväkirjoista tai matkakertomuksista löytyviä museoissa käymisen kuvauksia. Tällaisessa

aineistossa vierailuja saatettiin pohtia tavalla, joka poikennee paljonkin lehtitekstien välittämästä kuvasta. Tällaisia arkistoaineistoja ei kuitenkaan ole koottu millään tavalla yhteen ja niiden löytäminen on kovan työn takana. Kokeiluni Suomen Muinaismuistoyhdistyksen arkistossa vakuutti minut siitä, että etsimäni kaltaista aineistoa voi hyvinkin olla olemassa, mutta samalla tuli selväksi, ettei sen esiin kaivaminen pro gradu-tutkielman puitteissa ole mahdollista. Tämä epäilemättä hyödyllinen alkuperäisaineiston osa rajautuukin siis tutkimukseni ulkopuolelle.

Lehtikirjoitusten ohella museoalan ammatillista näkemystä ja kuvaa 1800- ja 1900-lukujen vaihteen suomalaisesta museokentästä tarjoaa aikalaiskirjallisuus. Tutkimuksessa olen hyödyntänyt valtionarkeologinakin toimineen ja suomalaista arkeologiaa voimallisesti kehittäneen Hjalmar Appelgren-Kivalon *Maaseutumuseot ja kansallismuseo* -nimellä vuonna 1909 ilmestynyttä vihkosta, jossa otetaan kantaa maaseutumuseoiden ja kansallismuseon suhteeseen. Hieman myöhempää kirjallisuutta edustaa toisen arkeologin, A. M. Tallgrenin 1920-luvulla ilmestyneet kirjoitukset teoksissa *Maaseutumuseoita* (1920) ja *Museomiehen työpöydältä* (1924). Aikalaiskirjallisuuden tehtävänä on syventää artikkeleiden välittämää kuvaa museoiden käytännöistä, museonhoidollisista kysymyksistä ja niiden kehityksestä.

2. HYVÄN MUSEON KRITTEERIT

2.1. Suomalaiset museot vuosisadan vaihteessa

1800-luvun alusta vuoteen 1910 mennessä Suomeen oli perustettu 41 museota, joista 36 oli avoinna yleisölle.⁴⁸ Maantieteellisesti museoiden sijoittuminen painottui rannikko-alueille siten, että vain kymmenisen museota sijaitsi selkeästi sisämaan paikkakunnilla. Museoista pohjoisin sijaitsi Oulussa ja suurimmat keskittymät olivat Helsinki kahdeksalla ja Turku kolmella museollaan. Useampi kuin yksi museo oli näiden lisäksi vain Kuopiossa ja Porvoossa, joissa molemmissa oli kaksi museota. On kuitenkin huomattava, että varsinaisten museoiden lisäksi muillakin tahoilla oli hallussaan erilaisia kokoelmia, jotka saattoivat olla myös laajemman yleisön tavoitettavissa.⁴⁹

Museoita oli siis Suomessa suhteellisen paljon. Ala oli kuitenkin vielä varsin järjestäytymätön: museoita ei perustettu viranomaistoimintana vaan tyypillisesti yhteisöt loivat omat museonsa ja muodostivat niille toiminnan kehykset itse. Museoiden hoitoa ei valvottu keskitetysti.⁵⁰ 1880-luvulta alkaneesta kaupungin- ja maakuntamuseoiden perustamisesta huolimatta museoiden syntyminen ja ylläpitäminen olivat useimmiten yksittäisten aktiivisten paikkakuntalaisten innostuksen varassa, perustanaan kyseessä olevien henkilöiden harrastuneisuus.⁵¹ Museoiden hoidon ja kokoelmien keräämisen periaatteet ja pätevyys olivat kiinni näiden yksilöiden tiedoista ja taidoista. Siksi ei liene yllättävää, että museoiden kunto vaihteli runsaasti, ammattimaisesta aina ala-arvoiseen saakka.⁵² Varsinaista museoalan koulutusta ei maassamme ollut ja useimpia museoita hoidettiin harrastuspohjalta niin, ettei niillä ollut varsinaisia työntekijöitä lainkaan. Kansallismuseoon kuuluvien kokoelmien parissa työskentelevän Muinaistieteellisen toimikunnan

⁴⁸ Luvut eivät ole täysin yksiselitteisiä. Esimerkiksi Ylioppilaskuntain museon perustamisvuodeksi mainitaan vuosi 1877, mutta se avattiin yleisölle 1878. Vuonna 1893 se kuitenkin lakkasi olemasta itsenäisenä museona, kun sen kokoelma liitettiin osaksi Kansallismuseota. Kaikki laskemani museot eivät siis olleet avoinna koko tutkimani ajanjaksoa eikä kaikkien osalta ole mahdollista saada tarkkoja tietoja siitä, koska ne täsmälleen on avattu. Perustamisvuodeksi usein lasketaan se vuosi, jonka aikana virallinen päätös museon perustamisesta tehtiin esim. museon perustaneen yhdistyksen kokouksessa. Myös eri lähteistä saadut tiedot ovat erilaisia. Liitteessä 1 oma koontini: Ennen vuotta 1910 Suomeen perustetut museot.

⁴⁹ Ks. esim. Drake 1995, 8, 12–15 ja Härö 1984, 52. Siitä, mitä lasketaan kuuluvaksi ryhmään ”varsinaiset museot”, voidaan olla erimielisiä. Oma tilastoni ja laskelmani perustuvat pääasiassa Suomen Museohistoria-teoksessa (2010) julkaistuun selontekoon sekä Tallgrenin & Virtasen toimittaman Maaseutumuseoita-teoksen (1920) sisältämiin tietoihin. Kuitenkin esimerkiksi edellä mainitsemani Drake viittaa myös sellaisiin museoihin, joita laskelmissani ei ole otettu huomioon.

⁵⁰ Vilkuna 2010, 27. Muinaistieteellinen Toimikunta pyrki kuitenkin vähissä määrin toimimaan jonkinlaisena museoiden keskuselimenä ja seuraamaan maan museoiden tilaa. Tallgren 1920, 8–9. Sen ensisijainen tehtävä valtion viranomaisena oli kuitenkin muinaismuistojen yleinen huolenpito. Kinanen 2010, 62.

⁵¹ Vilkuna 2010, 27; FM1895 vk17 Provinsmuseer, 28; Tallgren 1920, 6, 10; Appelgren-Kivalo 1909, 1.

⁵² Tallgren 1920, 7–8.

lisäksi vain Turun historiallinen museo oli kyennyt palkkaamaan koulutetun museonhoitajan.⁵³

Museoiden käytössä olleet rakennukset ja tilat kuvaavat hyvin museokentän oloja. Vain harvalla suomalaisella museolla oli täysin oma rakennus, vielä harvemmallalla tarkoitusta varten suunniteltu. Useimmat museot sijaitsivat erilaisten muiden julkisten palveluiden yhteydessä, esimerkiksi kaupungintaloilla, raatihuoneilla tai kouluilla. Tyypillistä oli tilojen väliaikainen luonne ja monet muutot, etenkin museon kehityskaaren alkupäässä – kokoelman paikkaa vaihdettiin sitä mukaa, kun tiloja tarvittiin johonkin kiireellisempään käyttöön. Tyypillistä oli myös, että tilaa oli liian vähän. Esineitä ei mahduttu järjestämään minkään erityisen periaatteen mukaisesti ja kokoelman katseleminen saattoi pienissä, täyteen ahdetuissa huoneissa osoittautua vaikeaksi.⁵⁴

Käytännössä näyttelytiloihin oli sijoitettu koko museon kokoelma. Uudet esineet laitettiin entisten joukkoon, isommat toimivat pienempien alustoina ja kaikki mahdolliset pinnat ikkunalaudoista lähtien olivat käytössä. Maailmannäyttelyistä omaksuttua esteettistä ryhmittelyä käytettiin pienesineiden esillepanossa: esimerkiksi aseista tai rukinlavoista muodostettiin seinille komeita viuhka- tai ruusukemaisia muodostelmia. Arvokkaammalle esineistölle saattoi olla hyllyjä ja vitriinejä ja kattoon kiinnitettiin valaisinten lisäksi monenlaisia ripustettavaksi sopivia esineitä. Tuloksena oli usein kurioositeettikabinettimainen, tungoksen ohjaama vaikutelma.⁵⁵

Alan vaihteleva tilanne tiedostettiin ammattilehdissä. Suomen Museossa ja Finskt Museumissa julkaistiin kirjoituksia, joissa annettiin museoiden hoidosta suoria, selkeitä ja yksityiskohtaisia ohjeita. Neuvot koskivat niin esineiden keräämistä ja ottamista museoon, kirjaamista luetteloihin ja säilyttämistä kuin museon taloudenhoitoa ja sen toiminnan jatkuvuuden varmistamista yhdistystoiminnan keinoin ja yhteistyössä virallisten tahojen kanssa. Ei ollut itsestään selvää, että sellaiset perusasiat, kuten vastaanotettujen esineiden numerointi ja luettelointi, optimaalisten säilytysolojen tuntemisesta puhumat-

⁵³ Kinanen 2010, 62; Appelgren-Kivalo 1909, 2; Tallgren 1920, 8. Turussa työskenteli intendentti vuodesta 1896. Drake 1995, 22.

⁵⁴ Esim. FM1895 vk17 Provinsmuseer, 21; FM1898 kk15 Några ord om Satakunta museum, 46; SM1898 kk15 Viipurin Museo, 51. Rönkkö 2010, 233–234.

⁵⁵ Rönkkö 2010, 234.

takaan, olisivat olleet kaikissa museoissa kunnossa. Tämä saattoi johtua yhtä paljon niin ajan kuin tiedonkin puutteesta.⁵⁶

Toisaalta museoille oli kuitenkin selvä kysyntä. Museoita suunniteltiin ja perustettiin ja niiden merkityksestä keskusteltiin. Osa museoista kasvoi sangen nopeasti ja niiden kokoelmat karttuivat. Lahjoituksia annettiin mielellään ja keräilyä pidettiin sopivana harrastuksena erityisesti uudella tavalla aktiiviselle nuorisolle. Muinaismuistojen suojele nähtiin kaikkien historiasta kiinnostuneiden velvollisuutena. Museot edustivat aatetta, joka sopi ajan ilmapiiriin. Koettiin välttämättömäksi kerätä talteen alueellinen menneisyys ennen kuin se uuden kynnyksellä tuhoutuisi kokonaan.⁵⁷

Innostuksella oli myös kääntöpuolensa. Yksittäisten henkilöiden aktiivisuuden varassa toimivat museot olivat varsin alttiita kiinnostuksen hiipumiselle ja sen myötä heitteille jäämiselle. Vaarana oli myös museoaktiivin muuttaminen paikkakunnalta tai kuolema, jonka jälkeen museot saattoivat jäädä helposti unohduksiin, kun yhtä innokasta jatkajaa ei löytynytäkään.⁵⁸ Uhkakuvista kerrottiin ammattilehdissä: valtionarkeologi J. R. Aspelin maalailee vuonna 1895 tilannetta, jossa kokoelmiin haalitut hienot esineet menettävät täysin tieteellisen arvonsa, kun pelkkään muistiinsa luottanut museomies vie niitä koskeneet tiedot mukanaan hautaan.⁵⁹ Yhä edelleen museokokoelmien tieteellinen arvo perustuu ennen kaikkea kattaviin kontekstitietoihin, eli informaatioon siitä, mikä esine on kyseessä, kuinka sitä käytetään, mistä se on valmistettu, missä ja milloin, miten se on tullut museon kokoelmiin ja niin edelleen. Ilman näitä tietoja kaikesta museoissa tehdystä työstä ei tuleville sukupolville ole paljoakaan hyötyä.⁶⁰

Maan kokoelmien tila oli niin heikko, että sitä käytettiin jopa argumenttina Kansallismuseon perustamisesta keskusteltaessa. Huoli kohdistui ennen kaikkea siihen, ettei ollut olemassa tahoja, joka tehokkaasti huolehtisi kansallisesti merkittävien ja arvokkaiden muinaismuistojen suojelemisesta.⁶¹ Kansallismuseon oli tarkoitus toimia keskusmuseona, jolle vastuu valtion menneisyyden tallentamisesta voitaisiin keskittää. Keskusmuseon tehtäväksi ajateltiin myös paikallismuseoiden opastaminen oikeanlaisten museologis-

⁵⁶ FM1895 vk17 Provinsmuseer; SM1899 kkl6 Museorakennuksista sananen; SM1899 kkl6 Museorakennusten ohjelmasta; SM1903 vk10 Käynti muutamissa Venäjän museoissa; SM1910 vk17 Kotiseutututkimus ja museokokoelmat. Ks. myös Tallgren 1920, 7–8 sekä Appelgren-Kivalo 1909.

⁵⁷ FM1895 vk17 Provinsmuseer, 21–22; SM1894 kkl4 Kansallismuseo vai eikö?, 49; Tallgren 1920, 4–6; Kostet 2007a, 138–139.

⁵⁸ Appelgren-Kivalo 1909, 1–2.

⁵⁹ FM1895 vk17 Provinsmuseer, 22. Aiheesta laajemmin samassa artikkelissa sekä SM1910 vk17 Kotiseutututkimus ja museokokoelmat.

⁶⁰ Heinonen & Lahti 1996, 91; Mattila, Kaukonen & Salmela 2005, 54.

⁶¹ SM1894 kkl4 Kansallismuseo vai eikö?, 49.

ten periaatteiden noudattamiseen. Yksimielisiä aiheesta ei kuitenkaan oltu ja esimerkiksi se, oliko paikallismuseoilla velvollisuus luovuttaa kokoelmiensa tärkeimmät esineet keskusmuseolle, herätti keskustelua. Toinen 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa museokentällä puhuttanut kysymys koski museoiden lukumäärää: oma museo alettiin nähdä eräänlaisena statussymbolina ja niinpä sen perustamiseen pyrittiin pienemmilläkin paikkakunnilla. Toisaalta oltiin huolestuneita muinaismuistojen hajaantumisesta ja ammattitaitoisen hoidon riittävydestä.⁶²

Suomen Museossa ja Finskt Museumissa kotimaisia museoita käsitelleet kysymykset koskivat lähinnä museonhoidon perusasioita. Ulkomaalaisten museoiden esittelyjen yhteydessä sen sijaan päästiin syvemmälle museologisten periaatteiden, esimerkiksi näyttelyn järjestämisessä sovellettujen periaatteiden maailmaan. Suomessa haluttiin pysyä mukana ajan virtauksissa ja museologisessa kehityksessä ja ulkomaalaisia esimerkkejä analysoitiin pohtien erilaisten ratkaisujen toimivuutta ja paremmuutta. Esiin nostettiin eurooppalaisia, erityisesti ruotsalaisia ja venäläisiä museoita.⁶³

Ketkä museoissa sitten lehtikirjoitusten perusteella kävivät? Kovinkaan kattavasti ei museoiden kävijöitä artikkeleissa esitellä, mutta jotakin voi silti sanoa. Museossa oli- jaan viitattiin *Suomen Museossa* ja *Finskt Museumissa* yleisimmin kolmella eri nimityksellä: kansa, yleisö ja katsoja. Museot olivat olemassa opettaakseen kansaa ja auttaakseen sitä tuntemaan menneisyytensä. Kansasta puhuminen liittyi siis museoiden tehtävään kansallisen sivistyksen kohottajina ja identiteetin rakentajina.⁶⁴ Toisaalta kansalla voitiin tarkoittaa myös yksinkertaisemmin rahvasta, yhteiskunnallisesti alempaan luokkaan kuuluvaa. 1800-luvulla huoli työväenluokan kunniallisesta vapaa-ajanvietosta ja yhteiskuntarauhan säilymisestä oli ajankohtainen asia kaupungistuvassa ja teollistuvassa maailmassa. Alempien luokkien vapaa-aikaa pidettiin haasteellisena, mahdollisesti turmiollisena ja sen valvominen ja ohjailu nähtiin usein välttämättömäksi. Museot tarjosivat kansalle soveliaan tavan vapaa-ajan viettämiseen.⁶⁵ Sanoma- ja aikakauslehdissä nimitystä kansa käytettiin vähemmän, mikä ehkä johtuu ammattilehtien sivistyksellisemmästä ja ylevämmästä sävystä.

⁶² FM1898 kkl5 Några ord om Satakunta museum, 49; FM1895 vk17 Provinsmuseer, 24; Tallgren 1920, 4–5, 9–10; Appelgren-Kivalo 1909, 1–10; Niiranen 1987, 63.

⁶³ SM1899 kkl6 Museorakennuksista sananen; SM1899 kkl6 Museorakennusten ohjelmasta; SM1903 vk10 Käynti muutamissa Venäjän museoissa.

⁶⁴ Esim. SM1899 kkl6 Museorakennuksista sananen, 11–12; SM1894 kkl4 Kansallismuseo vai eikö?, 50.

⁶⁵ Syrjämaa 2007, 65–66.

Yleisö, joka lienee kävijöiden nimityksistä yleisin, viittaa museossa olijaan kansaa neutraalimmin, ilman aatteellista taustaa. Se on anonyymimpi ilmaus, jota käytettiin, kun ei ollut tarpeen erityisesti osoittaa museokävijän kansallisuutta. Toisaalta se saattoi myös sisältää kansaa laajemman spektrin yhteiskunnallisia asemia: aatelisto tai sivistyneistö olisi harvoin katsonut kuuluvansa osaksi kansaa, yleisöä he sen sijaan saattoivat olla.⁶⁶ Lisäksi saatettiin puhua niin sanotusta suuresta yleisöstä, joka aivan kuten nykyäänkin, tarkoittaa ”tavallista ihmistä” – sellaista museon asiakasta, jolla ei ole esimerkiksi tieteellisiä intressejä käynnilleen.⁶⁷ Neutraaleja nimityksiä olivat myös kävijä, vieras ja vierailija. Sanoma- ja aikakauslehdissä suosituimpia olivat katsomiseen ja näkemiseen viittaavat termit, kuten katsoja ja katselija. 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa katsomista pidettiin näyttelyiden tärkeimpänä haltuun ottamisen keinona ja siksi ei olekaan yllättävää, että museossa olijaan viitattiin usein nimenomaan näköaistin kautta.⁶⁸

Koska aineistossa harvoin tarkemmin määriteltiin museoissa kävijöitä, on kyse useammin siitä, kenelle kirjoittajat ajattelivat näyttelyn tarkoitettun tai kenen ajateltiin sinne saapuvan. Paikalle toivottiin mahdollisimman laajoja piirejä, erilaisiin yhteiskuntaluokkiin ja ikäryhmiin kuuluvia ihmisiä. Emil Nervander kuvailee vuonna 1894 Suomen Museossa suuremmissa sivistysmaissa vallitsevaa ideaalitulaa, jossa ”kokoelmia työväpaina päivinä saartaa kaikkiin säätyihin ja ikäluokkiin kuuluva ihmistulva, joka innokkaalla harrastuksella katselee helpon yleiskatsauksen mukaisesti järjestettyjä muistoja esi-isäin ajoilta.”⁶⁹ Suurten massojen tavoittelun on helppo nähdä liittyvän museoiden opetukselliseen tehtävään ja puheeseen kansasta ja kansan sivistämisestä.

Toisaalta museot olivat kaiken kansan lisäksi tarkoitettu myös tieteelle ja tutkijoille.⁷⁰ Suuren yleisön ohella museoiden tärkeitä kävijäryhmiä olivat niin sanottu sivistyneistö ja muut alojensa asiantuntijat. Heihin viitattiin artikkeleissa muun muassa sellaisilla ilmaisuilla kuin ”tieteellinen yleisö”⁷¹ tai ”taiteeseentutustunut yleisö”⁷². Vaikka muse-

⁶⁶ Kansallisaatteen ja museoiden sekä kansan ja yläluokan suhdetta käsittelemme syvällisemmin myöhemmin. Ks. luku 4.2. Kansan sivistys tässä työssä.

⁶⁷ SM1899 kk16 Museorakennusten ohjelmasta, 89: ”Avarat salit saattavat kyllä kokonaisuudellaan kohottaa sen sisällykseen perehtynyttä tutkijaa mutta suureen yleisöön ne tekevät saman pelottavan vaikutuksen kuin moniosainen kirjateos yht’ aikaa pöydälle asetettuna tekee itse kuhunkin lukijaan.” Samasta artikkelista löytyy muitakin esimerkkejä. Myös esim. SM1899 kk16 Museorakennuksista sananen, 13; SM1903 vk10 Käynti muutamissa Venäjän museoissa, 62; SM1898 kk15 Viipurin Museo, 51.

⁶⁸ Esim. SM1899 kk16 Museorakennusten ohjelmasta, 90, 92,95; SM1903 vk10 Käynti muutamissa Venäjän museoissa, 63–64. Käsittelemme aihetta syvemmin luvussa 3.2. Museotilassa toimiminen.

⁶⁹ SM1894 kk14 Kansallismuseo vai eikö?, 50. Samasta aiheesta myös SM1894 Muinaistieteellinen näyttely, 144; SM1898 kk15 Viipurin Museo, 51.

⁷⁰ Esim. FM1895 vk17 Provinsmuseer, 21; SM1898 kk15 Viipurin Museo, 51; SM1899 kk16 Museorakennusten ohjelmasta, 89–90.

⁷¹ SM1901 Kansatieteelliset kokoelmat Tartossa ja Riiassa, 54.

oissa käymisestä useimmiten kirjoittivat juuri edellä kuvattuihin ”valistuneisiin museokävijöihin” kuuluvat henkilöt, pyrittiin kirjoituksissa kuitenkin korostamaan enemmän museoiden yhteiskunnallista tavoitetta kansan opettamisessa kuin niiden korkeakulttuurista asemaa.

Koululaiset nousevat esiin omana tärkeänä kävijäryhmänään, kun katsotaan erityisesti sitä, mitä analysoidut artikkelit Suomen Museosta ja Finskt Museumista paljastavat museoiden aukioloajoista ja pääsymaksuista. Pedagoginen toiminta yhteistyössä koulujen kanssa oli osa museotyön kenttää jo varhaisessa vaiheessa.⁷³ Artikkelien tiedoista käy ilmi, että koululaiset pääsivät museoihin usein ilmaiseksi tai vähintäänkin alennettuun hintaan. Kaikkiaan aineistossa kuvattujen suomalaisten museoiden pääsymaksut vaihtelivat 10 ja 50 pennin välillä. Ilmoitetut aukioloajat vaihtelevat aineistossa runsaasti: joku museo oli avoinna vain pyynnöstä, toinen kahtena päivänä viikossa parin tunnin ajan ja kolmas kaikkina viikonpäivinä jopa 4–9 tuntia kerrallaan. Se, että aineiston mainitsemista neljästä museosta kolme oli avoinna sunnuntaisin ja kaksi viikollakin iltapäiväin, tuntuu viittaavan siihen, että myös työväestöllä oli todellinen mahdollisuus päästä museoon.⁷⁴

Kuinka moni työväen edustaja sitten tarttui tilaisuuteen käydä museossa, on kysymys, johon ei tämän alkuperäisaineiston perusteella voi vastata. 1800-luvun edetessä kiihtyneen teollistumisen ja kaupungistumisen myötä työväen kulttuurinen identiteetti määrittyi hiljalleen uudelleen: maaseudulta irrottautunut väestö kaipasi uudenlaista urbaania ajanvietettä.⁷⁵ Kirjallisuudesta selviää, että esimerkiksi Taideyhdistyksen näyttelyihin varaton työväki pääsi sunnuntai-iltapäiväisin maksutta jo 1850-luvulta lähtien ja kävijöitä riitti paikalle tungokseksi saakka.⁷⁶ Tarkastelluista kirjoituksista kuitenkin nousee esiin, etteivät museot aina saavuttaneet sellaisia kävijämääriä kuin olisi katsottu suotavaksi. Jo edellä mainitsemassani artikkelissa Emil Nervander pohtii pettyneenä Helsingissä järjestettyjen näyttelyiden herättämään vähäistä kiinnostusta:

--- häpeän tunteella on kummassakin mainitussa näyttelyssä täytynyt huomata, kuinka harvoja varsinaiseen keskiluokkaan kuuluvia henkilöitä, joilla kuitenkin on varoja milloin hyvänsä uhrata viisikymmenpennisen

⁷² SM1899 kkl6 Pariisin näyttely v.1900, 19.

⁷³ Levanto 2010, 101–102.

⁷⁴ SM1910 vk17 Maaseutumuseoista. Suomen Museosta ja Finskt Museumista analysoitavaksi valitsemiani artikkelit sisältävät tietoja hinnan ja aukioloaikojen osalta vain neljästä museosta. Perehtymällä esimerkiksi museoiden vuosikertomuksiin tai lehdissä julkaistuihin mainoksiin voisi muodostaa laajemman kuvan museoiden saavutettavuudesta.

⁷⁵ Salmi 2002, 31.

⁷⁶ Rönkkö1999, 95.

kaikenlaisiin huvituksiin, on tullut kartuttamaan sivistystään ja tietojaan omasta maasta.⁷⁷

Syyksi Nervander epäilee sitä, ettei yleisöllä, joka hänen mukaansa koostuu niin kaupunkilaisista kuin maaseudunkin väestä, ole vielä kokemusta siitä voimakkaan ylevästä tunteesta, joka museossa voi herätä. Hän ei näe vikaa pääsymaksujen suuruudessa tai aukioloajoissa, vaan nimenomaan yleisön tottumuksessa ja kokemattomuudessa.⁷⁸

Vapaa-aika oli joka tapauksessa alkanut 1800-luvun kuluessa yhä selkeämmin erottua työajasta. Vapaa-ajalta edellytettiin kehittävyttä ja virkistävyttä, jotta työnsä jaksaisi tehdä paremmin. Tähän kontekstiin museovierailut sopivat erinomaisesti. Vapaa-ajan eriytymiseen liittyy myös toinen laajempien kansanjoukkojen piiriin leviämässä ollut harrastus: matkustaminen. Aikaa 1800-luvun puolivälistä 1900-luvun puolen välin kieppeille pidetään modernin turismin syntyaikana ja tuolloin erilaisten nähtävyyksien ääreen hakeutuminen alkoi ohjata matkailijaa entistä voimakkaammin.⁷⁹ Monissa alkuperäislähteiden museokertomuksissa onkin kyse nimenomaan koti- tai ulkomaan matkan raportoimisesta ja usein museot miellettiin yhdeksi matkailijoiden velvollisuuksista.⁸⁰ Museoharrastuksen yleistymiseen vaikutti myös museoiden saavutettavuudessa tapahtunut yleinen kehitys: 1800-luvun kuluessa museoesineet ja taide olivat hiljalleen siirtyneet aristokraattisesta ympäristöstä, palatseista ja linnoista ja niiden gallerioista vapaampiin, populaarimpiin tiloihin: julkisiin museoihin ja näyttelyhalleihin. Näin ne aktivoivat myös modernin, keskiluokkaisen kaupunkilaiset esteettistä kokemusta uudella tavalla.⁸¹

2.2. Museomiesten hyvä ja huono museo

Museoammattilaiset kokivat museossa käymisen väistämättä ammatinsa ohjaamina - erityisosaaminen ja asiantuntijuus suuntasivat heidän katsettaan ja ajatuksiaan. Kirjoittaessaan museokäynneistään museomiehet pohtivat erityisesti hyvän ja huonon museon määrittelyjä: mitkä ratkaisut toimivat ja mitkä eivät, mitä periaatteita kokoelmien järjestämisessä voitiin käyttää tai millaiset tavoitteet ja pyrkimykset ohjasivat museon toimin-

⁷⁷ SM1894 kkl4 Kansallismuseo vai eikö?, 50.

⁷⁸ Ibid.

⁷⁹ Koivunen, Syrjämaa & Söderholm 2006a, 14; Koivunen 2006, 121.

⁸⁰ Ks. esim. SM1899 kkl6 Museorakennusten ohjelmasta, 92.

⁸¹ Kortelainen 2005, 262.

taa ja kuinka niiden saavuttamisessa onnistuttiin. Tutkimusaineistossa tässä kunnostautuivat erityisesti kaksi suomalaisen museoalan vaikuttajaa: A. O. Heikel ja Julius Ailio.

Axel Olai Heikel (1851–1924) oli kansatieteilijä ja arkeologi, jonka erityisaluetta olivat suomalais-ugrilaiset kansat. Heikel työskenteli muun muassa kansatieteen dosenttina Helsingin yliopistossa sekä vuonna 1884 vanhojen muistomerkkien suojelemisesta huolehtimaan perustetun Muinaistieteellisen toimikunnan⁸² intendenttinä. Hän teki tutkimusmatkoja ja kirjoitti tieteellisiä julkaisuja niin rakennus-, ornamentti- kuin pukututkimuksestakin. Tämän lisäksi hänet tunnetaan erityisesti Seurasaaren ulkomuseon perustamisesta. Suomen Museota ja Finskt Museumia julkaiseessa Muinaismuistoyhdistyksessä Heikel toimi vuodesta 1888 niin sihteerinä, hallituksen jäsenenä kuin puheenjohtajanakin.⁸³

Arkeologi Julius Ailio (1872–1933) puolestaan edusti nuoremman polven antikvaareja, mutta kuului samaan tiiviiseen antikvaarien yhteisöön ja tuttavapiiriin kuin Heikelkin. Myös Ailio työskenteli Muinaistieteellisessä toimikunnassa, osittain yhtä aikaa Heikelin kanssa, sekä arkeologian dosenttina Helsingin yliopistossa. Hänen erityisalueitaan olivat kivikauden tutkimus sekä luonnontieteiden ja arkeologian yhdistäminen. Lisäksi Ailio loi poliittista uraa, toimien muun muassa opetusministerinä. Muinaismuistoyhdistyksessä Ailio vaikutti ainakin 1890-luvulta lähtien.⁸⁴

Heikel ja Ailio edellyttivät museolta ennen kaikkea havainnollisuutta ja tieteellisyyttä – kaikkien ratkaisujen tuli palvella näiden kahden tavoitteen saavuttamista. Vuosien 1880–1910 välillä Heikel käsitteli aihetta Suomen Museossa erityisesti kolmessa museovierailuja kuvaavassa artikkelissaan, joissa hän esitteli Tarton ja Riian kansatieteellisiä kokoelmia⁸⁵, Pietarissa järjestettyä historiallisten pukujen näyttelyä⁸⁶ sekä opintomatkaansa Venäjän museoissa⁸⁷. Erityisesti viimeksi mainittu tarjoaa syvällisen katsauksen Heikelin näkemyksiin hyvän museon kriteereistä, sillä tekstissä hän kuvailee ja arvostelee kaikkiaan yhdeksää erilaista museokohdetta ja laatii vielä lopuksi yhteenvedon kokemustensa herättämistä ajatuksista. Ailion käsityksiä esittelevät artikkelit *Mu-*

⁸² Alun perin toimikunnan nimi oli arkeologinen toimisto, mutta selvyuden vuoksi on parasta käyttää johdonmukaisesti nimeä Muinaistieteellinen toimikunta. Härö 1984, 85. Toimikunta vastasi mm. Kansallismuseon kokoelmista.

⁸³ Niiranen 1987; Härö 1984, 118.

⁸⁴ Härö 1984, 120; Muinaismuistoyhdistys ry: Historia 2013. Kaikkiaan voidaan sanoa, että kaikki Suomen Museo ja Finskt Museum-lehdissä kirjoittaneet kuuluivat samaan sisäpiiriin ja tunsivat toisensa läheisesti.

⁸⁵ SM1901 Kansatieteelliset kokoelmat Tartossa ja Riiassa.

⁸⁶ SM1903 vk10 Ensimmäinen kansainvälinen, historiallisten ja nykyaikaisten...

⁸⁷ SM1903 vk10 Käynti muutamissa Venäjän museoissa.

seorakennuksista sananen sekä *Museorakennusten ohjelmasta*, jotka itse asiassa ovat saman tekstin kaksi eri vaiheissa ilmestynyttä osaa.⁸⁸ Niissä Ailio pohtii Kansallismuseohankkeen innoittamana muutamissa ulkomaisissa, erityisesti ruotsalaisissa ja muissa eurooppalaisissa museoissa havaitsemiaan museologisia periaatteita.

Näissä artikkeleissa Heikel ja Ailio esittivät ajatuksiaan koskien museon rakennusta, tilojen käyttöä ja jakamista, näyttelyn järjestämistä käytännön neuvoista aina teoreettisiin periaatteisiin saakka sekä museon toiminnan edellytyksiä ja kehittämistä. Kuten sanottu, havainnollisuus ja opettavaisuus näyttäytyvät kirjoitusten valossa museon ensimmäisenä tavoitteena. Tämän tuli vaikuttaa kaikkeen aina museorakennuksesta lähtien ja niinpä yhtenä tärkeimmistä periaatteistaan Heikel mainitseekin kokoelmien ensisijaisuuden: huomion tuli olla ennen kaikkea esineiden järjestämisessä museorakennuksen sijaan. Myös Ailio oli samoilla linjoilla. Vaikka komea arkkitehtuuri oli omiaan kohottamaan kävijän mieltä suurenmoisuudellaan, tuli museon sisällön aina olla etusijalla rakennustaiteeseen nähden.⁸⁹

Saman periaatteen mukaisesti tuli museorakennuksen olla sellainen, joka ohjasi kävijää katsomaan ja pysähtymään esineiden äärelle. Erityisesti Ailio moitti valtavia museoita, joissa vierailijan valtaa tarve kiirehtiä suurten hallien poikki. Tällainen käynti oli jokseenkin hyödytön: jos vierailija ei pysähdy tarkastelemaan esineitä kunnolla, ei hän myöskään opi vierailustaan mitään. Ailio ja Heikel olivat kuitenkin eri mieltä siitä, kuinka näyttelyn kiinnostava vaikutus parhaiten saavutettiin. Heikelin mukaan käytännöllisimmältä ratkaisulta vaikuttivat suuret, hallimaiset tilat, joita oli tarkoitus jakaa väliseinien avulla pienempiin osiin. Näin tilat olivat tarpeen vaatiessa helposti muokattavissa ja museoon voitiin sijoittaa myös suurikokoisia esineitä. Ailio sen sijaan piti parempana kohtuullisen kokoisia huoneita, jotka eivät loppumattomuudellaan ikävystyttäneet kävijää ja jotka rautaovilla toisistaan erotettuina olivat tulipalon sattuessa turvallisempia. Väliseiniä käytettäessä oli myös vaikeampi huolehtia valaistuksen riittäväydestä.⁹⁰

Samaa mieltä Heikel ja Ailio olivat kuitenkin siitä, ettei museoiden tullut olla liian suuria. Museoväsymys oli tuttu käsite jo 1800–1900-lukujen vaihteessa.⁹¹ Ammatillaiset

⁸⁸ SM1899 kkl6 *Museorakennuksista sananen*; SM1899 kkl6 *Museorakennusten ohjelmasta*.

⁸⁹ SM1903 vk10 Käynti muutamissa Venäjän museoissa, 63; SM1899 kkl6 *Museorakennusten ohjelmas-*
ta.

⁹⁰ SM1903 vk10 Käynti muutamissa Venäjän museoissa; SM1899 kkl6 *Museorakennusten ohjelmasta*.

⁹¹ Rönkkö 2010, 239.

pelkäsivät, ettei yleisö jaksanut keskittyä kokoelmien sisältöön, jolloin koko vierailu menetti todellisen merkityksensä. Ailio kirjoittaa aiheesta seuraavasti:

Jokainen esim. Saksassa matkustellut saattaa nim. omasta kokemuksestaan todistaa miten väsyttävää ja tylsyttävää niiden suurissa museoissa juokseminen on. Niissä käy yleisö, jolla tavallisesti ei ole mitään erikoisintressejä eri aikakauteen tai eri aloihin voidakseen vain sanoa senkin nähneensä. Ja tulos on useimmissa tapauksissa sama kuin ameriikkalaisen turistin Florensissa käynnistä. Kun häneltä nimittäin kysyttiin, joko hän oli siellä ollut, vastasi hän: ”Florens - - Florens, muistelenpa käyneeni siellä”.⁹²

Valtavien, monia osastoja sisältävien museoiden sijaan molemmat museomiehet suosivat aiheeltaan rajattuja, kohtuullisen kokoisia museoita, jollaiseen saattoi helposti perehtyä yhdellä käynnillä. Tämä liittyi myös museoiden kehityskaareen: kehittymättömissä museoissa erilaatuiset kokoelmat oli tapana kerätä yhteen, mutta molemmat kirjoittajat olivat havainneet erilaisten osastojen ajan saatossa pyrkivän toisistaan eroon. Kokoelmien kasvaessa tarvittiin lisää tilaa ja luonnollisena seurauksena jonkin osaston oli etsittävä sitä jostakin muualta. Toisaalta museorakennuksen arkkitehtuurin ja sijainnin muodostama mahdollisuus tarvittaessa rakentaa lisäosia oli yksi useaan otteeseen mainittu hyvän museon kriteeri.⁹³

Aivan yksiselitteistä käsitystä siitä, minkä tyyppisen rakennuksen ajateltiin parhaiten sopivan museokäyttöön, ei näiden artikkeleiden perusteella voi muodostaa. Sekä Heikel että Ailio toteavat kirjoituksissaan juuri museokäyttöön suunnitellun rakennuksen edut: edellytykset laajentamiselle, arkkitehtuurin vaikuttavuuden sekä kokoelman esittelyn vaatimusten asettamisen etusijalle. He myös mainitsevat uudismuodosteluna syntyneiden museotilojen haasteista, kuten liian suurista tai pienistä huoneista sekä valaistuksen heikkoudesta. Oma, tarkoitusta varten suunniteltu rakennus tuntuu olevan museolle ehdoton etu. Toisaalta molemmat myös arvostivat kokoelman ja rakennuksen muodostamaa kokonaisuutta, joka historialliseen rakennukseen kootussa museossa kehittyi aivan erityiseksi.⁹⁴

Heikelin mukaan juuri kokonaisuuden muodostama eheys teki historiallisesta rakennuksesta niin vaikuttavan museon. Myös Ailio näki esineiden asettamisen alkuperäiseen

⁹² SM1899 kkl6 Museorakennusten ohjelmasta, 92.

⁹³ SM1903 vk10 Käynti muutamissa Venäjän museoissa; SM1899 kkl6 Museorakennuksista sananen; SM1899 kkl6 Museorakennusten ohjelmasta.

⁹⁴ SM1903 vk10 Käynti muutamissa Venäjän museoissa; SM1899 kkl6 Museorakennuksista sananen; SM1899 kkl6 Museorakennusten ohjelmasta.

ympäristöön erityisen havainnollisena. Ajatus liittyikin juuri museon opettamistehtävään: näyttelyn tavoitteeksi asetettiin mahdollisimman aukottoman ja kokonaisvaltaisen katsauksen luominen aiheeseen ja siihen tarkoitukseen voitiin valjastaa myös itse museotila. Jo 1800-luvulla museoihin rakennettiin interiööriasetelmia, joiden kautta pyrittiin mukailemaan kokoelmien luonnollista ympäristöä ja tuomaan esiin esineiden välisiä yhteyksiä. Luonnontieteellisiin museoihin puolestaan laadittiin dioraamoja, jotka vangitsivat sisäänsä kappaleen luontoa eläimiseen ja kasveineen.⁹⁵ Sekä Heikel että Ailio arvostivat kirjoituksissaan tällaisten yritysten havainnollisuutta, mutta suhtautuivat kielteisesti falsaarioihin eli jäljennöksiin.⁹⁶ Heikelin elämää ja tieteellistä uraa tutkinut Timo Niiranen toteaa, että Heikel hyväksyi ainoastaan tieteellisesti tarkat interiöörit.⁹⁷ Myös Ailio kirjoittaa Sveitsin kansallismuseon kulttuurihistoriallisia kokoelmia käsitellessään seuraavasti:

Katseltakoon ja ihailtakoon huonetyylejä siellä missä ne oikeina esiytyvät mutta älköön vaadittako niiden siirtämistä jäljittelyinä nähtävyyksiksi itse museoihin.⁹⁸

Kysymystä autenttisuudesta ei näissä kirjoituksissa käsitelty tämän laajemmin, mutta siihen liittyvä problematiikka oli tiedostettu. Tiedemiehinä Heikel ja Ailio edellyttivät museolta tieteellistä täsmällisyyttä ja he myös näkivät museon laajasta opetustavoitteesta huolimatta ensisijaisesti tieteellisenä laitoksena, jonka tehtävänä oli tarjota aineistoa tutkijoille. Niinpä havainnollistavia kokonaisuuksia ei tullut rakentaa epäaidolle jäljittelylle, olipa se kuinka mieleenpainuvaa ja opettavaista hyvänsä.⁹⁹ Autenttisuudesta keskusteltiin museokentällä 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa laajemminkin, erityisesti ulkomuseoiden perustamista suunniteltaessa. Tanskalainen museologi Sophus Müller vastusti rakennusten siirtämistä ulkomuseoihin ja oli sitä mieltä, että niihin laaditut interiöörit olivat valheellisia ja epäaitoja. Toisaalta esimerkiksi Ruotsin Skansenissa juuri tällaiseen toimintaan panostettiin innokkaasti.¹⁰⁰

Molemmat museomiehet korostivat artikkeleissaan kokoelman ja näyttelyn erottamisen tarpeellisuutta. 1800–1900-lukujen vaihteessa useimmissa museoissa ajateltiin vielä, että oli tarkoitus asettaa esille kaikki ne esineet, jotka museoon oli koottu.¹⁰¹ Kokoel-

⁹⁵ Rönkkö 2010, 238–239.

⁹⁶ SM1903 vk10 Käynti muutamissa Venäjän museoissa; SM1899 kkl6 Museorakennuksista sananen; SM1899 kkl6 Museorakennusten ohjelmasta.

⁹⁷ Niiranen 1987, 206.

⁹⁸ SM1899 kkl6 Museorakennusten ohjelmasta, 95.

⁹⁹ SM1903 vk10 Käynti muutamissa Venäjän museoissa; SM1899 kkl6 Museorakennusten ohjelmasta.

¹⁰⁰ Rentzhog 2007, 40–41.

¹⁰¹ Ks. esim. Rönkkö 2010, 234.

mien kasvaessa ymmärrettiin kuitenkin tämän tavoitteen silkka mahdottomuus. Heikel ja Ailio edustivat oman aikansa edelläkävijöitä vaatimalla museoilta tilojen väljyyttä ja varastojen riittävyttä. Monet museot olivat kattoa ja seiniä myöten niin täynnä tavaraa, että seassa mahtui tuskin liikkumaan. Heikelin ja Ailion peräänkuuluttamaa havainnollisuutta ei tällaisissa oloissa voitu saavuttaa ja siksi niin sanotun makasineeraus- eli varastointitilan välttämättömyyttä painotettiin. Havainnollisuuden toteutumiseksi vain kansan sivistämisen kannalta tärkein esineistö tuli asettaa silmää viehättävällä tavalla esille ja loput pakata tiiviisti erillisiin tiloihin, joissa ne olisivat tutkijoiden käytettävissä.¹⁰²

Myös esillä olevan kokoelman järjestämisessä edellytettiin taitoa. Esillepanossa pyrittiin kattavuuteen ja tyypillisyyteen: tavoitteena oli läpileikkaus kohteesta ja kuriositeetit jätettiin ulkopuolelle, viihteen toimikentäksi.¹⁰³ Esineitä ei saanut asettaa liian tiuhaan, muttei toisaalta liian harvaankaan. Ne täytyi ryhmitellä siten, että samanlaatuiset esineet yhdessä muodostivat kokonaisuuksia, jotka sujuvasti ja loogisesti seurasivat toisiaan. Järjestämisessä arvostettiin myös esteettisiä näkökohtia: Ailio kuvaili mielestään onnistuneita näyttelyitä sellaisilla ilmauksilla kuin ”maukkaasti järjestetty”, ”esineet vaikuttavat kauniisti” tai ”miellyttävä ja esteettistä nautintoa tarjoava”. Tämän lisäksi hän toivoi näyttelyitä vaihtelua ja rytmiä, jonka tarkoituksena oli nimenomaan kävijän mielenkiinnon ylläpitäminen. Myös Heikel piti näyttelyistä, joiden järjestämisessä oli käytetty ”aistia”.¹⁰⁴

Kokoelmien järjestämisessä voitiin toteuttaa erilaisia periaatteita. Ailio pohti Ruotsin kansallismuseossa noudatettua kronologista järjestelmää ja tuli siihen tulokseen, että sen etuna oli kehityksen havaitsemisen helppous aikajärjestyksessä etenevällä museokierroksella. Toisaalta tällaisen järjestelmän ylläpitäminen saattoi olla vaikeaa kokoelman kasvaessa.¹⁰⁵ Kaikkiaan eri osastojen välillä tuli vallita tasapaino ja luonteenmukainen järjestys. Liian tiukka kasarmikuri, jossa jäykän prinssiin mukaan eroteltiin esineet iän ja materiaalin mukaan yksitoikkoiseen sotilaalliseen järjestykseen, kuten Ailio asian muotoili, oli pahasta. Sen sijaan oli tärkeämpää, että esineet olivat ns. orgaanisessa jär-

¹⁰² SM1903 vk10 Käynti muutamissa Venäjän museoissa; SM1899 kkl6 Museorakennuksista sananen; SM1899 kkl6 Museorakennusten ohjelmasta. Niiranen 1987, 207.

¹⁰³ Bennet 1995, 3–5; Penny 2002, 2.

¹⁰⁴ SM1903 vk10 Käynti muutamissa Venäjän museoissa; SM1899 kkl6 Museorakennusten ohjelmasta.

¹⁰⁵ SM1899 kkl6 Museorakennusten ohjelmasta, 89.

jestyksessä, eli laadullisesti ryhmiteltyinä. Mallijärjestelmän eli järjestelyä ohjaavan periaatteen puuttuminen oli joka tapauksessa museolle merkittävä puute.¹⁰⁶

1700-luvulta lähtien museonäyttelyt olivat jakautuneet karkeasti kahteen päätyyppiin: luokitteluun perustuvaan systemaattiseen esillepanoon ja kokonaisvaltaisuuteen pyrkivään kontekstuaaliseen esittelyyn. Valistuksen rationaalisen pyrkimyksen innoittamana kokoelmia oli järjestetty erilaisten tieteellisyyttä tavoittelevien periaatteiden mukaan. Erityisesti luonnontieteellisissä museoissa Carl von Linnén luoma kasvien ja eläinten luokittelujärjestelmä ohjasi järjestämisperiaatteita. Historiatietoisuuden kasvaessa tärkeäksi periaatteeksi nostettiin kronologia ja Darwinin kehitysoppi ja sen muovaama ajatus kulttuurisesta evoluutiosta tukivat hyvin tätä tavoitetta. 1900-luvun alussa typologinen esittelymetodi nousi erityisesti kulttuurihistoriallisissa museoissa ja tutkimuksessa suorastaan itsetarkoitukselliseksi.¹⁰⁷

Heikel korosti kokoelmien kattavuuden ja osastojen välisen tasapainon merkitystä. Kattavuuden ja monipuolisuuden saavuttaminen oli kansatieteellisissä kokoelmissa huomattavasti vaikeampaa kuin luonnontieteiden puolella, jossa erilaisten lajien keräämiseen saattoi olla edes hypoteettinen mahdollisuus. 1800–1900-lukujen vaihteessa tiedemaailmassa vaikuttivat evolutionistinen ja typologinen ajattelu, jotka edellyttivät mahdollisimman kattavia sarjoja esineiden alueellisia ja ajallisia kehityskaaria kuvaamaan. Näiden ryhmittelyiden avulla tutkijoiden oli tarkoitus tehdä päätelmiä kulloinkin käsillä olevasta aiheesta, kuten Heikel teki esimerkiksi Pietarin historiallisten pukujen näyttelyä koskevassa tekstissään. Ailiolle tällainen ajattelu vaikutti ehkä hieman vanhanaikaiselta, viitaten hänen ajatuksiinsa ”kasarmikurista”.¹⁰⁸

Heikel ja Ailio katselivat museoita eri tavoin kuin niin sanottu suuri yleisö. Paitsi museoammatillinen tausta, joka ohjasi heitä näkemään museologisia prinssiippejä ja teknisiä ratkaisuja, heidän katsettaan suuntasi tieteellinen toiminta muinaistieteiden parissa. Kokoelmia katsellessaan kansatieteilijä ja arkeologi havaitsivat näyttelyiden sisällölliset puutteet ja virheet, mutta toisaalta iloitsivat kattavista kokonaisuuksista ja onnistuneista näyttelyistä. Perinnepukujen asiantuntija Heikel ruoti kriittisesti Pietarin historiallisten pukujen näyttelyn kansatieteellistä osaa, joka oli paitsi epäedustava myös huolimattomasti koottu:

¹⁰⁶ SM1903 vk10 Käynti muutamissa Venäjän museoissa; SM1899 kkl6 Museorakennuksista sananen; SM1899 kkl6 Museorakennusten ohjelmasta.

¹⁰⁷ Turpeinen 2005, 57–62; Rönkkö 2010, 237–236.

¹⁰⁸ SM1903 vk10 Käynti muutamissa Venäjän museoissa; SM1903 vk10 Ensimmäinen kansainvälinen, historiallisten ja nykyaikaisten...; SM1899 kkl6 Museorakennusten ohjelmasta. Niiranen 1987, 72–73.

Virolaiset olivat pikkusen paremmin edustetut esineitten lukumäärään katsoen, mutta niidenkin kokoonpano (manekiineissä) teki kehnon vaikutuksen. Niinpä Muhusaaren vaimon päähine, arkitanu, joka kaikista virolaisista ompelutöistä on hienoin ja kaunein, oli pantu Saarenmaan Mustjalasta kotoisin olevan naisen päähän. Toisessa manekiinissä oli Mustjalan korkea, komea ”raamitanu” asetettu ylösalaisin, jotta se näytti pikemminkin yömyssyltä kuin ruunulta.¹⁰⁹

Yhtälailla museomies koki riemun tai vaihtoehtoisesti surun ja pettymyksen tunteita, kun kohdalle sattui erityisen hyvin tai huonosti hoidettu museo. Ailion kuvaus Kööpenhaminan taideteollisuusmuseossa käymisestä osoittaa paitsi tyytyväisyyttä onnistuneeseen vierailuun, myös hänen museolle asettamiaan odotuksia, opettavaisuutta ja esteettistä nautintoa:

--- tuohon museoon menee kerta kerran perästä ja aina sieltä tulee ulos sillä tyydytyksellä, että on oppinut jotakin, josta ennen ei tiennyt mitään, että on nähnyt jotakin kaunista ja taiteellista, joksi sitä ennen ei arvanut.¹¹⁰

Myös museonhoidon perusasiat tulivat Heikelin ja Ailion artikkeleissa nostetuksi hyvän museon kriteereinä esiin. Museoalan vakiintumattomuus merkitsi, että suomalaisilla ammattimiehillä oli kokemusta niin suurista, ammatillisesti hoidetuista ja taloudellisesti vakaista museoista kuin pienistä, epämääräisissä tiloissa majailevista, käytännössä unohdetuistakin museoista. Luetteloinnin vajaavaisuus, huonot säilytystilat ja tuhohyön-teisten aiheuttamat vauriot eivät ainakaan kohottaneet museomiehen mieltä. Museon toiminta edellytti aktiivisuutta ja harrastuneisuutta, minkä kirjoittajat ikäväkseen huomasivat ailahtelevaiseksi luonnonvaraksi. Huoli arvokkaiden kokoelmien säilymisestä ja käytöstä välittyi museomiesten teksteistä.¹¹¹

Tuon ”museon” tulevaisuus on siis vielä hyvin epävakaisella kannalla. Varoja sillä ei ole; se elää loisena --- Kun viime talvena jouduin näitä ylen hauskoja kansatieteellisiä kokoelmia tutkimaan, valokuvaamaan ja piirustamaan, huomasin kuitenkin ja ikävä kyllä, että koi jo oli niitä suuressa määrin pilannut. Siis näkyy sama kohtalo uhkaavan niitä tässäkin paikassa, mikä niillä oli tarjona yliopistossa.¹¹²

Aineistossa museonhoidon perusasioista ja jatkuvuuden turvaamisesta kirjoitti erityisesti Heikelin ja Ailion oppi-isä Johannes Reinhold Aspelin (1842–1915), Suomen ensimmäinen

¹⁰⁹ SM1903 vk10 Ensimmäinen kansainvälinen, historiallisten ja nykyaikaisten..., 27.

¹¹⁰ SM1899 kkl6 Museorakennusten ohjelmasta, 93.

¹¹¹ SM1901 Kansatieteelliset kokoelmat Tartossa ja Riiassa; SM1903 vk10 Käynti muutamissa Venäjän museoissa; SM1899 kkl6 Museorakennuksista sananen; SM1899 kkl6 Museorakennusten ohjelmasta.

¹¹² SM1901 Kansatieteelliset kokoelmat Tartossa ja Riiassa, 55.

mäinen valtionarkeologi ja muinaistieteellisen toimikunnan esimies. Aspelinia pidetään suomalaisen arkeologian isänä ja hän toimikin ensimmäisenä arkeologian professorina Helsingin yliopistossa. Aspelin oli myös yksi Muinaistieteellisen yhdistyksen perustajajäsenistä ja vaikutti epäilemättä voimakkaasti molempien edellä mainittujen museoammattilaisten näkemyksiin. Lisäksi Aspelinin työllä oli merkittävä vaikutus Kansallismuseon synnyssä.¹¹³ Aineistoon sisältyvissä artikkeleissa Aspelin antaa perustavanlaatuisia ohjeita erityisesti paikallismuseoiden ylläpidosta sekä kokoelmien keräämisen järjestämisestä maaseudulla.¹¹⁴

Aspelinin kahdessa artikkelissa hyvä museo määrittyy juuri museonhoidon prosessin kautta: hän esitti yksityiskohtaisen ehdotuksen siitä, kuinka museoon otettavan esineen kanssa tuli menetellä. Myös Aspelinille museo oli ensisijaisesti tieteellinen laitos, minkä vuoksi hän korosti kattavien kontekstietojen keräämisen tärkeyttä: esine oli tutkimukselle hyödytön, jollei siitä tiedetty mitään. Museoinstituution tieteellisyyttä korostivat myös ne perustelut, jotka Aspelin antoi edellyttäessään paikallismuseoilta täydellistä alisteisuutta keskusmuseolle. Hänen mukaansa paikallismuseoiden oli tarjottava kattavat tiedot kokoelmiensa sisällöstä ja luovutettava merkittävimmät esineensä keskusmuseon, eli Kansallismuseon, käyttöön, koska se paransi niiden saatavuutta tutkijoille.¹¹⁵ Vaikka Heikel ei tähän aineistoon kuuluvissa artikkeleissaan aihetta käsittelekään, kirjoittaa Heikelin tieteelliseen tuotantoon perehtynyt Niiranen hänen olleen Aspelinin kanssa samoilla linjoilla.¹¹⁶

Aspelin esitti artikkeleissaan näkemyksensä paikallismuseoiden hoidon järjestämisestä siten, että se takaisi museon toiminnan jatkumisen myös vaihtelevissa olosuhteissa. Toimivin ratkaisu oli sitoa museon toiminta viralliseen tahoon, esimerkiksi kaupunginvaltuustoon, velvoittamalla museo säännöllisin väliajoin raportoimaan toiminnastaan. Vastineeksi museo saattoi saada käyttöönsä esimerkiksi tilan ja lämmityksen.¹¹⁷ Ilmeisesti Aspelinin neuvoja noudatettiin, sillä aineistossa on ainakin yksi artikkeli, jossa museonhoitaja kuvailee museon ylläpidon hoituvan lähes sana sanalta Aspelinin ohjeiden mukaisesti.¹¹⁸

¹¹³ Niiranen 1987, 19–20, 55; Härö 1984, 27, 32.

¹¹⁴ FM1895 vk17 Provinsmuseer; SM1910 vk17 Kotiseutututkimus ja museokokoelmat.

¹¹⁵ FM1895 vk17 Provinsmuseer; SM1910 vk17 Kotiseutututkimus ja museokokoelmat.

¹¹⁶ Niiranen 1987, 206–207.

¹¹⁷ FM1895 vk17 Provinsmuseer.

¹¹⁸ FM1898 kkl5 Några ord om Satakunta museum.

Suomen Museossa ja Finskt Museumissa vuosien 1880–1910 välillä ilmestyneiden artikkeleiden perusteella voi sanoa, että museomiehille museon tärkein tehtävä oli tieteellinen tutkimus ja johtava periaate havainnollisuus. Näiden kahden teeman tuli säännellä kaikkea museon toimintaa. Museorakennuksessa tärkeintä oli huomion ohjaaminen itse esineisiin ja katsojan pysäyttäminen niiden äärelle. Rakennuksen ja sen sisältämien näyttelytilojen tuli olla sopivan kokoisia ja muodostaa kokoelman kanssa mahdollisimman ehjä ja yhtenäinen kokonaisuus. Täsmällisyys ja autenttisuus olivat arvoja, joiden kautta pyrittiin kokonaisvaltaiseen, aukottomaan esitykseen käsillä olevasta aiheesta.

Näen tämän viitteenä siitä, että vanhasta kaiken esittämisen periaatteesta oltiin luopumassa ja tilalle oli astunut käsitys varastokokoelman ja näyttelyn erottamisesta. Esineiden järjestämisessä pyrittiin esteettisyyteen ja havainnollisuuteen, mikä edellytti tilan väljyyttä ja esineiden laadullista ryhmittelyä. Ajan tieteelliset käsitykset kannustivat kokoamaan monipuolisia sarjoja esineiden erilaisista kehitysvaiheista. Myös museonhoidon perusasiat nostettiin hyvän museon kriteereitä pohdittaessa edelleen esiin, sillä niiden toteutuminen kaikkialla ei ollut itsestään selvää.

Museomiesten kokemusta museossa käymisestä ohjasi heidän ammatillinen taustansa ja roolinsa tieteellisellä kentällä. Suurta yleisöä herkemmin he havaitsivat näyttelyiden puutteet, mikä aiheutti tyytymättömyyden tunteita, mutta toisaalta he myös iloitsivat löytämistään onnistumisista. Jatkuvasti läsnä oli silti huoli muinaistieteellisen esineistön säilymisestä ja arvostuksesta.

2.3. Suuren yleisön suosikit

Sanoma- ja aikakauslehdissä kuvattujen museovierailuiden yhteydessä esiin nostetut hyvän museon kriteerit eroavat jokseenkin museoammattilaisten näkemyksistä. Näihin lehtiin kirjoittivat hyvin erilaiset ihmiset yhteiskunnan eri alueilta ja erilaisista ammatillisista taustoista. Kuten museomiehetkin, osa heistä vaikutti voimakkaasti kulttuurikentällä, joukkoon mahtuvat esimerkiksi taidekriitikko ja kirjailija. Kuuluminen suhteellisen pieneen suomalaiseen kulttuurialalla aktiivisten joukkoon lähentää epäilemättä heidän käsityksiään ja näkemyksiään museon kaltaisista kulttuuri-instituutioista. Kaikki sanoma- ja aikakauslehtiin kirjoittaneet katsoivat alaa kuitenkin ulkopuolisen silmin: heidän ajatuksiaan ei ensisijaisesti ohjannut museoalan ammatillinen katse ja tässä mielessä heidät voi käsittää ”suuren yleisön” edustajiksi.

Arvostelu ja hyvän museon kriteereiden pohdinta eivät ohjaa sanoma- ja aikakauslehtien kirjoituksia museovierailuista lainkaan yhtä voimakkaasti kuin museoammattilaisten kirjoituksissa. Ote on museomiehiä kriitikittömämpi: useimmat kävijät vaikuttavat museovierailuunsa täysin tyytyväisiltä. Artikkeleiden näkökulma on arvostelun sijaan sisältökeskeinen, kirjoittajat joko painottavat museon esittelemistä sen kokoelmaa kuvailemalla tai keskittyvät museoesineiden herättämien ajatusten ja tuntemusten selvittämiseen. Kyse on epäilemättä siitä, että erilainen asiantuntemus ohjaa heidän huomionsa kiinnittymään erilaisiin asioihin. Toisaalta vaikutusta voi olla myös sillä, ettei huonojen kokemusten kuvailulle ja kritiikin esittämiselle ollut samanlaista tarvetta kuin museoammattilaisten keskuudessa, joiden oli tarkoitus oppia toisten virheistä. Ehkä sanoma- ja aikakauslehdissä kirjoitettiin enimmäkseen positiivisista kokemuksista.

Tyypillisessä museovierailua käsittelevässä sanoma- tai aikakauslehtiartikkelissa museon arvottaminen näyttäytyy ihastelemisen kautta. Museoita kuvaillaan ”suurenmoisiksi”, ”hauskoiksi”, ”ihaniksi” tai ”mieltäkiinnostaviksi”.¹¹⁹ Hyvän museon ominaisuuksista voi kuitenkin myös näiden tekstien perusteella sanoa enemmänkin. Sanoma- ja aikakauslehdissä kirjoittaneet asettivat havainnollisuuden ja opettavaisuuden museon arvostelukriteereissä korkealle, aivan museoammattilaisten tapaan. Vielä tärkeämmäksi tuntuu kuitenkin nousevan museo vaikuttavana kokemuksena. Museon tuli olla mieleenpainuva, herättää ajatuksia ja tuntemuksia ja erityisesti kunnioitusta. Vaikuttavuutta oli monenlaista: toisaalta kyse oli museorakennuksesta, toisaalta kokoelman sisällöstä. Usein vaikuttavana pidettiin myös kaikkea hienoa, kallista tai näyttävää.

Useissa museovierailuja käsittelevissä artikkeleissa on mukana museorakennuksen ulkomuodon kuvailua. Hyvän museon tuli tehdä kävijään vaikutus jo ennen sisään astumista ja siksi arvokas, ylentävä, rakennustaiteellisesti onnistunut museorakennus sai kirjoittajilta huomiota.¹²⁰ Museorakennus saattoi kuitenkin olla huomionarvoinen muillakin tavoilla kuin esteettisellä viehättävyydellä ja komeudella. Kiitosta sai yhtäläillä uusi, ajan vaatimuksia ja makua vastaava rakennus kuin historiallinen ympäristökin.¹²¹ Esimerkiksi Tukholman Biologista museota kuvaillaan seuraavasti: ”Mahtavien, sata-

¹¹⁹ Esim. Kesämatkoilta ja lomalaitumilta, 5, Karjala 10.8.1908; Mustialan kesäjuhlat, *Maamies* 11/1906, 257; På utställningsresa i vesterväg, *Finska kennelklubbens tidskrift* 03/1905, 29; Niitä näitä matkan varrelta, *Viesti* 1/1910, 5–6.

¹²⁰ Esim. Käynti jesuittakoulussa, *Opettajain lehti* 10/1908, 104; Muistiinpanoja ”Rajanmäenrykmentin” Tukholma-matkalta, Otava 19.8.1909; Matkamuiستelmia, Mikkelin Sanomat 28.9.1899.

¹²¹ Esim. Palestiinanmatkalta, Mikkelin Sanomat 14.5.1904; Ett besök Borgå museum, *Borgå Nya Tidning* 1.6.1900; Muistelmia viime kesäiseltä matkaltani Tanskassa, Liitto 15.5.1909.

vuotisten puiden ympäröimänä, seisoo luonnonihanalla 'Skansen'illa ikivanhaan pohjoismaiseen tapaan muovaeltu rakennus.”¹²²

Historiallisen rakennuksen tarjoama lisäarvo on selvä: sopiva ympäristö herättää jo itsessään ”historiallisia muistoja” ja auttaa kävijää pääsemään oikeaan tunnelmaan varsinaiseen kokoelmaan perehtymistä varten. N.N.K.Y:n kokouksen vuoksi Turussa käymässä ollut kirjoittaja kertoo *Kotia kohti* -lehdessä vuonna 1905 julkaistussa artikkelissa vierailustaan Turun linnaan ja eläytyy siellä vangittuna olleen Erik XIV:n tuntemuksiin. Muistorikas ympäristö nostaa kirjoittajan mieleen kuvia kaukaisilta ajoilta ja ”tuntui kuin täällä paremmin voisi käsittää menneiden päivien iloja ja suruja.”¹²³ Ammattilaislehtien tasoista pohdintaa siitä, mitkä ovat uuden, varta vasten rakennetun ja mitkä historiallisen rakennuksen etuja ja haittoja museokäytössä, ei sanoma- ja aikakauslehdistä kuitenkaan löydy. Myöskään autenttisuuden tai jäljittelyyn liittyviin kysymyksiin ei tässä aineiston osassa oteta kantaa.

Yleisön näkökulmasta museon suuri koko näyttäytyy sekin meriittinä. Valtavat salit ja laajat kokoelmat eivät teksteissä saa osakseen moitteita vaan koko nostetaan esiin ennemminkin saavutuksena tai uskottavuuden merkinä. Museomiesten pelkäämästä museovierailusta ei sanoma- ja aikakauslehtien puolella löydy juuri merkkiäkään. Runsaus ja paljous ovat tyypillisiä museokokoelmaa kuvaavia termejä.¹²⁴ Tavallinen museovierailuja käsittelevistä artikkeleista löytyvä kommentti kuvaa museon kokoelman luettelemisen tai esittelemisen vaikeutta.¹²⁵ Se antaa käsityksen kokoelmien koetusta valtavuudesta, mutta saattaa myös kertoa kirjoittajien tarpeesta pahoitella, ettei artikkelin asettamissa puitteissa voida luoda niin syvällistä katsausta, kuin lukija saattaisi toivoa. Toisaalta yksittäisten esineiden luettelemista ei välttämättä pidetty myöskään kiinnostavana.

Komean rakennuksen ja laajan kokoelman lisäksi museon mainetta kasvattivat myös siihen uhratut rahavarat. Vaikka ei voi sanoa, että museoiden rakentamiseen tai ylläpitoon käytettyjä rahasummia olisi esitelty aineiston sisältämissä museovierailuissa usein,

¹²² Käynti Tukholman Biologisessa museossa, *Luonnon ystävä* 5/1897, 77–82.

¹²³ Kertomus N. N. K. Y:n V:stä yleisestä kokouksesta Turussa 9—13 p. kesäk. 1905, *Kotia kohti* 7–8/1905, 120–121.

¹²⁴ Esim. Palestiinanmatkalta, Mikkelin sanomat 29.3.1904; Niitä näitä matkan varrelta, *Viesti* 1/1910, 5–6; Kertomus N. N. K. Y:n VII:stä yleisestä kokouksesta..., *Kotia kohti* 7–8/1905, 120–121; Seminaarilaisten rientoja, *Opettajain lehti* 17/1910, 205.

¹²⁵ Esim. Rautatieläisen havaintoja Englannissa, *Uusi rautatielehti* 1/1908, 3–4; Seminaarilaisten rientoja, *Opettajain lehti* 17/1910, 205; Kotiteollisuusväen Tukholmanmatkalta, Wiipurin Sanomat. Supistus. 17.8.1909; Kesämatkoilta ja lomalaitumilta 5, *Karjala* 10.8.1908.

aiheen mainitsemisen yhteys museon statusarvoon on kuitenkin selkeä.¹²⁶ Skansenin ulkoilmamuseossa vierailut Taideteollisuusyhdistyksen väki näki taloudellisen panostuksen helppouden osoituksena pitkistä perinteistä:

Ihmetellä täytyy niiden varojen uhrauksien suuruutta, jonka tämä kaikki on Ruotsin kansalle maksanut, waan siksi se onkin pidettävä vanhan siwistyskansan ylpeytenä.¹²⁷

Suuret taloudelliset panostukset tuntuvat luoneen positiivista mielikuvaa. Rahallinen arvo kohotti museon merkitystä ja vahvisti sen asemaa. Samalla se vaikutti museon julkisuuteen tai maineeseen, jotka nekin näyttäytyvät arvostusta lisäävänä asiana.¹²⁸ Yleistä tunnustusta nauttivan museon asemaa ei sanoma- ja aikakauslehdissä kyseenalaistettu ja siksi suuri, kuuluisa ja isolla rahalla rakennettu miellettiin myös hyväksi.

Museon maineeseen liittyi sen suhde kilpailijoihin. Silloin, kun sanoma- ja aikakauslehtiin kirjoittaneet selkeästi arvostelivat näkemiään museoita, he melko usein vertasivat niitä vastaaviin saman alan tai alueen laitoksiin.¹²⁹ Paremmuus suhteessa toiseen perustui joko täysin kirjoittajan omaan näkemykseen tai ainakin osittain jonkinlaiseen yleisesti hyväksytyyn mielipiteeseen. Useimmiten vertailu perustui juuri yleisluontoiseen paremmuuteen, jota ei sen tarkemmin määritelty, mutta toisinaan esiin nostettiin esimerkiksi museon rikkaus, eli kokoelman laajuus tai ainutlaatuisuus, joka oli arvo jo siinä. ¹³⁰

Kokoelman vaikuttavuus puolestaan muodostui koon lisäksi sen luonteesta ja erityisyydestä: museon sisältämät esineet vaikuttivat esimerkiksi taiteellisuudellaan tai historiallisuudellaan. Hienot, lahjakkaan tekijän valmistamat taide-esineet keräsivät kirjoittajien kehuja, koska ne tarjosivat esteettistä nautintoa.¹³¹ Myös historialliset kokoelmat saattoivat tuottaa esteettistä mielihyvää, mutta niiden kohdalla kyse oli useammin esineiden liittymisestä tiettyihin menneisyyden tapahtumiin. Arvostusta saivat osakseen erityisen

¹²⁶ Esim. Matkalla Englantiin III, Karjala 27.7.1906; Rautatieläisen havaintoja Englannissa. *Uusi rautatielehti* 1/1908, 3.

¹²⁷ Muistiinpanoja ”Rajanmäenrykmentin” Tukholma-matkalta, Otava 19.8.1909.

¹²⁸ Esim. Seminaarilaisten rientoja. *Opettajain lehti* 17/1910; Palestiinanmatkalta, Mikkelin Sanomat 14.5.1904; Kotiteollisuusväen Tukholmanmatkalta, Wiipurin Sanomat. Supistus. 17.8.1909.

¹²⁹ Seminaarilaisten rientoja. *Opettajain lehti* 17/1910, 205; Mustialan kesäjuhlat, *Maamies* 11/1906, 257; Matkahavaintoja, *Kansakoulun lehti* 21–22/1910, 534; Kotiteollisuusväen Tukholmanmatkalta, Wiipurin Sanomat. Supistus. 17.8.1909.

¹³⁰ Havaintoja ja mietteitä matkan varrelta IV, *Kirkollinen sisälähetys* 1/1906, 8–9; Käynti Tukholman Biologisessa museossa, *Luonnon ystävä* 5/1897, 77.

¹³¹ Esim. Ensimmäinen merimatkani, *Lasten kuvalehti* 8/1895, 63; Matkalla Englantiin III, Karjala 27.7.1906; Matkamuistelmia, Mikkelin Sanomat 28.9.1899.

vanhat, lajissaan ensimmäiset tai merkittävien henkilöiden käyttämät esineet.¹³² Vaikka näitä asioita ei useinkaan käsitelty suoranaisin kriteereinä museon onnistumiselle, niiden esiin nostaminen antaa kuitenkin selvän vaikutelman niiden osallisuudesta hyvän museovierailun muodostumiselle.

Kaikesta tästä muodostui hieno, kunnioitettava ja arvokas museo. Museo nähtiin niin kansallisena kuin paikallisenakin statussymbolina ja siksi oli tärkeää, että se antoi hyvän vaikutelman kokoajiensa saavutuksista. Toisaalta vaikuttavuus liittyy myös museovierailun kokemusarvoon: elämyksellisyys on ehkä tutkittavaan ajankohtaan nähden uusi termi, mutta sitä 1800- ja 1900-lukujen vaihteen suomalaiset museokävijätkin kaipaivat. Museon tuli herättää tunteita ja ajatuksia ja siellä tuli viihtyä.

Kuten jo sanottu, museoammattilaisten tapaan myös sanoma- ja aikakauslehtiin kirjoittaneet näkivät museon opetustehtävän tärkeänä ja arvioivat vierailujaan sen onnistumisen perusteella. Opettavaisesta museosta käytettiin sellaisia ilmauksia kuin antaa ”elävä käsitys”, ”selvä kuvaus” tai ”varsin kokonainen ja opettavainen kuva”.¹³³ Edellytyksenä havainnollisuudelle oli näyttelyn kattavuus ja monipuolisuus, joka mahdollisti kokonaisvaltaisen käsityksen muodostumisen, olipa sitten kyse Ruotsin eläimistöistä tai teknologian kehityksestä.¹³⁴ Museoesineiden tuli vastata todellisuutta mahdollisimman tarkasti, pienimpiä yksityiskohtia myöten. Tämä korostuu aineistossa erityisesti artikkeleissa, jotka käsittelevät biologisia ja tekniikan museoita.¹³⁵ Näissä kohteissa museoesineet olivat usein eräänlaisia todellisuuden jäljitelmiä: täytettyjä eläimiä lavastetuissa luonnonympäristöissä tai valtavista höyrykoneista rakennettuja pienoismalleja. Näiden jäljitelmien onnistuminen oli museon toiminta-ajatuksen toteutumisen kannalta keskeistä ja menestyksekkäät toteutukset keräsivät kävijöiltä kiitosta.

Aina museot eivät onnistuneet. Vaikka kritiikki on aineiston sanoma- ja aikakauslehtien kirjoituksissa melko vähäistä, sitä kuitenkin esitettiin. Tarkkasilmäiset oman alansa asiantuntijat osoittivat museon virheet: esimerkiksi biologi Thorsten Renvall ei voinut olla mainitsematta täytetyn viirupöllön vääränväristä iiristä, vaikka hänen kirjoituksensa

¹³² Esim. Palestiinanmatkalta, Mikkelin Sanomat 14.5.1904; Yksin Lontoossa, Päivälehti 18.6.1904; Niitä näitä matkan varrelta, *Viesti* 1/1910, 5–6; Muistiinpanoja ”Rajanmäenrykmentin” Tukholma-matkalta, Otava 19.8.1909; Kotiteollisuusväen Tukholmanmatkalta, Wiipurin Sanomat. Supistus. 17.8.1909.

¹³³ Kirjeitä ulkomailta. Käynti Neapelissa, *Kaswatusopillisia sanomia* 6/1901, 87; Käynti Tukholman Biologisessa museossa, *Luonnon ystävä* 5/1897, 77; Muistiinpanoja ”Rajanmäenrykmentin” Tukholma-matkalta, Otava 19.8.1909.

¹³⁴ Muistiinpanoja ”Rajanmäenrykmentin” Tukholma-matkalta, Otava 19.8.1909; Yksin Lontoossa, Päivälehti 18.6.1904.

¹³⁵ Matkahavaintoja, *Kansakoulun lehti* 21–22/1910, 534–535; Käynti Tukholman Biologisessa museossa, *Luonnon ystävä* 5/1897, 77–82; Niitä näitä matkan varrelta, *Viesti* 1/1910, 5–6; Rautatieläisen havainnot Englannissa, *Uusi rautatielehti* 1/1908, 3–4; Yksin Lontoossa, Päivälehti 18.6.1904.

Tukholman Biologisesta museosta muuten olikin suorastaan suitsuttavan ihastunut.¹³⁶ Toinen kritiikin aiheuttaja liittyi todellisuuden totuudenmukaiseen kuvaamiseen. Tukholman Nordiska Museet saa sapiskaa kahdessakin kirjoituksessa kirjoittajien kotimaan Suomen epäedullisesta esittämisestä:

Ikävä waan mainita, silloin kun on pakko puhua museon tawattoman monipuolisesta ja erinomaisesta järjestelystä, pohjoismaiden kansakuntien historiaan, maakuntiin ja kehitykseen nähden, että meidän kotimaallemme on waan warattu mitättömän pieni kolkka muiden rinnalla ja sekin, mitä siinä on esille pantu, on siksi vähäpätöistä, että ansaitsemattoman huonon käsityksen siitä outo katsoja saa.¹³⁷

Lainauksen kirjoittaja pelkää asiaan perehtymättömien tekevän tulkintoja Suomesta pelkästään tähän museon osastoon perustuen. Hän uskoo vaikutelman olevan niin huono, että olisi parempi, jos koko osastoa ei olisi lainkaan olemassa.¹³⁸ Museoilta edellytettiin siis oikeudellisuutta, joka varmisti vierailulla syntyvän käsityksen ja siten opitun uuden tiedon totuudenmukaisuuden.¹³⁹

Aivan erityisesti oppimista museoissa tuki asiantunteva ja tarkka opas. Yliopistollisten lomakurssien toiminnasta raportoivassa kirjoituksessa annetaan kiitosta tiedemiehille, jotka uhrasivat ”osan parhaimmasta kesälomastaan” voidakseen saapua kaupunkiin museoissa ja kokoelmissa kiertäviä kurssilaisia opastamaan.¹⁴⁰ Juuri opastuksen kautta museovierailu muuttui poikkeuksellisen antoisaksi. Myös kiireessä oppaasta oli apua, sillä tämä saattoi ohjata suoraan museon merkittävimpien nähtävyyksien äärelle.¹⁴¹

Toinen oppimista tehostava hyvän museon ominaisuus oli sen tarjoama mahdollisuus omien havaintojen tekemiseen ja toiminnalliseen oppimiseen. Museon tarjoama opetus nähtiin kiinnostavana juuri havainnollisuutensa ja käytännöllisyytensä vuoksi: museossa kävijä saattoi osallistua tiedon tuottamisen prosessiin itse sen sijaan, että tyytyisi olemaan pelkkä vastaanottaja.¹⁴² Victoria ja Albert Museum Lontoossa sai osakseen toistuvia kehuja tältä osa-alueelta, sillä siellä oli esillä lukuisia teknisten laitteiden pienoismalleja, joita kävijä saattoi itse nappia painamalla käyttää.¹⁴³ Koneiden havainnoimista

¹³⁶ Käynti Tukholman Biologisessa museossa, *Luonnon ystävä* 5/1897, 77–82.

¹³⁷ Muistiinpanoja ”Rajanmäenrykmentin” Tukholma-matkalta, Otava 19.8.1909. Toinen mainittu artikkeli Kotiteollisuusväen Tukholmanmatkalta, *Wiipurin Sanomat*. Supistus. 17. 8.1909.

¹³⁸ Muistiinpanoja ”Rajanmäenrykmentin” Tukholma-matkalta, Otava 19.8.1909.

¹³⁹ Oppimisesta ja sen yhteydestä kansallisylypeyteen ks. luku 4.2. *Kansan sivistys* tässä työssä.

¹⁴⁰ Yliopistolliset lomakurssit, *Kansakoulun lehti* 16–18/1894, 325–326.

¹⁴¹ Muistiinpanoja ”Rajanmäenrykmentin” Tukholma-matkalta, Otava 19.8.1909.

¹⁴² Rautatieläisen havaintoja Englannissa. *Uusi rautatielehti* 1/1908, 3.

¹⁴³ Rautatieläisen havaintoja Englannissa. *Uusi rautatielehti* 1/1908, 3–4; Niitä näitä matkan varrelta, *Viesti* 1/1910, 5–6; Yksin Lontoossa, *Päivälehti* 18.6.1904.

pidettiin paitsi hyödyllisenä, myös inspiroivana. Toisaalta tällainen toiminnallisuus liittyi epäilemättä myös museon elämykselliseen antiin ja sitä kautta tehtävään kävijöiden viihdyttäjänä.

Suomen Museo -lehdessä ja *Finskt Museumissa* julkaisseet museoalan ammattilaiset eivät juuri käsitelleet kirjoituksissaan museoiden pääsymaksuja tai aukioloaikoja. Sanoma- ja aikakauslehtien artikkeleissa museoiden saavutettavuus ja avoimuus sen sijaan nousivat esiin yhtenä hyvän museon kriteerinä. Pääsymaksuttomuus koettiin esiin nostamisen arvoisena asiana ja se ilmaistiin museon avoimuutena jokaiselle.¹⁴⁴ Museo ei siis ollut vain rajatun ihmisjoukon etuoikeus, vaan ainakin teoriassa sinne olivat tervetulleita kaikki. Samassa yhteydessä voitiin korostaa museon yleishyödyllistä roolia: sen kehittävästä ja sivistävästä antimista tuli mahdollisimman monen päästä nauttimaan, mikä nähtiin yhteisenä etuna: kansakunnan kehitys oli myös jokaisen yksilön etu.

Aftonpostenissa vuonna 1896 julkaistussa kirjoituksessa käsitellään Pariisissa annettua ehdotusta pääsymaksujen asettamisesta Louvren ja Luxemburgin museoihin. Kirjoittajan ote on satiirinen, mutta hänen kantansa tulee kuitenkin selväksi: pääsymaksujen veloittaminen ei kuulu Euroopan tärkeimpien museoiden toimintatapoihin eikä niitä tulisi kerätä Pariisissakaan.¹⁴⁵ Suomalaisetkin museokävijät siis tunnistivat pääsymaksuttomuuden takana olevan aatteen ja ideologian, vaikka aineiston sisältämät hajanaiset tiedot osoittavat, että Suomessa pääsymaksujen kerääminen oli ennemminkin sääntö kuin poikkeus. Erilaisten alennusryhmien asettaminen tosin oli tavallista, esimerkiksi koulu-
laiset pääsivät museoihin täälläkin usein ilmaiseksi.

Huomiota kiinnitti myös vastakkainen tilanne: vaikeasti saavutettavia museoita arvosteltiin jonkin verran. Joskus vierailu onnistui vain pyynnöstä, pahimmillaan ainoastaan sopivilla suosituksilla varustetuille henkilöille ja toisinaan museoiden aukioloaikojen selvittäminen niiden rajallisuuden ja huonon tiedotuksen vuoksi oli vähintäänkin haastavaa.¹⁴⁶ Jälkimmäistä kritisoi erityisesti nimimerkki Mylläri *Liitto*-lehdessä vuonna 1909 ilmestyneessä pakinassaan. Hän kertoo helsinkiläisen epäonnistuneesta vierailusta Yliopiston museoon ja arvostelee huonon tiedonsaannin lisäksi museon henkilökunnan tylyä käytöstä. Kirjoituksen taustalla on ajatus siitä, että yliopistolle suunnattujen valtion rahavarojen tulisi syntyvän tiedon muodossa hyödyttää kansaa laajemmin eikä jäädä

¹⁴⁴ Ur en resandes anteckningar, *Nutid* 11/ 1901, 325; Berlinin maanviljelysopisto, *Suomen maanviljelyslehti* 1 /1890, 7; Matkamuistelmia, Mikkelin Sanomat 28.9.1899.

¹⁴⁵ Bref från Paris. *Aftonposten* 7.12.1896.

¹⁴⁶ Käynti jesuittakoulussa, *Opettajain lehti* 10/1908, 104; Opintomatalla, *Kansakoulun lehti* 16/1899, 369–372; Meiltä ja muualta, *Liitto* 18.9.1909.

vain akateemisten piirien iloksi. Museo näyttäytyy yhtenä keinona tavalliselle kansalle päästä osaksi sivistyksestä, vaikka pyrkimys tässä tapauksessa ei toteudukaan.¹⁴⁷

Sanoma- ja aikakauslehtien museovierailuissa hyvä museo määrittyy ennen kaikkea vaikuttavuuden, opettavaisuuden ja saavutettavuuden teemojen kautta. Päinvastoin kuin museoammattilaisten kirjoittamissa teksteissä, niissä arvosteltiin museoita vain harvoin niiden hoitoon, ylläpitoon, järjestämisperiaatteisiin tai tilan käyttöön liittyen, vaikka joitain tällaisiakin mainintoja löytyy. Tekniset ratkaisut tai ohjaavat teoriat eivät kiinnittäneet suuren yleisön huomiota, kuten odottaa saattaa. Sen sijaan museomiehiä enemmän korostui museon rooli statussymbolina sekä sivistystehtävän rinnalle kohonnut pyrkimys viihtymiseen – museon kuului myös huvittaa kävijäänsä.

¹⁴⁷ Meiltä ja muualta, Liitto 18.9.1909.

3. MUSEO KOKEMUKSENA

3.1. Museon tila

Maailmassa olemisen tapamme on sellainen, että kaikki ihmisten tai asioiden kohtaaminen tapahtuu jossakin tilassa. Tarkoitan tilalla ennen kaikkea ihmisen fyysistä ympäristöä. Läheinen käsite on paikka, jolla viitataan tilan mentaalisiin, sosiaalisiin ja toiminnallisiin aspekteihin. Tilassa voi olla monenlaisia paikkoja ja sama tila tarjoaa paikan monenlaiselle toiminnalle.¹⁴⁸ Analysoimissani lehtikirjoituksissa museon kokeminen jäsenyyttä tilallisuuden käsitteen kautta. Museo oli rakennuksena erityinen ja poikkesi keskeisellä tavalla useimpien jokapäiväisestä ympäristöstä. Museorakennusten erilaisuus suhteessa arkisiin tiloihin oli tietoinen valinta: arkkitehtuurilla ja tilasuunnittelulla oli keskeinen rooli kävijän saattamisessa sopivaan mielentilaan ja museotilan erottelamisessa sitä ympäröivistä tiloista, kuten kaduista tai asuinrakennuksista. Vierailijan valmisteleminen alkoi jo ennen hänen astumistaan sisään itse museoon: leveät puistokäytävät tai mahtavat pylväiköt ja portaikot valmistelivat vierailijaa tulevaan kokemukseen ja tunnelmaan.¹⁴⁹ Myös joissain tässä tutkimuksessa analysoiduissa lehtikirjoituksissa ympäristön kuvailu ja museoon saapuminen sisällytettiin toisinaan kertomuksiin museossa käymisestä.¹⁵⁰

Tilallisuuden keskeisyys käy ilmi erityisesti museorakennusten ja niiden tilojen kuvailun määrästä. Museovierailuista kirjoitetut tekstit jäsenyivät tilan kuvailun ympärille: tyypillisesti ennen museon kokoelmiin siirtymistä käsiteltiin museota rakennuksena, sen arkkitehtuuria ja rakennuksen osien sijoittumista suhteessa toisiinsa, esimerkiksi erilaisiin siipiin tai pihan ympärille. Voitiin esitellä myös rakenteellisia ratkaisuja, kuten kerkoksiin jakautumista tai erilaisten materiaalien käyttöä.¹⁵¹ Toisinaan tällaisilla kuvauksilla oli tehtävä museon toimintaperiaatteen havainnollistamisessa. Esimerkiksi Tukholman dioraamoista eli lasiseinien taakse laadituista maisemamalleista koostuva Biologinen museo oli vielä 1800-luvun viimeisinä vuosina monille toteutukseltaan täysin uudenlainen ja idean ymmärtämiseksi rakennuksen yksityiskohtainen kuvailu oli tarpeen:

¹⁴⁸ Laitinen 2004, 1–2.

¹⁴⁹ Duncan 1995, 11; Koivunen 2006, 126.

¹⁵⁰ Esim. Käynti jesuiittakoulussa, *Opettajain lehti* 10/1908, 104–105; Käynti Tukholman Biologisessa museossa, *Luonnon ystävä* 5/1897, 77–82.

¹⁵¹ Ks. esim. Ensimmäinen merimatkan, *Lasten kuvalehti* 8/1895, 63; Käynti jesuiittakoulussa, *Opettajain lehti* 10/1908, 104; Matkalla Englantiin III, Karjala 27.7.1906; SM1899 kkl6 Museorakennusten ohjelmasta 89–94.

Koko Biologinen museo on sijoitettu yhteen ainoaan suureen huoneeseen, jonka keskellä on lasiseinäinen kaksinkertainen sisärakennus, johon katsojat pääsevät. Alikerrasta ylikertaan johtaa spiraaliporraskäytävä.¹⁵²

Erityisesti museoammattilaiset huomioivat kirjoituksissaan myös tavan, jolla näyttelytilat oli muodostettu: esiin nostettiin esimerkiksi se, kuinka väliseiniä kaatamalla muuhun käyttöön suunnitelluista rakennuksista oli saatu museokokoelmalle sopivia tiloja. Kansatieteilijä ja museomies Axel Olai Heikel kuvailee Pietarin tiedeakatemian uudestaan järjestettyä kansatieteellistä museota:

Se on sijoitettu kahteen kerrokseen, jossa kummassakin huoneitten väliseinät ovat osaksi poistetut ja muutetut suuriksi kaareviksi aukoiksi. Kumpikin kerros muodostaa täten yhden suuren huoneen, joka on jaettu kahteen ”lairaavaan”.¹⁵³

1800- ja 1900-luvun vaihteen museoarkkitehtuurissa voi katsoa vallinneen kaksi pääsuuntaa. Euroopassa oli 1800-luvulle mennessä muotoutunut klassisen museon klassistinen arkkityyppi, jossa runsain pylväiköin kehystetyt rakennusmassat ryhmittäytyivät valopihan ympärille tai muodostivat pitkänomaisen rungon. Salit ja galleriat seurasivat toisiaan jonoina ja tärkeinä jäsentävinä elementteinä toimivat juhlat portaat ja keskeishuoneet komeine kupoleineen. Toisaalta 1800-luvulla kukoistanut näyttelykulttuuri loi uudenlaisen rakennustyyppin, avaran hallin tai paviljongin, jossa hyödynnettiin lasiin ja teräkseen perustuvaa rakennustekniikkaa. Tyypillisiä museorakennuksia olivat erilaiset museoisuutta ikään kuin luonnostaan henkivät rakennukset: linnat, kirkot ja arvoomaisuudelle rakennetut suojat kuten pankit ja viljamakasiinit. Myös koulurakennusten katsottiin sopivan museokäyttöön.¹⁵⁴

Rakennuksen havainnoinnista vierailukuvauksissa siirryttiin tarkastelemaan museon kokoelmaa, mikä usein nivoutui museon sisätilojen esittelyyn: tyypillisesti kirjoituksissa edettiin huone huoneelta, kertoen minkälaisesta tilasta oli kyse ja kuvaten, millaisia esineitä se sisälsi.¹⁵⁵ Kyse saattoi olla kirjallisesta keinosta, kirjoittaja ehkä teki muistiinpanoja vierailustaan siinä järjestyksessä, jossa hän museossa liikkui tai ainakin vierailun muistelemisen onnistui parhaiten tällä tavalla. Samalla museon kokoelmat tulivat kätevästi ja kattavasti esitellyiksi.

¹⁵² Käynti Tukholman Biologisessa museossa, *Luonnon ystävä* 5/1897, 77.

¹⁵³ SM1903 vk10 Käynti muutamissa Venäjän museoissa, 61–62.

¹⁵⁴ Rönkkö 2010, 229–232.

¹⁵⁵ Ks. esim. Käynti Tukholman Biologisessa museossa, *Luonnon ystävä* 5/1897, 77–82; Ett besök Borgå museum, Borgå Nya Tidning 1.6.1900; SM1903 vk10 Käynti muutamissa Venäjän museoissa, 61–67.

Toisaalta museon hahmottaminen sen luonnolliseen kiertoon tukeutuen oli käytännöllistä myös lukijalle, etenkin jos kirjoituksen tarkoituksena oli opastaa lukijaa tämän omalla museokäynnillä. Kirjallisten matkakertomusten lukeminen oli 1800- ja 1900-lukujen taitteen matkailijoille tärkeä tiedon saamisen keino ja usein aineiston museoraportit muistuttavatkin systemaattisella etenemisellään matkaoppaita.¹⁵⁶ Tässä yhteydessä artikkeleiden tapa edetä museossa kierroksenomaisesti näyttäytyy reitinantona: museot ja muut suuret vierailijoita vastaanottavat rakennukset tarjosivat jo varhaisessa vaiheessa kulkuohjeita, joiden avulla kävijää johdatettiin museossa. Kävijän näkökulmasta reitit näyttäytyvät siis keinona hallita laajaa tilaa, ja ne toivat museovieraalle turvallisuuden tunteen suurissa rakennuksissa liikkeessä.¹⁵⁷

Yksinkertaisimmillaan museorakennuksen tilojen kuvailu näyttäytyi koon hahmottamisen kautta. Vaikuttavuuden kokemus oli usein hyvin fyysinen ja liittyi nimenomaan tilan kokemiseen: avaruuteen, mahtipontisuuteen ja suureen mittakaavaan.¹⁵⁸ Kävijän kokemukseen museotilasta vaikutti myös keskeisesti se, miten museon kokoelma oli käytössä olevaan tilaan järjestetty. Suuret lasivitriinit vakiinnuttivat asemansa museoissa 1800-luvulla. Vitriinien luonteen ja esillepanon katsottiin osoittavan tiedon järjestystä: luokitteleminen ja ryhmitteleminen merkitsivät informaation tuottamista.¹⁵⁹ Onnistunut esillepano kiinnitti kävijän huomion ja sai hänet pysähtymään esineiden äärelle. Rytmityksellä oli merkityksensä myös museossa kulkijan jaksamisen kannalta. Esimerkiksi näyttelytilaan liian harvaan asetetut esineet saattoivat aiheuttaa kävijässä tarpeen kiirehtiä, kuten seuraava Göteborgin museota moittiva teksti osoittaa:

Liitämme tähän toisen kerroksen asemapiirroksen, josta kyllä selviää, miten yksi aukea huone toisensa perään ilman mitään keskinäistä ryhmitystä on antamassa katsojalle kiirutta kerrankin päähän päästäkseen. Siellä ihan joutuu ymmälle löytämättä toisinaan edes tietä saatikka sitte katsottavia, sillä [sic] useinkin näyttävät nuo harvat kaapit ja vitriinit niin vähäpätöisiltä ja köyhiltä ja edempää aina luulee löytävänsä haus Kempaa nähtävää.¹⁶⁰

Museorakennuksen ja näyttelytilan koon sekä esillepanon lisäksi ahtauden tai tilavuuden kokemukseen museossa vaikuttivat myös muut kävijät. Varsinaisia tungoksen kuvauksia aineistosta ei löydy, mutta museossa yksin oleminen nousee esiin voimakkaana käyntikokemukseen vaikuttavana tekijänä ainakin yhdessä artikkelissa. Kirjoittaja ku-

¹⁵⁶ Koivunen, Syrjämaa & Söderholm 2006a, 7. Koivunen 2006, 131–132.

¹⁵⁷ Koivunen 2006, 129–131; Rönkkö 2010, 230.

¹⁵⁸ Koivunen, Syrjämaa & Söderholm 2006a, 7. Koivunen 2006, 124.

¹⁵⁹ Turpeinen 2005, 73.

¹⁶⁰ SM1899 kkl6 Museorakennusten ohjelmasta, 91–92.

vailee vierailuaan Thorwaldsenin museossa Kööpenhaminassa, johon hän on saapunut katsomaan kuvanveistäjän tiettyä teosta, Kristusta esittävää veistosta. Hän kertoo kuulleensa teoksesta paljon, nähneensä siitä useita kopioita ja alkuperäistäkään hän ei kohdannut ensimmäistä kertaa, mutta vaikutus oli tällä kertaa paljon edellisistä suurempi. ”Ja syynä siihen oli se, että tällä kertaa satuin olemaan aivan yksin museossa ja pääsin lähemmäksi kuvaa kuin ennen”, hän kirjoittaa.¹⁶¹ Väkijoukko museossa saattoi muodostaa kävijän ja teoksen tai esineen välille esteen tai välimatkan, joka vaikutti keskeisellä tavalla sen kokemiseen – etäisyydellä oli selvä merkityksensä.

Museotilan ulottuvuudeksi voidaan lukea myös äänimaailma. Usein museot mielletään lähes äänettömiksi ja arvokkaiksi ympäristöiksi. Tällaista kuvaa välittävät ne artikkelit, joissa museo on ”hiljainen ja tyyni” ja ”kulkijan askeleet kaikuivat” huoneissa.¹⁶² Mielikuvaa vahvistaa myös se, että museossa kuuluvia ääniä eritellään kirjoituksissa vain harvoin – ehkä niitä ei sitten ollutkaan? Toisaalta sellaiset tekstit, jotka kuvaavat museotilassa liikkuvia ihmisiä ja heidän toimiaan antavat kyllä ymmärtää, että näiden toiminnasta aiheutuvat äänet kuuluivat museotilaan, jopa niin kiinteästi, ettei niihin tullut erikseen kiinnittäneeksi huomiota.

Helmi Järviluoma toteaa äänimaisematutkimuksen maailmaan johdattavassa artikkelissaan, että äänimaisemat ovat merkittäviä ihmisten keskinäisen kommunikaation kannalta, heidän identiteeteilleen ja heidän suunnistamiselleen erilaisissa fyysisissä ympäristöissä.¹⁶³ Tilassa kuuluvat äänet eivät siis ainoastaan ympäröi kulkijaa, vaan vaikuttavat tämän tilaan liittämiin merkityksiin. Äänillä on myös kyky ohjata ihmistä tilassa. Äänimaisemassa onkin kysymys siitä, kuinka yksilö tai yhteisö ymmärtää ääniympäristöä sitä kuunnellessaan.¹⁶⁴ Arvokas hiljaisuus, vaimea puheensorina ja rauhalliset askelten äänet kuuluivat museotilaan ja samalla opastivat sinne saapuvia soveliaista toiminnan tavoista. Esimerkiksi *Liitossa* vuonna 1909 ilmestyneessä pakinassa kirjoittaja kertoo museovieraiden osanneen käyttäytyä ”yleensä varsin hiljaa ja kauniisti”, lukuun ottamatta muutamaa väittelijää, joiden vuoksi koko museon asiakaskunta joutui vahtimestarin nuhtelemaksi.¹⁶⁵ Museotilan äänimaisema saattoi myös heijastaa laajempaa käsitystä siitä, kuinka monumentaalisissa, arvokkaissa tai opettavaisissa tiloissa tuli käyttäytyä.

¹⁶¹ ”Kristusta lähemmäksi”, *Suomen viikkolehti* 26/ 1905, 214.

¹⁶² Ks. esim. Ett besök Borgå museum, *Borgå Nya Tidning* 1.6.1900.

¹⁶³ Järviluoma 2003, 348–349.

¹⁶⁴ Järviluoma 2003, 349.

¹⁶⁵ Meiltä ja muualta, *Liitto* 18.09.1909.

Aina museossa ei kuitenkaan ollut hiljaista. Suomen rautatieläisten raittiusyhdistyksen lehdessä *Viestissä* kuvattiin käyntiä Lontoon Victoria & Albert Museumin teknillisellä osastolla, jossa oli esillä mahdollisimman laaja valikoima ihmisen keksintöjä tekniikan ja mekaniikan historiasta. Useimmat näistä laitteista olivat joko alkuperäisessä muodossaan tai pienoismalleina käytettävissä sähköisesti, nappia painamalla. ”Oli siinä ryskettä ja jyskettä, nakutusta ja naputusta, läiskettä ja räiskettä, surinaa ja porinaa, helinää ja kolinaa”, kirjoittaja kuvaa kokemustaan näyttelytilasta.¹⁶⁶ Toisenlaisiakin kokemuksia museon äänimaisemasta siis löytyy, museo ei ollut pelkästään rauhan tyyssija vaan se saattoi olla äänekäskin. Toisaalta oli sopivaa, että juuri tekniikan museon tiloissa oli tekniikan ääniä: museo esitteli laitteita, jotka normaalissakin ympäristössään aiheuttivat monenlaista mekkalaa. Näin äänimaailma tuki autenttisen museokokemuksen syntymistä.

Äänten lisäksi valo oli tilan hahmottamiseen olennaisella tavalla vaikuttava tekijä. Museomiehet kiinnittivät eniten huomiota valon riittävyiden ja sen lähteiden havainnoimiseen, mutta myös muista kirjoituksista voi saada käsityksiä siitä, millainen valaistus museotiloissa saattoi olla. Porvoo vanhalla raatihuoneella sijainneen museon tapauksessa iäkkään rakennuksen ”pieniruutuiset ikkunat vihreällä lasilla” mahdollistivat päivän valoisimpaankin aikaan epäilemättä vain hämärän valaistuksen näyttelytilaan.¹⁶⁷ Sähkövalo oli 1800- ja 1900-lukujen vaihteen suomalaisissa museoissa vielä melko harvinaista, joten luonnonvalolla oli suuri merkitys. Jos jotakin valaistusta oli, se luultavimmin perustui kaasuvalaisimiin.¹⁶⁸ Usein päivänvalon riittävyys olikin yksi tärkeimmistä museoiden aukioloaikoja määrittävistä tekijöistä.

Museota saattoi tarkastella tilana myös sen mukavuuden kautta: sopiva koko ja riittävä tilavuus, miellyttävä valaistus ja äänimaailma vaikuttivat kaikki museokäyntiin positiivisesti, mutta mukavuutta lisäsivät myös esimerkiksi riittävä lämpö ja paikka, jossa lepuuttaa jalkojaan. *Päivälehdessä* Taideyhdistyksen vuosinäyttelyä arvostellut antaa erityismaininnan näyttelyn järjestäjien kyvystä pitää huolta yleisönkin mukavuudesta:

Museoissa ja näyttelyissä käyminen väsyttää ja me heittäydymme mielihyvällä salin keskellä olemaan sohvaan, jonka selustimen päällä seisoo erittäin soma marmori-statyetti. Tästä voimme lewollisesti silmäillä ympärillä riippuvia tauluja.¹⁶⁹

¹⁶⁶ Niitä näitä matkan varrelta, *Viesti* 1/ 1910, 5–6.

¹⁶⁷ Ett besök Borgå museum, *Borgå Nya Tidning* 1.6.1900.

¹⁶⁸ Kaasu- ja sähkövalon historiasta Suomessa ks. Lindell 2009, 301, 324–325.

¹⁶⁹ Taideyhdistyksen vuosinäyttely, *Päivälehti* 9.10.1890.

Samansuuntaisista mukavuustekijöistä voi lukea myös *Aftonpostenissa* julkaistusta pariisilaisten museoiden kävijäkuntaa ruotivasta kirjoituksesta, jossa kuvaillaan yhteiskunnan vähäosaisempien ”parvea”, joka saapuu pääsymaksuttomaan Louvreen näennäisesti nauttimaan taidearteista, mutta joka tosiasiaa vain haluaa istahtaa museon samettisohvilla, mieluiten lämmittimestä tulevan virtauksen lähellä – ja torkahtaa hetkiseksi.¹⁷⁰

Aivan omanlaisensa tilallisen kokemuksen tarjosivat museoihin ja näyttelyihin rakennetut interiöörit, kokonaan entiseen asuunsa jätetyistä tai restauroiduista kotimuseoista puhumattakaan. Näiden pyrkimyksenä oli välittää kävijälle mahdollisimman autenttinen käsitys siitä, millaisessa ympäristössä esineet ennen museointia sijaitsivat. Etenkin museomiehet korostivat esineen suhdetta sen alkuperäiseen ympäristöön kävijän oppimisen ja ymmärtämisen kannalta keskeisenä.¹⁷¹ Kokemuksena interiööriä kuitenkin määrittäneen eniten mahdollisuus eläytymiseen, menneen ajan kokemiseen ja sen vierauden havaitseminen. Heikel kuvailee Moskovassa sijaitsevaa Romanoffin taloa seuraavasti:

Useimmat huoneet näyttivät hyvin pieniltä; pienet ja matalat olivat myös kaarevat oviaukot ja akkunat. Kalusto oli kuitenkin rikas, omituinen ja hauska, kätkyestä ja leikkikaluista alkaen. Ainoastaan naisten huone eli n. k. terem yläkerrassa oli suuri ja valoisa.¹⁷²

Interiöörissä liikkumisen kautta hahmotettu menneen ajan ympäristö suhteutui kävijän omaan ruumiiseen ja sen fyysiseen kokemukseen. Tällaisena kehollisena ja tilallisena kokemuksena tilanne jätti voimakkaamman jäljen, kuin saman asian toteaminen kuvasta tai tekstistä olisi aiheuttanut. Mallinukkiin ja muiden lavastettujen asetelmien historiaa 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa tutkinut Mark B. Sandberg on esittänyt, että museonäyttelyissä haluttiin tuolloin siirtyä voimakkaan taksonomisista esillepanoista kontekstualisoituihin asetelmiin, joissa esineet saivat käyttötarkoituksen ja ihmiset tarinan. Hän liittää ilmiön laajempaa kulttuuriseen kehitykseen, jossa kokonaisvaltaisen visuaalisen kokemuksen merkitys kasvoi: esimerkiksi eläintarhoissa siirryttiin samaan aikaan yksinkertaisesta näytteille asettamisesta kohti eläinten elinympäristön esittelyä.¹⁷³

Idean tasolla museo ja kokoelma eivät olleet synonyymeja, vaan museo tarkoitti rakennuksen ja kokoelman muodostamaa kokonaisuutta. Näin voi päätellä siitä, että kirjoj-

¹⁷⁰ Bref från Paris. Något om museer och ”salonger”, *Aftonposten* 7.12.1896.

¹⁷¹ Ks. esim. SM1899 kkl6 Museorakennusten ohjelmasta; SM1903 vk10 Käynti muutamissa Venäjän museoissa.

¹⁷² SM1903 vk10 Käynti muutamissa Venäjän museoissa, 64–65.

¹⁷³ Sandberg 2003, 7–8. Interiöörien rakentamisen historiasta Suomessa ks. Rönkkö 2010, 238–239.

tuksissa museon tilaa ja rakennusta käsitellään useimmiten kokoelmasta erillisenä. Periaatteessa kokoelma saattoi sijaita missä tilassa tahansa. Toisaalta kokoelman kuvailu on kuitenkin usein alistettu etenemään suhteessa tilaan. Tämä antaisi ymmärtää, että vaikka museo ja kokoelma eivät olleet yksi ja sama asia, miellettiin niiden suhde kuitenkin toisistaan riippuvaiseksi. Usein museon hahmottaminen tapahtui oleellisella tavalla sen tilallisuuden kautta ja kokoelmat yhdistyivät kävijöiden mielissä tiloihin, joissa ne olivat esillä. Tila ja siinä liikkuminen olivat keskeinen osa museossa käymisen kokemuksesta ja liikkuminen näyttelytiloissa välittyi museovierailuista kirjoitettuihin teksteihin välillä hyvinkin voimakkaasti, jopa ohjaavasti. Museon rakennuksesta ja kokoelmasta muodostui tila, museon kokonaisuus, jonka kävijä kohtasi.

3.2. Museotilassa toimiminen

Tila ja siinä toimiminen liittyvät erottamattomasti yhteen. Toiminta voi muuttaa tilaa ja tila ohjata tietynlaiseen toimintaan. Samoin kuin museotilat, myös toiminnan tavat museossa poikkesivat ihmisten arkisista käytännöistä. Tarve jäsentää ja konkretisoida museon tilallisia ulottuvuuksia ja ominaisuuksia sai monenlaisia ilmenemisen muotoja.¹⁷⁴ Kokoelman esineitä ja näyttelyiden sisältämää tietoa otettiin haltuun erilaisin keinoin. Kaikki museossa tapahtunut toiminta ei kuitenkaan liittynyt välttämättä itse museoon: rakennukseen tai kokoelmiin. Museo tarjosi paikan esimerkiksi monenlaiselle sosiaaliselle kanssakäymiselle.

Museokontekstissa tiloilla on tiedostettu pyrkimys suunnata kävijää tietynlaiseen toimintaan.¹⁷⁵ Museokävijän toiminnalla tarkoitan tämän aktiviteetteja, liikkumista ja asioiden tekemistä museotilassa. Jo aiemmin mainitsemassani ranskalaisten museoiden kävijöitä ruodiskelevassa tekstissä kirjoittaja kuvaa hyvin monenlaista museossa tapahtuvaa toimintaa: isät opettavat nuoria poikiaan, iloiset porvarisperheet viettävät vapaa-aikaa, taidekäsityöntekijät opiskelevat malleista, englantilaiset neidot kopioivat taideteoksia ja uteliaat tirkistelevät heidän puolivalmiita aikaansaannoksiaan.¹⁷⁶ Kaikki nämä ihmiset käyttivät erilaisia tapoja ottaa haltuun museon tila ja sen sisältämää kokoelmaa.

Ylivoimaisesti tärkein museossa tapahtuva toiminta oli katsominen. Museota menttiin katsomaan ja kokoelmat sen sisällä oli asetettu esille, ihmisten nähtäväksi. Tavallisin

¹⁷⁴ Koivunen 2006, 127.

¹⁷⁵ Duncan 1995, 1–2.

¹⁷⁶ Bref från Paris. Något om museer och "salonger", Aftonposten 7.12.1896.

museokävijään viittaavaa sana oli ”katsoja” ja ”katsominen” tarkoitti käytännössä synonyymiä ”käymiselle”. Lähes jokaisessa aineiston artikkelissa puhuttiin katsomisesta tapana toimia museossa. Perustellusti voi siis sanoa, että museo oli olemassa katsomista varten.

Katsomisen tavat ja katseen merkitys ovat vaihdelleet eri aikoina. 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun ihmiset elivät nopeasti laajenevan kuvatuotannon keskellä ja katsomisen rooli korostui. Aikalaiset arvostivat katsomista havaitsemisen, kokemisen ja oppimisen keinona: katse oli tiedon hankkimisen ja ymmärtämisen väline.¹⁷⁷ Vuosien 1851–1915 välillä järjestettyjä maailmannäyttelyitä tutkinut Taina Syrjämaa kertoo, että näyttelykävijät kiinnittivät erityistä huomiota avariin näköaloihin sekä vaihteleviin, uudellaisiin perspektiiveihin. Katseella siis otettiin haltuun niin kokonaisuudet kuin sen yksittäiset osat. Katse suunnattiin kauas, sillä kartoitettiin ja silmäiltiin. Toisaalta katse kohdistui myös lähelle, esineisiin joiden ääreen oli pysähtynyt. Niihin kohdistuneen katseen ainakin odotettiin olevan tarkka, tutkiva ja keskittynyt katse. Museoon ja vitriineihin sijoitetut esineet oli erotettu niiden jokapäiväisestä ympäristöstä, mikä teki niistä erityisiä. Erottaminen ja luokittelutietojen esittäminen vastasivat ajan käsitystä tiedon tuottamisesta.¹⁷⁸ Katseen ja fyysisen kosketuksen erottamisen on katsottu liittyvän nimenomaan modernisaatioon: ajateltiin, että esineen tai tilan saattoi ottaa haltuunsa pelkällä katseella, tarvitsematta tunnustella tai koskettaa katseen kohdetta.¹⁷⁹

Katsominen ei ollut pelkästään passiivista toimintaa, vaan näkemänsä jäsentäminen edellytti aktiivisuutta.¹⁸⁰ Yhtä olennaista oli nähdyn tulkitseminen. Erityisesti tulkintaa edellyttivät erilaiset kontekstualisoituihin asetelmiin perustuvat esittämisen tavat: panoraamat ja dioraamat. Erilaisten virtuaalisen katseen mahdollistavien laitteiden määrä moninkertaistui 1800-luvun loppua kohden ja ne olivat hyvin suosittuja. Ympyrän tai puoliympyrän muotoisia panoraamoja, joiden kaarevalle sisäpinnalle oli maalattu keskeytymätön maisema, oli rakennettu ja edellisen vuosisadan vaiheesta lähtien. Panoraamoja pidettiin hämmästyttävän aidontuntuina, vaikka katsojat tiesivätkin niiden keinotekoisuuden. Houkutusena toimikin juuri illuusion ristiriita: autenttisuuden ja epätoden suhde kiehtoi.¹⁸¹

¹⁷⁷ Syrjämaa 2007, 71–72.

¹⁷⁸ Syrjämaa 2007, 72–75; Turpeinen 2005, 59.

¹⁷⁹ Crary 1992, 19.

¹⁸⁰ Syrjämaa 2007, 71.

¹⁸¹ Syrjämaa 2007, 84–85, 157. Ks. myös Sandberg 2003.

Aineistossa voimakkaita kokemuksia herättivät biologisten museoiden dioraamat, eli lasi-ikkunan taakse täytetyin eläimin, kasvein ja maalatuin taustoin sekä muiden lavasteiden avulla luodut luonnonmaisemat. Vaikka dioraamojen sisään ei päässytäkään kuljeskelemaan, oli niiden vaikutus ainakin osalle kirjoittajista hyvin elävä: asetelmat heräsivät henkiin, eläimet puuhailivat tavallisissa toimissaan, tuuli suhisi ja vesi aaltoili. Rakennettu maisema otettiin haltuun tulkitsemalla sen tapahtumia, lukemalla asetelmaan asetettuja vihjeitä meneillään olevasta hetkestä ikään kuin luonto olisi pysähtynyt aloilleen vitriiniin vain silmänräpäys sitten.¹⁸²

Biologiset museot ja dioraamat kiinnostivat 1800- ja 1900-lukujen vaihteen ihmisiä: toisaalta kiinnostus luontoa kohtaan oli lisääntynyt, erityisesti vastakohtana teollistuvien kaupunkien väsyttävyydelle ja turmelukselle, toisaalta romantiikan häipymässä oleva henki ohjasi käsitystä luonnosta maallisempaan, käytännöllisempään suuntaan.¹⁸³ Samaan aikaan dioraamat tarjosivat luonnon kokemiseen turvallisen ja siistin keinon, joka ei edellyttänyt omalta mukavuusalueelta poistumista. Tämä vetosi aikalaisten maailmankuvaan.¹⁸⁴ Luontoasetelmat tyydyttivät uteliaisuutta ja elähdyttivät ilman, että tarvitsi poistua tutusta ja mukavasta ympäristöstä.

Jotta vieraalle oli mahdollista nähdä kaikki museoon esille asetetut kokoelmat, täytyi hänen liikkua tilassa. Käveleminen oli yksinkertaisin tapa hahmottaa museotilaa, sen laajuutta, mittakaavaa ja tilan osien välistä suhdetta.¹⁸⁵ Vaelteleminen mahdollisti myös kokoelmien havainnoimisen. Museokäyntiä kuvasi tyypillisesti liike esineeltä tai vitriiniltä toiselle, toistuva siirtyminen ja pysähtyminen tilassa. Ajatuksiinsa unohtunutta toveri pian muistutti vierailun käytännöistä:

Näihin mietteisiin vaipuu kävijä Rocketin ääressä, kunnes hänen toverinsa tarttuu häntä käsivarteen ja puoliväkisin vie katselemaan toisia rautatiemuseon nähtävyyksiä. Pois on siis siirryttävä, vaan vieläkin taakseen vilkaisten ja Stephensonia muistellen hyräilee hän puoliääneen ---.¹⁸⁶

Vaikka katseleminen ja kierteleminen näyttäytyvätkin tärkeimpinä näyttelyiden haltuun ottamisen keinoina, tarjosivat museot joskus mahdollisuuksia myös konkreettisesti kokeilla ja koetella esittelemiään ihmeitä. Erityisesti tekniikan museoiden kohdalla tarkastelun kohteeksi valituissa artikkeleissa kerrotaan, että museoitujen koneiden ja laitteiden

¹⁸² Ks. esim. Käynti Tukholman Biologisessa museossa, *Luonnon ystävä* 5/1897

¹⁸³ Räsänen 2006, 168–171.

¹⁸⁴ Koivunen, Syrjämaa & Söderholm 2006a, 11.

¹⁸⁵ Koivunen 2006, 127.

¹⁸⁶ Rautatieläisen havaintoja Englannissa. Rautatiemuseossa. *Uusi rautatielehti* 1/1908, 4. Rocket oli yksi rautateiden isäksi kutsutun Robert Stephensonin varhaisista höyryvetureista.

käyttäminen oli mahdollista nappia painamalla ja toimivan koneen tarkkailua pidettiin erityisen hyödyllisenä ja opettavaisena:

Yksi hyvä, erittäin kehittävä puoli tällaisella laitoksella on vielä siinä, etteivät nuo pienoiskoneet ole vain kuolleina todisteina ihmishengen joustavuudesta, vaan elävinä näytteinä. Ne ovat näet, hyvin monet, käynnissä tai ne saa katselija itse käyntiin. Toisiin tulee höyry museon lämmityslaitoksesta, toiset taas saa käymään, kun painaa pientä sähkönappulaa. Ja juuri tuo koneiden käyminen todistaa, miten tuiki huolellisesti jäljennökset ovat tehdyt. Moni nuori silmä niiden käyntiä jännitettyinä katselee, moni nuori miehen alku niistä saa herätyksen keksintöihin.¹⁸⁷

Useimmissa muissa museoissa tällainen käytännönläheisyys ja toiminnallisuus eivät kuitenkaan olleet mahdollisia. Näin silloinkin, kun kävijän ensisijainen museoon saapumisen motiivi oli tieteellisen tutkimuksen tekeminen. Tutkimisen ja tarkastelun keinoina toimivat erilaiset toisintamisen menetelmät, kuten valokuvaaminen tai piirtäminen.¹⁸⁸ Jäljentäminen ei kuitenkaan liittynyt pelkästään tieteellisen tutkimuksen tekemiseen, vaan erityisesti taidemuseoita kuvaavissa teksteissä piirtäminen tai luonnostelu näyttöytyy tavallisena museotilaan kuuluvana toimintana.¹⁸⁹

Kopioiminen saattoi tähdätä kävijän oman taiteellisen lahjakkuuden kehittämiseen tai kyseessä saattoi olla esimerkiksi käyttökelpoista mallia tai inspiraatiota etsivä käsityöläinen.¹⁹⁰ Museoon tultiin sekä kehittämään itseä että hakemaan käytännön tietoa. Myös matkailijoilla oli tarve ikuistaa kokemansa asiat ja paikat kuviksi, niin piirroksina kuin valokuvinkin. Toisintaminen oli keino hallita uusien paikkojen ja nähtävyyksien vyöryä ja vangita kokemukset ilman, että niihin liittyviä aistimuksia välttämättä tarvitsi sanallistaa. Piirtäminen ja valokuvaaminen olivat rauhoittavaa toimintaa, joka auttoi käsittelemään vierasta tilaa tehden samalla matkailijan kokemuksen todellisemmaksi. Ikuistetun kuvan kohteesta saattoi myös kuljettaa kotiin muiden nähtäväksi.¹⁹¹

Opastettuna museokokoelma avautui usein kävijöille tavalla, joka ei muuten olisi ollut mahdollinen. Opastukselle osallistuminen ja opastuksen kuunteleminen mainittiinkin yhtenä hyödyllisimmistä ja suositelluimmista museokokoelman haltuun ottamisen kei-

¹⁸⁷ Yksin Lontoossa, *Päivälehti* 18.6.1904. Myös: Rautatieläisen havaintoja Englannissa. Rautatiemuseossa. *Uusi rautatielehti* 1/1908, 3–4; Niitä näitä matkan varrelta, *Viesti* 1/ 1910, 5–6.

¹⁸⁸ Esim. SM1901 Kansatieteelliset kokoelmat Tartossa ja Riiassa, 55–56; SM1903 vk10 Ensimmäinen kansainvälinen, historiallisten ja nykyaikaisten..., 30.

¹⁸⁹ Ur en resandes anteckningar, *Nutid.* 11/ 1901, 325; Bref från Paris. Något om museer och ”salonger”, *Aftonposten* 7.12.1896.

¹⁹⁰ Esim. Ur en resandes anteckningar, *Nutid.* 11/ 1901, 325; Bref från Paris. Något om museer och ”salonger”, *Aftonposten* 7.12.1896.

¹⁹¹ Koivunen 2006, 132–133.

noista, kun pyrkimyksenä oli saada mahdollisimman paljon tietoa.¹⁹² *Kansakoulun lehdessä* vuonna 1894 kerrotaan, että Helsingissä järjestettyjen lomakurssien sisältämien museovierailuiden opastajiksi oli värvätty kutakin kokoelmaa parhaiten tuntevia tiedemiehiä ja opastukset oli otettu vastaan suurella innolla ja harrastuksella. Kurssilaisten kiitollisuudesta kertoessaan artikkelin kirjoittaja toteaa:

Tämän [kiitoksen opastajille] lausun sitä suuremmalla vakaumuksella, koska monet vuodet asuen pääkaupungissa olen ollut tilaisuudessa kokoelmia näkemään, mutta en koskaan ole saanut niistä niin tarkkoja tietoja ja niin selvää käsitystä kuin nyt lomakurssien aikana.¹⁹³

Opastetulle kierrokselle osallistuminen ohjasi museokävijää kahdella tavalla. Ensimmäkin opastettuna oleminen vaikutti siihen, miten kävijä museotilassa liikkui ja millaiseksi tilallinen kokemus muodostui: ryhmässä kiertäminen tarjosi täysin erilaisen kokemuksen verrattuna yksin kuljeskeluun. Opastuksella liikkuminen oli myös ohjatumpaa eikä kävijä välttämättä voinut vaikuttaa siihen, mihin paikkoihin pysähdyttiin tai millaisella vauhdilla edettiin. Toisekseen opastetuksi tuleminen ohjasi museokokemusta myös sisällöllisesti ja tiedollisesti sen mukaan, millaisiin aiheisiin opas kävijän huomion kiinnitti, mistä tämä päätti puhua ja mitkä asiat jättää kertomatta. Opas saattoi myös olla avuksi silloin, kun vierailulle oli vain rajallisesti aikaa.¹⁹⁴

Museokävijän toiminta on rinnastettavissa myös muissa julkisissa tiloissa liikkuvien ihmisten toiminnan tapoihin. Esimerkiksi suuret tavaratalot, jotka kokivat nousukautensa 1800-luvulla samaan aikaan museoiden kanssa, tarjoavat herkullisen vertailukohtan: katseleminen, tilassa liikkuminen ja sosiaalinen kanssakäyminen muodostivat oleellisen osan vierailun sisällöstä niin tavaratalossa kuin museossakin. Tavaratalojen kulttuurihistoriaa tutkinut Anna Kortelainen vertaa tavaratalossa liikkujaa flanööriin, joka kuljeskeli joutilaasti ja huolettomasti urbaanissa ympäristössä.¹⁹⁵ Sekä tavaratalon asiakas että museokävijä täyttivät tuon julkisessa tilassa vaeltelevan hahmon tunnuspiirteet.

Katsomisen merkitys korostuu sekä tavaratalon että museon kontekstissa. Esineiden katseleminen oli olennainen osa kulutuskulttuuria jo 1800-luvulla, ja tavaratalot kannustivatkin aiemmasta poiketen asiakkaita saapumaan ilman ostopakkoa, ajanviettimisen tarkoituksessa. Myös flanöörin toimintaan liittyi keskeisesti katselemisen ja tarkkaile-

¹⁹² Esim. Yliopistolliset lomakurssit, *Kansakoulun lehti* 16–18/1894, 325–326. Muistiinpanoja ”Rajanmäenrykmentin” Tukholma-matkalta, Otava 19.08.1909.

¹⁹³ Yliopistolliset lomakurssit, *Kansakoulun lehti* 16–18/1894, 325–326. Selvennys sulkeissa kirjoittajan.

¹⁹⁴ Muistiinpanoja ”Rajanmäenrykmentin” Tukholma-matkalta, Otava 19.08.1909.

¹⁹⁵ Kortelainen 2005, 259, 17.

misen idea: flanöörin katseen kohteena olivat ennen kaikkea ihmiset. Museossa ja tavaratalossa katse kohdistui ehkä ensisijassa esineisiin, mutta nämä julkiset tilat tarjosivat myös tilaisuuden toisten kävijöiden tarkkailuun. Niihin valikoitui kadulta ainakin periaatteessa samanmielinen yhteisö, jonka katseleminen oli luvallista.¹⁹⁶ Myös museohistorioitsija Tony Bennett nostaa visuaalisuuden 1800-luvun uusien, tarkoitusta varten rakennettujen museorakennusten keskeiseksi ominaisuudeksi. Hänen mukaansa esineiden ja tilojen selkeiden näkymien ohella yhtä tärkeää oli juuri mahdollisuus toisten museokävijöiden tarkkailuun, jolloin toteutettiin myös eräänlaista kanssavierailijoiden valvontaa.¹⁹⁷

Museo tarjosi paikan myös monenlaiselle toiminnalle, joka ei välttämättä suoraan liittynyt sille asetettuihin tehtäviin, mutta jota syntyi museossa käymisen eräänlaisena oheistoimintana. Paras esimerkki tästä lienee sosiaalinen kanssakäyminen: erään kirjoittajan mukaan pariisilaiset kihlaparit, vastaanaineet ja muut, jotka tarvitsivat tapaamiseensa sopivia syvennyksiä, suosivat museoita ja gallerioita ja erityisesti tyyllilajiltaan tapaamisen henkeen sopivien taideteosten läheisyyttä.¹⁹⁸ *Nutid*-lehdessä 1901 julkaistussa artikkelissa kirjoittaja kertoo viettäneensä Berliinin vierailustaan jokaisen liikenevän hetken kaupungin taidemuseossa, jonka laajat salit ”niin kuninkaallisen vieraanvaraisina seisovat avosuvin kaikille vierailijoille”. Kirjoittajan motivaationa museoon menemiselle oli hänen oma taiteellinen harrastuksensa, mutta teosten sijaan hän keskittyi kirjoituksessaan kuvailemaan kohtaamistaan nuoren maalaajattaren kanssa. Kirjoittaja tuntee voimakasta samaistumista tähän nuoreen naiseen, joka jäljentää maalaustelineen ääressä seinälle asetettua kuvaa, mutta he eivät koskaan vaihda sanaakaan – kohtaaminen tapahtuu lähinnä kirjoittajan mielessä.¹⁹⁹ Museo tarjoaa tilan ja ympäristönä mahdollistaa kohtaamisen ja yhteyden kokemiseen johtaneen toiminnan.

Tiettyyn teemaan tai aiheeseen keskittyvällä museolla oli siis kyky tuoda yhteen samanmielisiä. Vaikka museo tilana helposti innoitti kävijää vaeltelemaan itsekseen omiin ajatuksiinsa vaipuneena, yhdisti se toisaalta muihin samassa tilassa liikkuviin. Tilan kulttuuriset käytännöt olivat sellaiset, että ne ohjasivat sosiaalisen kanssakäymisen syntymiseen voimakkaammin, kuin esimerkiksi luonnonnähtävyyksien äärellä, jossa saatettiin tuntea voimakastakin tarvetta kokea kohde yksinään, täysi häiriöttömästi.²⁰⁰

¹⁹⁶ Kortelainen 2005, 18–19, 22.

¹⁹⁷ Bennett 1995, 51–52.

¹⁹⁸ Bref från Paris. Något om museer och ”salonger”, Aftonposten 07.12.1896.

¹⁹⁹ Ur en resandes anteckningar, *Nutid*. 11/ 1901, 325.

²⁰⁰ Koivunen 2006, 127.

Tärkeimmät museotilassa toimimisen tavat olivat siis katsominen, liikkuminen, pysähtyminen, tarkasteleminen ja kuunteleminen. Museokokoelma otettiin haltuun liikkumalla museossa ja pysähtymällä esineiden äärelle katsomaan niitä ja kuulemaan niihin liittyvät tarinat. Tarkastelun kautta esineestä tehtiin huomioita ja siihen liittyvät tiedot lisättiin osaksi omaa olemassa olevaa käsitystä kulloisestakin aiheesta – näin tapahtui oppimista. Museossa kukoistivat myös erilaiset sosiaalisen toiminnan muodot: katseen kohteeksi valikoitui ehkä yhtä usein näyttelyesine kuin kanssakatselijakin. Museot tarjosivat siis tiedon ja esteettisen mielihyvän lisäksi myös urbaanin tilan viihtymiseen ja vuorovaikutukseen.

3.3. Tunteet ja ajatukset

Lehtikirjoitusten perusteella museo näyttäytyy museorakennuksen ja kokoelman muodostamana kokonaisuutena, tilana, joka mahdollisti paitsi monenlaisen fyysisen ja sosiaalisen toiminnan, myös tarjosi paikan erilaisille mentaalille aktiviteeteille. Museoiden tapa käsitellä asioita ja ilmiöitä niiden menneisyyden, muutoksen ja kehityksen kautta ohjasi kävijänkin katseen entiseen. Museoissa historian kertomukset saivat todistuksensa tapahtumista jälkeen jääneiden esineiden muodossa ja siten ne kävivät toteen katsojan mielessä.²⁰¹ Kokemus saattoi olla niin voimakas, että se sai aikaan tunteen historian henkiin heräämisestä. Porvoon vanhalla raatihuoneella sijaitsevaa museota kuvaileva kirjoittaja suorastaan aistii menneisyyden tapahtumat:

Muistot kadonneilta ajoilta aivan kuin elpyvät täällä vaeltajan kaikuvien askelien lomassa, ja vaatimattomissa istuntosaleissa ajattelee näkevänsä vuoden 1809 aaveita, joiden täytyy taivuttaa päätään voidakseen tulla sisään pienistä, matalista ovista.²⁰²

Toisinaan kirjoista ja oppitunneilta tutut historian henkilöt ja tapahtumat muodostuivat kuulijoilleen niin läheisiksi, että ne saattoivat tuntua kuin omilta muistoilta. Tällainen suhtautuminen voimisti museon herättämää menneisyyden kokemisen tunnetta. Omiksi muistoiksi sisäistetyt historian tarinat liittyivät usein jollakin tavoin kirjoittajan omaan identiteettiin: esimerkiksi kansallistunnon ohjaamina ihmiset saattoivat tuntea oman

²⁰¹ Ks. esim. Matkan varrelta, Wiipurin Sanomat. Supistus. 11.05.1909; Muistiinpanoja ”Rajanmäenrykmentin” Tukholma-matkalta, Otava 19.08.1909; Kotiteollisuusväen Tukholmanmatkalta, Wiipurin Sanomat. Supistus. 17.08.1909; Bref från Paris. Något om museer och ”salonger”, Aftonposten 07.12.1896.

²⁰² Ett besök Borgå museum, Borgå Nya Tidning 01.06.1900. Käännetty alkuperäiskielestä: ”Minnen från hansvunna tider liksom lefva upp här vid ekot af vandrarens steg, och i de oansenliga ’pleninsalarna’ tycker man sig se skuggorna af 1809 års män, hvilka måste böja sina hufvuden för att komma in genom de små, låga dörrarna.”

kansakuntansa tarinat henkilökohtaisena menneisyytenään.²⁰³ Toisaalta kyse saattoi olla myös laajempaan kulttuuriseen ryhmään kuulumisesta: Eino Leino kirjoittaa *Wiipurin Sanomissa* vuonna 1909 ilmestyneessä artikkelissa vierailuistaan Rooman museoissa. Hän muistelee, mitä on koulunpenkillä eri antiikin henkilöistä oppinut ja suhteuttaa muotokuvagallerioissa näistä havaitsemiaan piirteitä osaksi näkemystään antiikin tapahtumista. Leinolle historian hahmot vaikuttavat henkilökohtaisesti tutuilta – heidän kertomustensa kautta myös hän sitoutuu osaksi länsimaista ja eurooppalaista kulttuuriipiiriä ja historiallista jatkumoa.²⁰⁴

Suurten kertomusten ohella menneiden aikojen läsnäolo nosti pintaan myös kirjoittajien oman historian ja muistot. Vuonna 1908 *Karjalassa* julkaistussa, Tukholmaan liittyviä muistoja käsittelevässä tekstissä kirjoittaja liikkuu monilla ajallisilla tasoilla ja eläytyy erilaisiin tapahtumiin voimakkaasti. Kuninkaanlinnasta hänelle on jäänyt mieleen seuraavaa:

Muistan siltä kerralta erittäinkin Kustaa II Aadolfin täytetyn ratsuhewosen ja sen paidan, joka hänellä oli yllään Lützenin taistelussa. Miten ne antoiwatkaan wirikettä pikkupojan mielikuwitukselle! Seisoin hewosen edessä hartaalla mielellä, aiwan kuin olisi se ollut jotakin pyhää... Ja näin sen korskuen kiidättävän kuninkaallista herraansa keskelle kuulasadetta ja pappenheimarien wälkkyviä miekkoja. Ja minä mietin: mitä hän mahtoi ajatella, kun hän sortui ratsun selästä maahan... Paita on hienosta liinasta ja siinä on kauniit pitsit, mutta siellä täällä on punertawia veripilkkuja. – Seuraawana yönä en saanut unta; näin wain; Kustaa Aadolfin, Ebba Brahen ja Regina v. Emmeritzin... kaikki, joitten kuvat Topelius ja J. D. Åberg nuoreen herkkään mieleen oliwat piirtäneet.²⁰⁵

Kyse on kirjoittajan omasta, varhaisempaan museokäyntiin liittyvästä muistosta, jonka tuorempi vierailu nostaa tietoisuuteen. Toisaalta teksti antaa myös hyvän kuvauksen siitä, miten tutut tarinat heräävät todistusaineiston äärellä henkiin ja muuttuvat eläväksi. Täytetty hevonen ja verinen paita tarjosivat nuoren pojan mielikuwitukselle materiaalia ja vastaanottavainen mieli täydensi puuttuvat palat. Välskärin kertomusten henkilöhaamot näyttäytyvät kirjoittajan mielessä kuin omilta muistoilta. Kokemus on selvästi ollut pojalle vaikuttava ja jättänyt pitkäikäisen muiston.

Mahdollisuus samaistua menneisyyden ihmisten kokemuksiin oli siis tärkeä museon historialliselle tiedolle tuoma lisäarvo. Esineiden ohella keskeisellä sijalla olivat tarinat,

²⁰³ Ks. esim. Muistiinpanoja ”Rajanmäenrykmentin” Tukholma-matkalta, Otava 19.08.1909; Kotiteollisuusväen Tukholmanmatkalta, *Wiipurin Sanomat*. Supistus. 17.08.1909.

²⁰⁴ Matkan varrelta, *Wiipurin Sanomat*. Supistus. 11.05.1909.

²⁰⁵ Kesämatkoilta ja lomalaitumilta 5, *Karjala* 181 10.08.1908.

joiden kautta tiedon saattoi myötäelää omaksi kokemuksekseen. Vuonna 1901 *Kasvatusopillisia sanomia* -lehdessä julkaistussa tekstissä kirjoittaja kuvailee matkaansa Napoliin. Matkan aikana hän kiipeää Vesuviukselle, käy katsomassa tulivuoren purkauksen alle jääneen Pompejin kaupungin raunioita ja vierailee museossa, johon on kerätty Pompejista löytyneitä esineitä. Hänen mielessään muodostuu selkeä kuva vilkkaasta ja kukoistavasta kaupungista, sen taloista, kaduista ja elämästä. Hän kuvittelee elävästi myös kaupunkia kohdanneen tuhon hetket: kraatterin suusta leimahtelevat tuliliekit, ihmisten ja eläinten tuskanhuudot sekä hävitystyön jälkeiset höyryävät laava- ja tuhkaläjät. Museossa kirjoittaja kohtaa onnettomuuden uhrin tuhkan peittämiksi kivettyneiksi ihmisruumiiksi tulkitsemissaan hahmoissa:

Kummallista on katsella niitä! Saattaa jäsenten jännityksestä ja kasvojen tuskallisista piirteistä aavistaa, mikä kauhu täytti mielen, kun äkkiä nuo onnettomat näkivät olevansa elävältä suljettuina hautaan, joista ei ollut mitään mahdollisuutta paeta.²⁰⁶

Vierailut historiallisen kaupungin raunioilla ja niitä esittelevässä museossa herättävät kirjoittajassa selvän reaktion: hän on toisaalta hämmästynyt ja kiinnostunut kuulemaan lisää, mutta kokemus saa hänet myös eläytymään toisen ihmisen tuskaan ja tuntemaan myötätuntoa. Tekstissä ei kyseenalaisteta inhimillisen kärsimyksen nähtävyydsarvoa eikä eritellä tällaisissa paikoissa vierailemisen merkitystä tai tarkoituksia. Se kuitenkin osoittaa, että museoilla oli potentiaalia herättää hyvin monenlaisia tunteita: uteliaisuuden ja oppimisen innon ohella museoissa saatettiin kokea surua ja tuskaa, mutta myös sympatiaa.

Menneisyyden kokemisen herättämät tuntemukset antoivat aihetta erilaisille pohdintoille ja useissa aineiston artikkeleissa museo näyttäytyykin keskeisesti mietiskelyn ja pohdiskelun paikkana. Kysymysten kirjo ulottui aina liikenneyhteyksien kehityksestä taiteilijuiden kautta tietyn aikakauden olemukseen, raamatun kertomuksiin ja moraalisiin kysymyksiin: aiheet vaihtelivat yhtä paljon kuin museoiden käsittelemät teemat tai ne taustat, joista käsin kukin kirjoittaja museota tarkasteli.²⁰⁷ Esimerkin erityisen syvästä pohdiskelun tasosta aineistossa tarjoo edelläkin mainittu Eino Leinon kertomus Rooman museoista. Leino ruotii kirjoituksessaan niin etruskien alkuperää kuin antiikin kuolemankäsityksiä ja kreikkalaisen kansanhengen kehityskulkua. Hänen tekstinsä ete-

²⁰⁶ Kirjeitä ulkomailta. Käynti Neapelissa, *Kasvatusopillisia sanomia* 6/1901, 87–88.

²⁰⁷ Ks. esim. *Kirkollinen sisälähetys* 1 15.01.1906; Rautatieläisen havaintoja Englannissa. Rautatiemuseossa. *Uusi rautatielehti* 1/1908, 3–4; Ensimmäinen merimatkan, *Lasten kuvalehti* 8/1895, 63.

nee taiteellisen ilmaisun ja esineen olemuksen tarkastelun kautta yleisemmälle tasolle ja tekee johtopäätöksiä:

Taikka on tuossa korkokuwa antiikkisen hautauurnan kyljessä, ikuisen eron hetkeä esittävä. Kuviot ja asennot siinä ovat aiwan yksinkertaiset: wain mies, joka istuu ja toinen seisowana, lähtewänä, joka ojentaa kätensä hänelle jäähywäisiksi. Mihin hän lähtee? Sitä ei sanota sen enempi, mutta me ymmärrämme sen sanomattakin. Kuoleman kulkija hän on, manan matkamies hän on, toinen wielä jääpä elämään. Siinä ei itketä, ei woihkita, ei uhmata eikä anota armahdusta. Hiljainen suru, ylewä murhe wain kaiken yllä. Mikä korkea käsitys kuolemasta!²⁰⁸

Leinolle kokoelmat, jotka tässä kirjoituksessa ovat etupäässä taiteellisia, ovat olemassa johdattaakseen moneen ”historialliseen ja filosofiseen mietelmään”.²⁰⁹ Joillekin kävijöille museo toimi nimenomaan ajattelun herättelijänä, vaikka toiset pyyhälsivätkin näyttelysalien läpi pysähtymättä miettimään näkemäänsä. Kaikille museovierailuista kirjoittaneille museon sisällön refleктоiminen ei ollut tärkeää tai olennaista, mutta kuten jo aiemmin totesin, erityisesti alan ammattilaiset pitivät sitä hyödyllisen museokäynnin perusedellytyksenä.²¹⁰ Jotkut kirjoittajat, kuten Leino, keskittyivät tekstissään lähes täysin esineiden aikaansaamiin ajatuskulkuihin, jättäen museon itsensä kuvailun vähemmälle ja pitivät sitä tarkoituksenmukaisena tapana käsitellä vierailua. Tämä vahvistaa näkemystä museosta kokonaisuutena, joka on enemmän kuin yksittäiset osansa: kokoelman ja rakennuksen lisäksi museoon kuului tietynlainen toiminta.

Museovierailuiden yhteydessä voitiin ottaa kantaa myös ajankohtaisiin ilmiöihin ja esittää mielipiteitä. Näin teki *Luonnon ystävä* -lehdessä Tukholman biologisesta museosta kirjoittanut biologi Thorsten Renvall. Hänen selostuksensa museosta on ylistävä ja ihasnutun, mutta sisältää teräviä huomautuksia, joita hän ei sen kummemmin selittele:

Tahi katsele viiripöllöä tuossa petäjässä, miten se tummilla silmillään luo haaveilevia silmäyksiä ympärilleen, tahi noita pieniä, villaisia kissapöllön poikasia, jotka istuvat tuolla rivissä toinen toisessaan kiinni, tahi runollisen hienoa kuvaa tornihaukoista tuolla pesänsä ääressä pienten lumivalkeisten untuvapoikastensa luona – ja julista sitten, jos voit, kuolemaa ja murhaa kaikille petolinnuille!²¹¹

Artikkelin ilmestyminen yleistajuisessa luonnontieteellisessä aikakauslehdessä sekä se tosiasia, että luonnon, erityisesti lintujen suojelu oli Renvallille sydämenasia, selittää

²⁰⁸ Matkan varrelta, Wiipurin Sanomat. Supistus. 11.05.1909.

²⁰⁹ Matkan varrelta, Wiipurin Sanomat. Supistus. 11.05.1909.

²¹⁰ Ks. luku 2.2. Museomiesten hyvä ja huono museo tässä tutkielmassa.

²¹¹ Käynti Tukholman Biologisessa museossa, *Luonnon ystävä* 5/1897, 81.

kuitenkin kommentit.²¹² Renvallille museon luontonäkymiä esittelevät näyttelyt tarjosivat tiedon lisäksi mahdollisuutta ymmärtää luonnon arvo ja kauneus ja museovierailua kuvaava kirjoitus tilaisuuden nostaa esiin omia näkemyksiään.

Näyttelyiden käsittelemien teemojen lisäksi pohdinnan kohteeksi pääsivät toisinaan myös itse museot. Keräämisen motiivit ja merkitys mietityttivät pidemmältä matkalta jatkokertomusta *Kirkollinen sisälähetys* -lehteen toimittanutta kirjoittajaa. Hän nosti esiin ristiriidan, joka vallitsi keskiajan kirkollisen taiteen kokoamisessa: toisaalta vanhoja kirkollisia kuvia pidettiin taiteellisesti ala-arvoisina eikä niillä ollut nykyihmiselle merkitystä mallina sen enempää kuin hurskauden herättäjänäkään. Kuitenkin ”tieteistään ja taiteistaan ja muka korkeasta sivistyksestänsä” ylpeilevä nykyinen aika näki tarpeelliseksi kerätä niitä museoihin.²¹³ Kovinkaan montaa historiallisen arvon kyseenalaistajaa aineistosta ei löydy, edes museoammattilaisen joukosta. On kuitenkin selvää, että museovierailu herätti kysymyksiä instituution olemassaolosta ja sen tarkoituksesta.

Varsin usein kirjoittajien mieleen nousi kysymys siitä, olisiko vierailun kohteen kaltainen laitos tarpeellinen myös heidän kotimaassaan tai paikkakunnallaan ja millaisin toimenpitein sellainen saataisiin perustettua.²¹⁴ Kysymystä tuskin olisi esitetty, ellei vastaus olisi myöntävä. Nimimerkki E.R. kirjoittaa *Päivälehdessä* vuonna 1904 Lontoon Victoria ja Albert Museumista:

Kun saa nähdä esim. Stephensonin luoman ensimmäisen, vaatimattoman veturin ja siitä vähän matkan päässä nykyaikaisen pikaveturin ja näiden välillä koko pitkän kehitysjakson; kun saa katsella Vattin alkuperäisiä höyrykoneita ja pumppulaitoksia --- ym. ym., niin väkisinkin tunkee mieleen ajatus: meidän täytyy saada maahamme samantapaista, vaikka pienemmässä, vaatimattomammassa muodossa. Ja Tampere olisi juuri tällaiselle laitokselle, varsinkin teollisuusmuseolle suppeimmassa merkityksessä sopivin paikka. Ottakoot Tamperelaiset tämän sydämmen asiaksi.²¹⁵

Museot herättivät moninaisen kirjon tunteita ja ajatuksia: positiivisia ja negatiivisia, huolestuneita ja ilahtuneita, puolesta ja vastaan. Museot tarjosivat paikan mietiskelylle ja oivaltamiselle sekä samaistumiselle ja myötäelämiselle – esillä ei ollut pelkkiä esineitä, vaan myös tarinoita. Vaikka museo usein käänsi kävijän katseen entiseen, se näyttäytyy kirjoituksissa kuitenkin myös nykyisyyden paikkana: museon tilassa, jossa mennei-

²¹² Vuorisalo, Lehikoinen & Lemmetyinen 2013, 105–107.

²¹³ Havaintoja ja mietteitä matkan varrelta IV, *Kirkollinen sisälähetys* 1/1906, 8–9.

²¹⁴ Ks. esim. Opintomatalla, *Kansakoulun lehti* 16/1899, 370–371; På utställningsresa i vesterväg, *Finska kennelklubbens tidskrift* 03/1905, 29.

²¹⁵ Yksin Lontoossa, *Päivälehti* 18.06.1904.

syyden tarinoita esiteltiin, toimittiin, ajateltiin ja tunnettiin kuitenkin nykyhetkessä. Kokemalla ja pohtimalla menneisyyttä kävijät samalla käsittelivät omaa nykyhetkeään.

Vaikka vierailut erilaisissa museoissa tarjosivat ainesta hyvin erilaisille ajatuskuluille ja monenlaisille tunteille, ohjasivat ne kuitenkin kävijöiden huomiota tietynlaisiin suuntiin, niin sisällöllään kuin olemuksellaankin. Museoiden itsensä lisäksi siihen, miten kävijät vierailunsa kokivat, vaikutti hyvin voimakkaasti myös ympäröivä yhteiskunta ja sen erilaiset ilmiöt. Niistä lisää seuraavassa luvussa.

4. KOKOELMIEN TARKOITUS: KÄVIJÖIDEN TULKINNAT

4.1. Museo viihteenä

Museovierailu merkitsi epäilemättä eri ihmisille eri asioita myös 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa. Aivan kuten nykyäänkin, merkityksen muodostumiseen vaikuttivat kävijän tausta, hänen aiemmat kokemuksensa, hänen suhteensa museoon ja sen käsittelemään aiheeseen sekä hänen henkilökohtainen kokemisen tapansa, tapa havainnoida tilaa ja toimia siinä, tuntee ja ajatella. Käyntiä ohjasivat myös aika ja paikka, se konteksti, jossa vierailu tapahtui. Kaikkeen tähän vaikutti kuitenkin laajempikin ulottuvuus: ympäröivä ajallinen ja paikallinen kulttuuri, joka muovasi sekä kävijää että museota. Kulttuuri ja siinä liikkuvat ilmiöt avasivat ja sulkiivat niitä toiminnan ja kokemisen mahdollisuuksia, joita kävijällä hypoteettisesti oli.

Sen lisäksi, millaisessa tilanteessa museoon mentiin, vierailun kokemiseen vaikutti keskeisellä tavalla kunkin kävijän oma tausta: taiteilija kiinnitti huomiota museon tarjomiin esteettisiin kokemuksiin, rautateillä työskentelevä innostui erityisesti höyryvetureiden kehityksestä ja pyhäkoulun opettaja oli virittynyt löytämään uskonnollisesti johdattavan elämyksen.²¹⁶ Nämä muodostivat myös keskeisen osan museokokoelman merkityksestä kullekin kirjoittajalle. Mahdollisuus syventyä omaan mielenkiinnon kohteeseen oli vierailijoille tärkeä syy saapua museoon. Se saattoi tarjota polttoainetta henkilökohtaiselle innostukselle, jotakin uutta läheisestä aiheesta tai vähintäänkin tilaisuuden toimia itseä kiinnostavien ja miellyttävien asioiden parissa. Tässä mielessä museot edistivät harrastuneisuutta ja tarjosivat mielihyvää.

Vaikka oppiminen museon tavoitteena korostuu kaikenlaisissa analysoimissani kirjoituksissa, ei museossa käyminen ollut pelkkää työtä, vaan se oli myös viihtymisen paikka. 1800-luvun lopulta lähtien teollistuvassa ja kaupungistuvassa maailmassa museot rinnastuivat ajan muihin muoti-ilmiöihin, kuten jättiläismäisiin maailmannäyttelyihin, suuriin tavarataloihin, eläintarhoihin ja kasvitieteellisiin puutarhoihin.²¹⁷ Museot saivat osansa näiden kohteiden sensaatiohakuisuudesta ja toimimisen tavat ja tilat olivat osittain yhteneväisiä. Esimerkiksi 1800-luvun lopun Pariisissa uusia elämyksiä kulttuuri-vihteestä etsivän vaihtoehtoihin iltamenojen suhteen kuuluivat teatterin ohella tavarata-

²¹⁶ Taideyhdistyksen vuosinäyttely, Päivälehti 09.10.1890; Niitä näitä matkan varrelta, *Viesti* 1/ 1910, 5–6; Havaintoja ja mietteitä matkan varrelta IV, *Kirkollinen sisälähetys* 1/1906, 8–9.

²¹⁷ Rönkkö 1999, 110.

lot, museot ja erilaiset taidegalleriat. Ne tarjosivat visuaalisesti lumoavia spehtaakkeleja sivistyneessä ympäristössä.²¹⁸

Tavaratalojen kulttuurihistoriaa tutkineen Anna Kortelaisen mukaan tavaratalojen ja museoiden välinen yhteys on ollut olemassa niiden syntyhetkestä lähtien: julkiset museot kokivat nousukautensa 1800-luvulla samaan aikaan suurten tavaratalojen kehityksen kanssa. Molemmat löysivät myös pian paikkansa kaupunkikulttuurissa ja kaupunkilaisten vapaa-ajanvietossa.²¹⁹ Kortelaisen mukaan tavarataloissa nautittiin nimenomaan kauppatavaran spehtaakkelista: esineet olivat visuaalisesti puoleensavetäviä ja epätavallisia ja tarjosivat kodikkaasta arjesta poikkeavia näkymiä. Uutuus, houkuttelevuus ja erottuvuus nousivat jopa käyttöarvoa tärkeämmiksi.²²⁰ Museoesineistä voisi sanoa taloudellisen tuoton tavoittelun sivuuttaen täsmälleen samat asiat. Ihmiset saapuivat sekä museoon että tavarataloon vaikuttuakseen ja nähdäkseen jotakin erikoista ja kiinnostavaa. Tavaratalossa esineiden jatkuvasti uudistuva esillepano oli eräänlaista museon ja oopperan yhdistävää teatteria, jonka tavoitteena järjestäjän kannalta oli myyminen. Museo toiminnan pyrkimykset olivat erilaiset, mutta asiakkaiden vierailuille antamat merkitykset olivat molemmissa hyvin samanlaiset: esineiden, tilan, henkilökunnan ja toisten asiakkaiden muodostaman esityksen seuraaminen tähtäsi viihtymiseen ja mielen virkistämiseen.²²¹

Tavaratalojen ja museoiden välinen yhteys näyttäytyy myös arkkitehtuurin kautta. Rakennusten tarpeet olivat samankaltaisia: molemmilta edellytettiin esineet oikeuksiinsa päästävän luonnonvalon riittävyttä, tilaa sekä esillepanolle että asiakkaiden liikkumiselle ja tietynlaista monumentaalisuutta ja näyttävyyttä. Rakennustaiteellisesti monet eurooppalaiset 1800- ja 1900-lukujen vaihteen museot ja tavaratalot ovatkin sukulaisia, niillä oli jopa samoja suunnittelijoita.²²² Tavaratalot ja museot jakoivat vaikutteita myös esineiden esillepanon suhteen: esimerkiksi taidegallerioiden sanotaan omaksuneen ripustukseen ja kävijän johdattelemiseen liittyviä keinoja tavarataloista ja toisaalta taas uusvanhoja kertaustyyllisiä huonekaluja myytiin antiikista innostuneille esittelemällä niitä tavaratalojen sisään rakennetuissa museonkaltaisissa periodinäyttelyissä.²²³

²¹⁸ Kortelainen 2005, 260–261.

²¹⁹ Kortelainen 2005, 259.

²²⁰ Kortelainen 2005, 19.

²²¹ Kortelainen 2005, 32.

²²² Kortelainen 2005, 23–24; Rönkkö 1999, 111.

²²³ Kortelainen 2005, 260–261, 268.

Erilaiset näyttelyt olivat 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa yleisiä: suosittuja olivat muun muassa erilaiset teolliset ja käsiteolliset näyttelyt, niin paikallisella, kansallisella kuin kansainväliselläkin tasolla. Ylimmäksi esimerkiksi nousevat maailmannäyttelyt, joille tyypillistä oli sivistävyyden, opettavaisuuden, propagandan ja viihteen yhteen liittäminen. Näyttelyissä esiteltiin ympäri maailman kerättyjä esineitä, jotka oli tarkoin luokiteltu ja systematisoitu. Järjestelyssä pyrittiin tieteellisyyteen, mutta samalla tarjottiin kuitenkin elämyksiä pääsylippua vastaan.²²⁴ Näyttelyiden vuoksi oltiin myös valmiita matkustamaan. Matkojen yhteyteen istuivat varsinaiset museokäynnitkin luontevasti: esimerkiksi eräässä artikkelissa koiranäyttelyn vuoksi Tukholmaan matkustanut kertoo ihastuneena samalla vierailleensa myös paikallisessa biologisessa museossa.²²⁵

Museot liittyivät kiinteästi matkailun ja turismin kenttään: museossa käymisen raportoiminen matkakertomuksen yhteydessä oli tarkastelun kohteeksi valituissa artikkeleissa tavallista. Vierailut liittyivät niin ulkomaanmatkoihin kuin kotimaan sisäiseenkin matkustamiseen. Matkalla olemisen kontekstissa museot saivat helposti nähtävyyden roolin ja niistä tuli yksi matkailijan velvollisuuksista.²²⁶ Vaikka nähtävyydet ovat kuuluneet erottamattomasti matkailuun sen varhaisvaiheista lähtien, saivat ne modernin matkailun muotoutuessa entistä määräävämmän otteen matkailijasta.²²⁷ Kollektiivinen velvollisuudentunne alkoi ohjata matkailijoita nähtävyyksien äärelle yhä voimakkaammin: tiettyissä paikoissa ei voinut käydä näkemättä tiettyjä kohteita.

Kategoriana nähtävyys on laaja ja sen ominaisuudet voivat olla vaihtelevia. Museot olivat nähtävyyksiksi tarkoituksellisesti rakennettuja, mutta niiden nähtävyydsarvo saattoi perustua niin erikoisuuteen, ainutlaatuisuuteen ja poikkeavuuteen, kuin toisaalta edustavuuteen tai tyypillisyyteenkin.²²⁸ Edustava museo saattoi näyttäytyä oivallisena tapana tutustua matkan kohteena olevaan maahan ja päästä sisään paikalliseen kulttuuriin. Toisaalta myös erityislaatuinen kokoelma houkutteli museokävijöitä. Museokäynnit liittyivät myös matkoihin, joiden pääasiallinen tarkoitus oli jokin muu kuin kohdemaahan perehtyminen, kuten vaikkapa tapahtumassa vieraileminen.

Viihteen aspekti nousee esiin myös silloin, kun vierailu museossa sisältyi erilaisiin virallisluontoisiin tilaisuuksiin, kuten kokouksiin tai juhliin. Tällöin museo toimi yhtenä

²²⁴ Syrjämaa 2007, 17–18.

²²⁵ På utställningsresa i vesterväg, *Finska kennelklubbens tidskrift* 03/1905, 29. Näyttelymatkalla ollaan myös artikkelissa Muistelmia viime kesäiseltä matkaltani Tanskassa, *Liitto* 15.05.1909.

²²⁶ Ks. esim. Yksin Lontoossa, *Päivälehti* 18.06.1904; Niitä näitä matkan varrelta, *Viesti* 1/ 1910, 5–6.

²²⁷ Koivunen 2006, 121. Katseen merkityksen muutoksesta matkailussa ks. Adler 1989.

²²⁸ Koivunen 2006, 122.

ohjelmanumerona muiden joukossa. Sen merkitys saattoi olla piristävä ja virkistävä: pitkän kokouksen tauolle järjestetty kierros Turun linnassa siirsi ajatukset hetkeksi toisaalle ja sen jälkeen jaksoi taas keskittyä keskusteluihin uudella innolla.²²⁹ Museolla saattoi olla myös ylentävä ja kohottava vaikutus, minkä ansiosta se sopi hyvin osaksi juhlallisuuksia. Maatalousoppilaitoksen kesäjuhllilla vierailu laitoksen omassa museossa ja sen keräämät kiittävät kommentit nostivat museon yhdeksi oppilaitoksen saavutuksista. Museolla oli merkityksensä myös identiteetin rakentajana ja siksi se kuului luontevasti osaksi tilanteita, joissa juhlistettiin ja esitettiin jotakin tiettyä ryhmää, vaikkapa ”meitä maatalousoppilaitoslaisia”.²³⁰

Museoon voitiin siis saapua seurassa, jolloin sosiaalisten suhteiden ylläpitäminen oli tärkeä osa museokäynnin koettua merkitystä. Museon kokoelmat ja tilat saattoivat olla viihdyttäviä: esineet erikoisia, mielenkiintoisia ja ajatuksia herättäviä, arkkitehtuuri viehättävää tai vaikuttavaa. Viihtyminen saattoi olla yhtä hyvin esteettistä, tiedollista kuin fyysiseen mukavuuteenkin liittyvää. Toisaalta silloinkin, kun museossa tunnustettiin avoimesti tehtävän muutakin kuin opiskeltavan, ajateltiin museon kuitenkin pystyvän istuttamaan ihmisiin sivistyksen siemenen.²³¹ On kuitenkin mahdollista, että lehtikirjoituksissa pyrittiin korostamaan oppimisen ja opettamisen ylevämpää, hienompaa tavoitetta viihtymisen käsittelemisen kustannuksella: sen mainitseminen ei ollut tärkeää eikä ehkä antanut soveliasta kuvaa museossa käymisestä. Näin ajatellen viihtymisellä olisi saattanut olla museokävijöille kirjoitusten välittämää vaikutelmaa suurempi merkitys.²³²

Tasapainottelu asian ja viihteen välillä oli vaikeaa: maailmannäyttelyissä tieteellisyyden, opettavaisuuden ja valistuksen korostaminen olivat tärkeitä näyttelyiden oikeutuksen ja arvovallan kannalta. Samaan aikaan ne elämyksellisyyden ja huvien katsottiin vetoavan useampiin kävijöihin ja näyttelynjärjestäjien täytyi huolehtia toiminnan taloudellisesta kannattavuudesta.²³³ Usein onkin puhuttu huvittelusta oppimisen varjolla, mitä lienee tapahtunut myös museoissa. Taina Syrjämaa liittyy viihteellistymisen osaksi ajallisesti pidempää suuntausta, jossa jo pyhiinvaelluksien motiiviksi nousivat muutkin seikat kuin autuus ja grand tour-matkoilla seurustelu ja hovit ohittivat opetuksellisuu- den. Toisaalta viihteellistyminen on liitetty myös teollisen aikakauden jatkuessa hiljal-

²²⁹ Kertomus N. N. K. Y:n V:stä yleisestä kokouksesta Turussa 9—13 p. kesäk. 1905, *Kotia kohti* 7–8/1905, 120–121.

²³⁰ Mustialan kesäjuhlat, *Maamies* 11/1906, 257.

²³¹ Bref från Paris. Något om museer och ”salonger”, *Aftonposten* 07.12.1896.

²³² Esimerkiksi pohjoismaisten vahamuseoiden historiaa tutkinut Mark B. Sandberg on todennut, että vahamuseoiden oli tärkeää pitää yllä opetuksellista ilmettä, vaikka esimerkiksi erilaiset kuolleen ruumiin esittämiseen liittyvät speaktaakkelit olivat tärkeä osa kabinettien suosiota. Sandberg 2003, 34.

²³³ Syrjämaa 2007, 64.

leen kasvaneeseen skeptisyyteen ja edistysuskon heikkenemiseen. Kyse oli kuitenkin enemmänkin toimintatapojen ja –muotojen muutoksesta vapaa-ajankulttuurin kehittymisen myötä kuin syvimmiltä perusteiltaan erilaisesta näkemyksestä ihmiskunnan kohtalosta.²³⁴

4.2. Kansan sivistys

Opettaminen näyttäytyy museovierailuista kertovissa kirjoituksissa museon ylitse muiden tärkeimpänä tehtävänä. Toisinpäin käännettynä se tarkoittaa, että kävijän tärkein tehtävä museossa oli oppia. Museon merkitys käyttäjien näkökulmasta liittyy siis ennen kaikkea tiedon omaksumiseen ja sivistyksen kasvattamiseen.

Museovierailut kuuluivat 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa hyvin konkreettisella tavalla osaksi opiskelua ja koulutusta. Vuonna 1894 yliopistolliset lomakurssit oli suunniteltu järjestettäväksi Helsingissä nimenomaan sen vuoksi, että siellä osallistujilla oli mahdollisuus monissa eri museoissa ja kokoelmissa vierailemiseen.²³⁵ Kymölän opettajaseminaarilaisten matkustaessa Pietariin pääsiäisen aikaan vuonna 1910 ohjelmassa oli kirkkojen ja kasvitieteellisen puutarhan lisäksi lukuisia museoita.²³⁶ Tarkastelun kohteiksi valituissa lehtikirjoituksissa on myös useampi koulun tai oppilaitoksen yhteydessä sijaitseva museo.²³⁷ *Kansakoulun lehdessä* vuonna 1899 itsekin opintomatalla ollut kirjoittaja kertoi kokemuksiaan liittyttyään Berliinin Koulumuseon yhteydessä sijaitsevan tyttö- ja poikakoulun luokan seuraan museon asehuoneessa. Opettajan kertomus eräästä Laiskana Reetana tunnetusta laajasuisesta kanuunasta oli tarttunut elävänä kirjoittajan mieleen.²³⁸

Oppiminen museossa ei ollut samanlaista kuin koulun penkillä. Museo miellettiin erityiseksi oppimisen paikaksi:

Museot, olkootpa ne sitten taide- tai luonnon tieteellisiä tai historiallisia, tai mitä tahansa museoita, ovat ei ainoastaan historiallista vaan käytännölliseenkin elämään soveltuvaa ja arvokasta opetusta antavia laitoksia. Ja opetuksen antaminen niissä tapahtuu, havainnollista kun se on, niin viehättävällä tavalla, joten se ei vaivaa kuivuudella, vaan vähemmänkin huvitettu niissä

²³⁴ Syrjämaa 2007, 160–164.

²³⁵ Yliopistolliset lomakurssit, *Kansakoulun lehti* 16–18/1894, 325–326.

²³⁶ Seminaarilaisten rientoja. Muistelmia Pietari-matkaltamme. *Opettajain lehti* 17 29.04.1910, 205.

²³⁷ Ks. esim. Käynti jesuiittakoulussa, *Opettajain lehti* 10/1908, 104; Berlinin maanviljelysopisto, *Suomen maanviljelyslehti* 1 /1890, 7; Mustialan kesäjuhlat, *Maamies* 11/1906, 257.

²³⁸ Opintomatalla, *Kansakoulun lehti* 16/1899, 372.

käydessään innostuu. Hänessä herää halu ottaa selvää itselleen keksinnöistä ja uusista menettelytavoista ”juurta jaksain” ja askel askeleelta.²³⁹

Lontoolaisesta Rautatiemuseosta kirjoittanut kuvailee museon opettamisen keinoja ylivertaisiksi teoreettiseen opetukseen nähden. Hänelle museoiden tarjoama havainnollisuus tarkoittaa, että kävijässä luonnostaan heräävä uteliaisuus kehittyy museon tarjoamassa kasvattavassa ympäristössä harrastuneisuudeksi ja yhä suuremmaksi innostuneisuudeksi. Museossa kävijä hankkii itse tietonsa esille asetettujen esineiden avulla sen sijaan, että tyytyisi olemaan passiivinen vastaanottaja. Lisäksi itse tuotettu tieto on omakohtaista ja kävijälle merkityksellisempää. ”Onhan tunnettua että oma hankkima on ylimalkaan hauskempaa ja arvokkaampaa, kun vaivatta saatu”, hän toteaa artikkelissaan. Omaehtoisessa tiedon tuottamisessa myöskään opettajan henkilökohtainen into tai tietämys aiheesta eivät pääse vaikuttamaan opitun laajuuteen, sillä oppimista ohjaa kävijän oma motivaatio.²⁴⁰

Lasten ohella museoiden kouluttava vaikutus yletyi myös aikuisiin ja heidän ammatillisten taitojensa kehittämiseen. Tarkastelemissani kirjoituksissa erityisesti opettajat näyttäytyvät ahkerina itsensä kehittäjinä, sillä heidän raporttejaan erilaisista opintomatkailta nähdystä museoista on aineistossa useita.²⁴¹ Kohteina oli niin kouluihin ja erilaisiin opetuksen apuvälineiden esittelemiseen erikoistuneita museoita, siinä missä perinteisempiäkin historiallisia, luonnontieteellisiä tai taiteellisia laitoksia. Opintomatkailta opettajat saattoivat siis paitsi syventää tietämystään opettamistaan oppiaineista, myös saada tietoa siitä, millaisin menetelmin ja keinoin he saattoivat näiden aiheiden oppimista kehittää.

Muidenkin alojen ammattilaiset saattoivat löytää innoitusta ja tietoa museosta. Berliinin maanviljelysopistoa esittelevässä artikkelissa opiston museon hyödyllisyyttä korostetaan, ei ainoastaan laitoksen opiskelijoille, vaan myös yleisölle kokonaisuudessaan. Erittäin opettavaiseksi kirjoittaja toteaa maanviljelyskoneitten ja vedennostatuslaitteiden näyttelyt, joita ”näkeekin koko päivän uteliaitten ja opinhaluisten katsojain tarkastavan.”²⁴² Kirjoittajan mielikuvassa vastaavia laitteita työssään tarvitseva ehkä saapuu museoon katsomaan, kuinka laitteet on toteutettu, jotta voisi rakentaa sellaisen itselleenkin. Myös museoalan ammattilaisille toisissa museoissa vieraileminen oli tärkeä osa

²³⁹ Rautatieläisen havaintoja Englannissa. Rautatiemuseossa. *Uusi rautatielehti* 1/1908, 3–4.

²⁴⁰ Rautatieläisen havaintoja Englannissa. Rautatiemuseossa. *Uusi rautatielehti* 1/1908, 3–4

²⁴¹ Opintomatalla, *Kansakoulun lehti* 16/1899, 369–372; Matkahavaintoja: Otteita A. Horsman matkakertomuksesta, *Kansakoulun lehti* 21–22/1910, 534–535; Käynti jesuittakoulussa, *Opettajain lehti* 10/1908, 104.

²⁴² Berliinin maanviljelysopisto, *Suomen maanviljelyslehti* 1/1890, 7.

omaa ammatillista kehitystä. Havainnoimalla ja analysoimalla toisten ammattilaisten tekemiä valintoja ja pohtimalla niiden herättämiä vaikutelmia museomiesten käsitys hyvästä museosta selkiytyi ja kirkastui.²⁴³

Koulutuksen merkitys suomalaisessa yhteiskunnassa kasvoi 1800-luvun lopulla: kansakoululaitos vakiinnutti asemansa ja maahan alkoi kehittyä moderni lukemiskulttuuri.²⁴⁴ Aatteellisena innoittajana yleiselle kansanopetukselle toimi demokratiaan ja valistuksen aatteeseen perustuva ajatus opista ihmisoikeutena, lähellä tätä oleva ja niin ikään valistuksesta kumpuava filantrooppinen ajatus sivistyksestä tienä rahvaan elämänlaadun parantamiseen sekä nationalistinen ajatus kansanopetuksesta kansakunnan vahvistajana.²⁴⁵ Kaikki nämä aatteet olivat näkyvissä myös museon antamassa opetuksessa: museoiden tarjoama tieto nähtiin yhtäältä koko väestön oikeutena ja mahdollisuutena kehittää ja kohottaa väestön tilaa ja asemaa. Ajatukseen kansan jalostamisesta vedottiin myös museoita perustettaessa.²⁴⁶ Toisaalta tiedon ja kokemuksen ajateltiin myös lisäävän ihmisten tietoisuutta tiettyyn kansaan ja valtioon kuulumisesta. Tällöin museo näyttäytyy myös oman ryhmän ja identiteetin löytämisen ja vahvistamisen paikkana.

Kaiken museoissa tapahtuvan opettamisen ja oppimisen keskeisimpänä ja syvimpänä tavoitteena vaikuttaa museovierailuja kuvaavissa kirjoituksissa olleen kansan sivistäminen. 1800-luvulla kansallinen sivistyksen merkitys muuttui: sivistys alettiin aiempien sukupolvien käsityksistä eroten nähdä yhteiskunnallisen hierarkian perustana. Ihmisen asemaa eivät enää yksiselitteisesti määränneet sääty ja syntyperä, vaan siihen vaikutti yhä enemmän myös koulutus. Sivistys avasi tien uusien yhteiskuntakerrosten sosiaaliselle nousulle ja ylempien yhteiskuntaryhmien omakuva muuttui yhä vahvemmin säätyläistöstä sivistyneistöksi.²⁴⁷

Kohdentamalla opetuksen tarve ”kansaan”, museot liitettiin tiiviisti osaksi nationalistista aatemaailmaa. Nationalismi vaikutti syvällisesti länsimaiseen ajatteluun 1800- ja 1900-luvuilla ja toimi kulttuurintuotannon merkittävänä taustatekijänä.²⁴⁸ Museot osallistuivat keskeisesti 1800-luvun nationalistisen maailmakuvan ja kansallismielisyyden levittämiseen. Niissä esiteltiin kansakunnan kohtalon- ja kunnianhetkiä, maisemaa ja

²⁴³ Ks. esim. SM1903 vk10 Käynti muutamissa Venäjän museoissa.

²⁴⁴ Ahonen 2003, 18; Mikkola 2009, 183.

²⁴⁵ Ahonen 2003, 20–22.

²⁴⁶ Aurasmaa 2002, 349.

²⁴⁷ Liikanen 2005, 230–231.

²⁴⁸ Salmi 2002, 64.

mytologiaa, materiaalista ja henkistä perintöä. Museot rakensivat käsitystä kansasta, sen identiteetistä, menneisyydestä ja tulevaisuudesta.²⁴⁹

Tunnetun periodisoinnin kansallisaatteen historiasta on luonut historiantutkija Eric Hobsbawm. Hänen mukaansa kansallisaatteen ensimmäisessä vaiheessa noudatettiin ns. kynnysperiaatetta, jonka mukaan kansakunnan täytyi täyttää tietyt kriteerit voidakseen muodostaa valtion. Kriteerit liittyivät esimerkiksi kokoon, sotilaalliseen ja poliittiseen valmiuteen sekä hallinnon kielen ylläpitämiseen.²⁵⁰ Varhaisemmalle kansallisaatteen muodolle oli ominaista kulttuurieliitin, sivistysporvariston kiinnostus kansankulttuuriin, jota se keräsi oman kansa-kuvansa raaka-aineeksi. Samalla sivistysporvaristo rakensi kuvaa kansan menneisyydestä ja mytologiasta. Tätä toteutettiin paitsi kirjoittamalla ja keräämällä kokoelmia museoihin, myös hyödyntämällä historiaan herännyttä kiinnostusta kulttuurintuotannossa laajemminkin: menneisyys kanavoitui niin maalauksiin ja romaaneihin kuin näytelmiin ja oopperoihin.²⁵¹

Tuolloin kansaa itseään ei kuitenkaan vielä nähty aktiivisena toimijana ja tasavertaisena osallistujana kansallisen sivistyksen edistämisessä tai identiteetin rakentamisessa. Sivistyneistön kansallisuusajattelussa valistus ja kansa-käsitteen sisältö annettiin ylhäältäpäin ja se perustui lähinnä romanttisen ihanteelliseen mielikuvaan.²⁵² Kulttuurieliitin rooli kansaa koskevan mielikuvan synnyttämisessä oli keskeinen ja vaikka puheen tasolla korostettiin ”koko kansaa”, käytännössä esimerkiksi naiset suljettiin poliittisen vallan ulkopuolelle koko 1800-luvun ajaksi. Kansa oli ennemminkin ideaalinen kuin reaalinen mielikuva.²⁵³

1800-luvun lopulla nationalismin luonne muuttui ja Hobsbawmin mukaan myöhemmässä vaiheessa tiettyjä vertailuperusteita merkityksellisemmäksi nousivatkin etninen viite-ryhmä ja kansallinen kieli. Tuolloin kansakuntaan kuulumisen muuttui suorastaan kansalaisuskonnoksi, jonka levittämisessä koulutusjärjestelmällä oli olennainen merkitys.²⁵⁴ Museo muodosti yhden tärkeän osan tuota koulutusjärjestelmää, jossa kansakunnan identiteettiä opetettiin. Kansanjoukkojen aktivoiminen korostui ja poliittisen liikkumalan lisääntyessä kansan osallistuminen nousi tärkeäksi kansalaisuuden määrittäjäksi. Kansa alkoi merkitä kokonaisuutta, joka vähitellen tuli tietoiseksi itsestään ja kutsu-

²⁴⁹ Ks. esim. Pakkasvirta & Saukkonen 2005, 17–18.

²⁵⁰ Hobsbawm 1994, 42–43, 47–49.

²⁵¹ Salmi 2002, 68, 70.

²⁵² Liikanen 2005, 231.

²⁵³ Salmi 2002, 65.

²⁵⁴ Hobsbawm 1994, 114–117, 123–131.

muksestaan valtionmuodostukseen.²⁵⁵ Tarvittiin välineitä, joilla yhteys valtioon tuli mahdolliseksi: tällaisia olivat erilaiset joukkovoimaa ja me-henkeä korostavat ilmiöt, kuten kansanjuhlat ja kansallinen urheilu.²⁵⁶ Halutessaan museot voi nähdä eräänlaisena osana myös tätä ilmiötä: museoiden tehtävänä oli todistaa kansakunnan mahtia ja vahvistaa ryhmän sisäistä ymmärrystä yhteisestä menneisyydestä. Kansallisvaltion konkretisoituessa ja politisoituessa valtion synnyn katsottiin riippuvan maan asukkaiden yhteiskunnallisesta edistyksestä ja itsenäisyyden tunnosta.²⁵⁷ Tässä museot tarjosivat yhden toiminnan keinon.

Yksi Muinaismuistoyhdistyksen aktiiveista, taidehistorioitsija ja kirjailija Emil Nervander kirjoitti *Suomen Museossa* vuonna 1894 kansallismuseon merkityksestä kansalle:

Se kasvattava vaikutus, mikä historiallisella museolla on koko kansaan, on tuttua kaikille niille, joilla on ollut tilaisuutta nähdä suuremmissa sivistysmaissa kuinka sellaisia kokoelmia työvapaina päivinä saartaa kaikkiin säätyihin ja ikäluokkiin kuuluva ihmistulva, joka innokkaalla harrastuksella katselee helpon yleiskatsauksen mukaisesti järjestettyjä muistoja esi-isäin ajoilta. Vasta sillä tavoin tulee historia kansalle eläväksi, eikä mikään ylenä ja vahvasta kansallishenkeä enemmän kuin elävä tieto oman maan historiasta.²⁵⁸

Suomalaisten pyrkimyksessä tulla itsenäiseksi, itsearvoiseksi kansakunnaksi oli kyse myös pyrkimyksestä tulla tasavertaiseksi muiden Euroopan kansojen kanssa. Noihin kansoihin viitattiin usein ”sivistysmaina”, ja museotoiminta oli yksi keino nostaa Suomi näiden maiden joukkoon. Museon sivistyttävä vaikutus toteutui kahta reittiä: toisaalta museotoiminta oman kansan menneisyyden ja sen muistomerkkien suojelemiseksi oli osoitus kansakunnan sivistyksestä. Toisaalta museoiden tehtävä oli opettaa tietämätöntä kansaa tuntemaan ja siten arvostamaan menneisyyttään. Sivistys siis merkitsi museo-kontekstissa oman kansan historian tuntemista ja sen kunnioittamista. Sivistystä rakastavan kansan arvon mukaista ei ollut antaa muinaismuistojen tuhoutua tai joutua tuntemattomiin käsiin.²⁵⁹

Sivistystä osoittivat paitsi toimivat museot, myös ihmisten halu saapua niihin. Nervander kuitenkin tiedosti kirjoituksessaan, ettei tällainen halu syntynyt itsestään, vaan ihmisten täytyi oppia ja tottua siihen. Nervanderin mukaan tottumisen myötä kansan suu-

²⁵⁵ Liikanen 2005, 231–232.

²⁵⁶ Salmi 2002, 80.

²⁵⁷ Liikanen 2005, 232.

²⁵⁸ SM1894 kkl4 Kansallismuseo vai eikö?

²⁵⁹ SM1894 kkl4 Kansallismuseo vai eikö?

ret joukot tulisivat kuitenkin kotiutumaan kansallismuseoonsa ja tuntemaan itsensä ”sen muinaisuuden lapsiksi, joka heihin kaikkiin tekee saman, yhteisen ja suuren vaikutuksen.” Hänelle kansallistunne tuli nimenomaan museossa kouriintuntuvaksi ja museo näyttäytyi kansallisen ylpeyden ja kunnioituksen kokemisen paikkana. Artikkelinsa loppuksi Nervander toteaa vielä, ettei museon perustamisen suhteen saisi jäädä välinpitämättömäksi, sillä kyse ei ole ainoastaan tieteen tekemisestä vaan syvästi koko kansakuntaa koskettavasta asiasta.²⁶⁰ Tämä osoittaa erinomaisesti, että nationalismissa kyse oli paitsi aatteesta, eli tavasta ymmärtää yksilön ja yhteisön suhdetta, myös tunteesta.²⁶¹

1800-luvun lopulta alkaen kansalaisaktiivisuuden lisääntyessä erilaisten aatteellisten, poliittisten ja uskonnollisten järjestöjen, yhdistysten ja kansanliikkeiden merkitys suomalaisen kansakunnan rakentamisessa lisääntyi. Joukkojärjestäytymisen kehityksen myötä 1880-luvun jälkeen yhdistystoiminta monipuolistui ja ulottui yhä laajempiin kansankerrostumiin. Paikallisella tasolla toimivat esimerkiksi nuorisoseurat, työväenyhdistykset, suojeluskunnat, maamiessseurat, vapaapalokunnat ja raittiusseurat. Näiden toimintaan kuuluivat mm. kirjastot, lukutuvat, orkesterit ja teatterit.²⁶² Samat yhdistykset olivat myös aktiivisia museoiden perustamisessa ja niiden välittämän valistuksen levittämisessä.

J. R. Aspelin kertoo *Suomen Museossa* 1910 julkaistussa puheessaan ”Kotiseutututkimus ja museokokoelmat” sivistyksen etenemistä Suomessa. Hän rinnastaa luku- ja kirjoitustaidon ja yhteiskunnallisten ja kansallisten aatteiden leviämisen toisiinsa kehityskaaressa, jossa kumpikin ovat muuttuneet ylhäisten ja porvarillisten ahtaiden piirien harrastuksesta kansan laajempien osien kanssa jaetuiksi. Tähän sivistymisen prosessiin liittyvät hänen tekstissään myös museot, sillä yksi ”kuohunnan ja kiehunnan” aikaansaama kansantajuinen liike on paikallismuseoiden perustamista ajava kotiseutututkimus.²⁶³ Museoiden perustaminen ja niiden parissa toimiminen näyttävät Aspelinin maailmankuvassa yhtenä saavutuksena kansakunnan kehityksen tiellä ja ymmärryksen lisääntyessä niiden toiminnasta ja toiminnan laajentuessa tiedon määrä ja sivistys lisääntyvät.

Museoiden ja oppimisen tai koulutuksen yhteys oli 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa kiinteä. Museo ja kansakoulu näyttävätkin rinnakkaisina ilmiöinä: niitä yhdistää

²⁶⁰ SM1894 kk14 Kansallismuseo vai eikö?

²⁶¹ Salmi 2002, 64.

²⁶² Mikkola 2009, 19. Myös Liikanen 2005, 243–244.

²⁶³ SM1910 vk17 Kotiseutututkimus ja museokokoelmat.

paitsi pyrkimys opetuksen antamiseen, myös toiminnalle asetetut tavoitteet. Lisäksi molemmat elivät toimintansa vakiinnuttamisvaihetta. Yhteiskunnallisesta näkökulmasta kansakoulujen perustaminen on liitetty osaksi modernisaatioon liittyviä prosesseja, kuten yhteiskunnallista rakennemuutosta, teollistumista, urbanisoitumista, maatalouden rationalisoitumista ja liikkuvuuden lisääntymistä.²⁶⁴ Samat tapahtumaketjut ohjasivat myös museoalan kehitystä – palaan aiheeseen tarkemmin seuraavassa luvussa.

4.3. Edistysusko museossa

Toistuva teema museovierailuja kuvailevissa kirjoituksissa on tapahtuneen kehityksen osoittamisen tärkeys. Opettavaisessa museossa tarkastelun kohteena olevan ilmiön eri vaiheet oli asetettu toisiaan seuraavaksi sarjaksi, jota tarkastellessa kävijä saattoi havaita kehityksen eri asteet ja niissä tapahtuneet muutokset.²⁶⁵ Näytteillä saattoi olla vaikkapa maataloustyökaluja eri ajoilta kronologiseksi jatkumoksi asetettuna.²⁶⁶ Kehityksen tarkastelu tarjosi kävijälle mahdollisuuden yleisnäkemyksen muodostamiseen ajan saatossa tapahtuneista muutoksista. Muutoksen havainnoimisen kautta kävijän ajateltiin saavan hyödyllistä tietoa aiheesta.²⁶⁷ Kehityksen korostaminen liittyy 1800- ja 1900-lukujen vaihteen laajempaan länsimaiseen kulttuuriseen ilmastoon. Teollistumisen ja kaupungistumisen kiihtyessä, teknologian ja tieteen kehityksen vauhdittuessa vallitsi käsitys siitä, että ihmiskunnan etenemisen mahdollisuudet olivat rajattomat ja että suunta tulisi aina olemaan liikettä kohti parempaa.

Usko ihmiskunnan edistykseen oli voimissaan 1800-luvun puolivälistä aina ensimmäiseen maailmansotaan saakka. Tuona aikana tekniset muutokset tuntuivat etenevän mullistavalla voimalla eikä ihmisen kyvyille juuri nähty rajoja. Monet uskoivat ihmisen vapautuvan luonnon asettamista rajoituksista, joihin tähän saakka oli ollut pakko alistua. Teollistumisen myötä arkinen tavaramaailma ja monet käytännöt mullistuivat. Aikaa luonnehtivat samanaikaisesti kasvanut teollisuustuotanto, muotoutuvat massakulutustotumukset, siirtomaatavaroiden virta kaukomailta, uudet tietoliikenneyhteydet sekä tehokkaampi matkustaja- ja rahtiliikenne.²⁶⁸

²⁶⁴ Mikkola 2009, 255.

²⁶⁵ Ks. esim. Yksin Lontoossa, Päivälehti 18.06.1904; Muistiinpanoja ”Rajanmäenrykmentin” Tukholma-matkalta, Otava 19.08.1909; SM1899 kkl6 Museorakennusten ohjelmasta.

²⁶⁶ Mustialan kesäjuhlat, *Maamies* 11/1906, 257.

²⁶⁷ Turpeinen 2005, 62.

²⁶⁸ Syrjämaa 2007, 12–13.

Taina Syrjämaa on tutkinut edistysuskon ilmenemistä 1800-luvun loppupuolen ja 1900-luvun alun maailmannäyttelyissä. Edistysuskolla tarkoitetaan käsitystä, jonka mukaan ihmiskunnan kehitys alkaa primitiivisestä yhteisöstä ja etenee väistämättä kohti parempaa tulevaisuutta, koska sellainen maailmanjärjestys on.²⁶⁹ Syrjämaa painottaa, että 1800-luvulla uskottiin universaalien sivilisaatioita koskevien kehityslakien olemassa-oloon. Niiden ajateltiin vaikuttavan kaikkiin kansoihin ja kulttuureihin ja toteutuessaan ne johtivat edistyksen vääjäämättömyyteen. Ominaisia edistyksen piirteitä olivat voimakas usko luonnontieteisiin ja luonnon teolliseen hyödyntämiseen. Monille tiede ja tekniikka näyttäytyivätkin tienä ihmiskunnan korkeampaan menestykseen.²⁷⁰

Edistysusko ilmiönä on vanhempi, mutta 1800-luvulla se levisi tavallisen kansan, masojen piiriin. Syntyi populaari edistysusko, jota jaettiin mm. juuri maailmannäyttelyissä.²⁷¹ Myös museot osallistuivat edistyksen popularisoimiseen ja kansanomaistamiseen: niissä käsitys jatkuvasta kehityksestä esitettiin historiallisesti todistettuna ja helposti omaksuttavassa muodossa. *Viesti*-lehdessä vuonna 1910 julkaistussa artikkelissa kirjoittaja ihastelee Victoria & Albert Museumin kulkuneuvo-osastolla Lontoossa vetureiden ja vesillä liikkuvien kulkuneuvojen kehitystä aina ”Caesarin ajoista” nykyaikaan ja toteaa:

Hartaana ja kunnioittavana siinä ihaili noita mahtavia koneita, joiden kautta luonnonvoimat taltutettuina palvelevat ihmistä ja vielä enemmän ihaili ihmisneroa, jonka suuruus näissä luonnoksissa ilmenee.²⁷²

Kirjoittajan usko ihmisen kyvykkyyteen ja pystyvyyteen on vankkumaton. Hänelle historia näyttäytyy kertomuksena siitä, kuinka ihminen alistui mahtavat luonnonvoimat käyttöönsä ja museo paikkana, jossa tämän havainto on esitetty erityisen kirkkaana. Ihmisen nerous ansaitseekin kunnioitusta ja museossa se voi saada sitä osakseen. Edistysajattelussa korostunut pyrkimys luonnon teolliseen hyödyntämiseen välittyy voimakkaasti juuri tekniikan alan museoista kirjoitetuissa teksteissä. Edistyksen ja teknologian liitto oli 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa luja.

Toisessa samassa museossa vierailleessa kirjoittajassa ensimmäinen höyryveturi The Rocket herättää ajatuksia rautateiden kehityksen merkityksestä maailmalle. Tuon veturin rakentaminen nostaa keksijänsä suurmiesten joukkoon Aleksanteri Suuren ja Napoleonin rinnalle:

²⁶⁹ Syrjämaa 2007, 23.

²⁷⁰ Syrjämaa 2007, 24.

²⁷¹ Syrjämaa 2007, 21, 24.

²⁷² Niitä näitä matkan varrelta, *Viesti* 1/1910, 5–6.

Tämän kanssa nousi uusi päivä ihmiskunnalle, valtakuntain rajat kadottivat merkityksensä ja kansat lähenivät toisiinsa. Elämä sai uutta voimaa ja kansojen toimintaan tuli uutta tarmoa. Kansat lähenivät toisiinsa ja lähetessään lämpenivät tottuessaan antamaan arvoa toisellekin. Tämä veturi avasi uran, josta paisui valtava valtimo ainesten vaihtoon, joten kauppa- ja teollisuus virkosi vilkkaampaan toimintaan. Mitä olisivat Amerikan prääriat ilman tämän veturin avaamaa valtimoa – asumattomia erämaita! Kuinka monille miljoonille maailman joka kulmalla on tämä veturi avannut pääsyn taloudelliseen hyvinvointiin? Niin, asukoon ihminen missä tahansa, eikä hän missään jää osattomaksi rautateiden tuomasta siunauksesta.²⁷³

Rautatie näyttäytyy yhtenä teollistumisen ja teknistymisen saavutuksena, todellisena ihmisen voittokulkuna ja merkittävänä kehitysaskeleena, josta kukaan ei jää osattomaksi. Teknisen kehityksen merkitys ei rajoitu kirjoittajan mielessä pelkästään teollisuuden tai taloudenkaan tasolle, vaan sillä on osansa myös kansainvälisten suhteiden ja globaalin hyvinvoinnin tasolla. Ja kaikki tämä näyttäytyy yhden ainoan henkilön alulle panevana.

Museohistorioitsija Tony Bennett on tarkastellut 1800-luvun loppupuolen museolaitoksen muutosten ja edistysajattelun suhdetta. Hänen mukaansa käsitys evoluutiosta vaikutti radikaalisti tapoihin esittää sekä luonnonhistoriaa että ihmisen menneisyyttä. Samalla kun kansa nationalististen vaikutteiden myötä nousi museoissa esitetyn narratiivin kertojaksi hallitsijan sijaan, ihmisen, valkoisen miehen merkitys korostui muutenkin.²⁷⁴ Useissa museovierailuja kuvaavissa lehtiartikkeleissa esiin nousikin edistyksellinen subjekti, ihmisnero, jonka saavutukset olivat museossa ihmeteltävänä.²⁷⁵ Museoesineet toimivat todisteena neroudesta, kulttuurisina tuotteina, jotka merkitsivät sivilisaation kulkemaa suuntaa. Carol Duncanin mukaan edistysajattelun myötä museokävijän rituaaliseksi tehtäväksi nousi juuri nerouden historian esittäminen ja edistyksen uudelleen eläminen.²⁷⁶ Museon esittämän tarinan keskiöön nousivat ihmisen kehitys ja voittokulku suhteessa luontoon. Geologia, paleontologia ja arkeologia venyttivät ajallisen ulottuvuuden kauas raamatullisen ajan toiselle puolelle ja muodostui pitkä ajallinen kertomus, jossa ihminen nähtiin kehityksen huippuna.²⁷⁷

Bennetille muutos, jossa museot siirtyivät kokoelmien keräämisestä harvinaisuudesta edustavuuteen, linkittyy olennaisella tavalla modernin museon syntyyn ja edistysajatte-

²⁷³ Rautatieläisen havaintoja Englannissa. Rautatiemuseossa. *Uusi rautatielehti* 1/1908, 3–4.

²⁷⁴ Bennet 1995, 38–39; Syrjämaa 2007, 76.

²⁷⁵ Ks. esim. Niitä näitä matkan varrelta, *Viesti* 1/ 1910, 5–6; Rautatieläisen havaintoja Englannissa. Rautatiemuseossa. *Uusi rautatielehti* 1/1908, 3–4; Matkamuiistelma, Mikkelin Sanomat 28.09.1899.

²⁷⁶ Duncan 1995, 27.

²⁷⁷ Bennet 1995, 38–39, 45; Syrjämaa 2007, 76.

lun vaikutuksiin. Käsitys evoluutioprosessista vahvasti edistysuskoa todistamalla kehityksen luonnonlaiksi. Museoissa tuon laki konkretisoitui ja todentui – usein hyvin käytännöllisesti näyttelyn kronologisen kiertoreitin varrella.²⁷⁸ Myös museoiden pyrkimys opettamiseen ja sivistämiseen liittyvät edistysajatteluun. Bennetin mukaan julkinen museo eroaa varhaisemmista, eksklusiivisemmista edeltäjistään juuri siinä, että se pyrki ohjaamaan laajempaa kävijäjoukkoaan itsensä kehittämiseen. Museon tarkoitus ei enää ollut ainoastaan tehdä vaikutusta viestimällä vallasta ja voimasta, vaan se pyrki muokkaamaan kävijöitään: tavoitteena oli luoda uudenlaisia käytösmalleja, joiden kautta syntyi progressiivisiä ihmisiä, edistyksellisiä ja kehittyviä.²⁷⁹

1800-luvun ja vuosisadan vaihteen aikana suomalainen yhteiskunta koki monenlaisia muutoksia. Tämä kulttuurinen muutos oli eräänlaista koko yhteiskuntaa koskevaa uudelleenjärjestäytymistä, mutta se ulottui myös kaikille inhimillisen elämän tasoille: muutoksessa olivat niin elämäntapa, talous, maailmankuva, ihmiskäsitys kuin arkiset vuorovaikutusmuodotkin. Tätä prosessia on sittemmin jäsennetty modernisoitumisen käsitteen avulla. Aikalaiset suhtautuivat muutoksiin erilaisilla tavoilla: toisten mielikuvia hallitsivat pelot, toisia toiveet paremmasta. Uusien elämänmuotojen vastaanottoa 1800-luvun puolivälistä toiseen maailmansotaan ulottuvalla ajanjaksolla väitöskirjassaan tutkinut Kati Mikkola erottaa yhteiskunnan muuttumiseen suhtautumisessa kaksi arvolatautunutta kantaa: promodernin ja antimodernin asenteen.²⁸⁰

Promoderni asenne merkitsee myönteistä suhtautumista muutokseen. Valistuksen projektin hengessä modernisaation nähtiin tuovan ihmiskunnalle siunausta teknologisen, ekonomisen, sosiaalisen ja moraalisen kehityksen muodossa. Tällainen näkemys ohjasi myös edistykseen uskovien ajatusmaailmaa. Antimoderni asenne sen sijaan ilmeni kriittisenä, skeptisenä, pessimistisenä tai halveksivana suhtautumisena. Tyypillisesti modernisaatio nähtiin tällöin uhkana traditionaalisille arvoille ja elämäntavalle.²⁸¹ Suhtautuminen muutokseen on aina ristiriitaista ja molemmat näkökannat olivat havaittavissa myös 1800- ja 1900-lukujen vaihteen museokentällä. Toisaalta museoiden tehtäväksi asetettiin menneisyyden ja perinteiden säilyttäminen: muutosten pyörteissä niiden talteen keräämisellä oli jopa kiire. Toisaalta esittäessään kehityksen voittokulkua museot näyttäytyivät edistysuskon ja ihmisen kykyjen juhlistamisen paikkoina. Kävijälle museon merkitys rakentui mahdollisuudesta havaita ja varmistua jatkuvasta kehittymisen

²⁷⁸ Bennet 1995, 39, 178–179; Syrjämaa 2007, 76. Laajemmin ks. Bennet 1995, 177–208.

²⁷⁹ Bennet 1995, 46–47.

²⁸⁰ Mikkola 2009, 13–14, 36.

²⁸¹ Mikkola 2009, 14–15. Ks. myös Anttonen, 2005.

prosessista, johon hän saattoi osallistua itseään muokkaamalla. Edistysajattelun yhteydessä kokoelman kyky hämmästyttää jäi jokseenkin toissijaiseksi ja keskeisemmäksi nousi yksikertaisesta monimutkaiseen ja homogeenisestä heterogeeniseen etenevän kulttuurisen muutoksen hahmottaminen.²⁸² Samaan aikaan museo tarjosi myös pysyvyyttä ja vakautta, uskoa jatkuvuuteen suurilta tuntuvien mullistusten kourissa.

²⁸² Turpeinen 2005, 62–64; Bennett 1995, 43.

5. LOPUKSI

1800-luvun viimeinen ja 1900-luvun ensimmäinen vuosikymmen, joihin tässä tutkimuksessa olen keskittynyt, olivat Suomen historiassa kuohuvaa aikaa. Suomen yhteiskunnallisen ja kulttuurisen aseman vahvistuminen herätti venäläiskansallisten ja keisarikunnan yhtenäisyyttä valvovien tahojen epäilyksiä, mikä johti pyrkimykseen heikentää suuriruhtinaskunnan itsehallinnollista asemaa. Ensimmäiset yhdenmukaistamistoimet tehtiin vuonna 1890. Tilanne rauhoittui väliaikaisesti 1900-luvun alkuvuosina, mutta venäläistämistoimia jatkettiin pian uudelleen. Poikkeusajat jatkuivat aina ensimmäisen maailmansotaan ja sen jälkeen saavutettuun itsenäisyyteen saakka.²⁸³

Tuona aikana suomalaiset museot vakiinnuttivat hiljalleen asemaansa: määrä lisääntyi ja niissä käyminen kasvatti suosiotaan. Myös eurooppalaisella tasolla kehitys jatkui samansuuntaisena, joskin suomalaisia kollegoita jonkin verran edellä. Kenttä näyttäytyi kävijälle kuitenkin kovin vaihtelevana ja rikkonaisena. Lehtikirjoituksissa museoon menijät kohtasivat yhtäläillä suurilla ja mahtavilla, ammattimaisesti hoidettuja ja näyttäviä museoita kuin niiden pieniä, täyteen tungettuja, epäjärjestyksen ja puutteellisen hoidon hallitsemia vastakohtiakin. Museoala oli koulutuksen ja vakiintuneiden käytäntöjen puutteessa epäyhtenäinen, jolloin kohteeksi valikoituneen museon tilanne vaikutti voimallisesti museokävijän vierailukokemuksen muodostumiseen.

Antikvaaristen tieteiden asiantuntijat kohtasivat museon ammattilaisuutensa ohjaamina. Heidän kokemuksensa olivat museologisia periaatteita ja museon käsittelemää tieteenalaa, kuten kansatiedettä tai arkeologiaa, koskevan tiedon läpäisemiä. Verrattuna niin kutsuttua suurta yleisöä tässä tutkimuksessa edustavien sanoma- ja aikakauslehdissä kirjoituksiaan julkaisseiden näkemyksiin, museomiesten vierailukokemus oli analyyttisempi ja kriittisempi. Maallikoiden kokemus puolestaan suuntautui enemmän museon sisällölliseen antiin ja sitä ohjasi voimakkaammin halu hämmästyä ja vaikuttua.

Tutkimusta aloittaessani ennako-oletukseni oli, että museokävijän kokemus olisi tilallisuuden jäsentämä ja ohjaama. Lehtikirjoituksista koostuva aineisto onkin osoittanut tämän pitävän paikkansa: museovierailuiden kuvaukset jäsenyivät museotilan määrittelyn kautta ja niissä tapahtuva toiminta oli kiinteässä yhteydessä museon tilaan. Tilan erilaiset ominaisuudet, esimerkiksi koko, ahtauden tai tilavuuden tunne, valaistus ja äänimaailma muokkasivat museossa olijan kokemusta. Fyysinen tila ei kuitenkaan ollut ainoa museota määritellyt tekijä. Kokoelma ja sen esillepano toivat mukaan ajatusten ja

²⁸³ Tommila 2002, 29.

tunteiden, tarinoiden tason. Tällöin museo näyttäytyy kokonaisuutena, joka syntyi museotilan, rakennuksen ja kokoelman tiiviistä yhteydestä.

Tavoitteenani oli havainnoida tilan fyysisten ominaisuuksien ohella myös sen mentaalisia, sosiaalisia ja yhteiskunnallisia aspekteja. Nämä tulivat ensi kerran näkyviin tilassa toimimisen kautta. Erilaiset tavat ottaa haltuun museonäyttelyä niin katseen kuin liikumisen avulla kertoivat kulttuurisista painotuksista. Esimerkiksi näköaistin korostamisen yhteys 1800-luvun visuaaliseen murrokseen oli selkeä myös museokontekstissa ja liitti museovieraat osaksi laajempaa kulttuurista kehitystä.

Museokäynnin herättämien tunteiden ja ajatusten tarkastelu johdatti syvemmälle museotilan mentaalisten aspektien pariin. Käyntikuvauksista välittyi museon kyky herättää voimakkaitakin kokemuksia menneisyyden henkiin heräämisestä ja historiallisten henkilöiden tai tapahtumien läsnäolosta. Mahdollisuus menneisyyden omakohtaiseen kokemiseen museossa sisälsi sekä opettavaisen että viihteellisen ja elämyksellisen aspektin. Museo tilan ja kokoelman muodostamana kokonaisuutena nosti pintaan muistoja, kuohutti tunteita ja antoi aihetta erilaisille pohdinnoille.

Museot itse määrittelevät olemassaolonsa tarkoitusta monin tavoin, mutta kävijälle ne tehtävät eivät välttämättä näyttäytyneet samoina. Analysoimissani lehtiartikkeleissa museossa käymisen tavoitteet määräytyivät pitkälti vierailun kontekstista käsin. Tiedemiehille museot olivat ennen kaikkea tutkimuksen tekemisen paikkoja ja matkailijat suhtautuivat niihin matkalla olemisen ja turismin näkökulmasta. Museokävijän tärkeimpänä tehtävänä kaikenlaisissa kirjoituksissa näyttäytyi kuitenkin oppiminen. Oppimisella oli paitsi tiedollinen ja sivistyksellinen tavoite, myös selvä pyrkimys kansalaisena kasvattamiseen. 1800- ja 1900-lukujen vaihteen museoissa opittiin ymmärtämään omaa identiteettiä ja kuulumista tiettyyn kansalliseen ryhmään. Kansallisen kehityksen rinnalla opittiin myös universaaleista yhteiskunnalliseen ja kulttuuriseen evoluutioon liittyvistä luonnonlaeista.

Museo siis todella oli paitsi fyysinen tila, myös erilaisia sosiaalisia, yhteiskunnallisia ja mentaalisia toimintoja mahdollistava paikka. Museossa oltiin sosiaalisessa vuorovaikutuksessa, muisteltiin ja muistettiin, tunnettiin ja ajateltiin. Museoissa toimittiin myös aatteellisella tasolla, sillä vaikka sivistyminen, itsensä kehittäminen ja edistyksen havaitseminen saattoivat olla museoinstituution asettamia tavoitteita, osallistuivat kävijät näiden toteuttamiseen henkilökohtaisella tasolla. Kirjoituksissa museo näyttäytyy niin

oppimisen, viihtymisen kuin ihmiskunnan saavutusten ihmettelynkin paikkana. Näistä muodostuu museokäynnin merkitys kävijän näkökulmasta.

Museokävijät ovat käsittelemässäni aineistossa melko monipuolinen joukko. Keskeisimmän eron muodostaa asettamani jako museoalan ammattilaisiin ja maallikoihin. Näiden ryhmien kirjoituksia ohjasivat erilaiset käytännöt ja heidän kokemuksensa näyttivät kirjoitusten valossa muodostuvan toisistaan poikkeavista lähtökohdista käsin. Erottelu ei kuitenkaan saisi nousta liian keskeiseksi: vaikka museomiehet joukkona olivat hyvin tiivis ja muodostivat sinällään oman suppeamman kulttuurisen piirinsä, vaikutti myös heidän kokemuksiinsa samat ajassa liikkuneet laajemmat ilmiöt kuin muidenkin museovierailuistaan raportoineiden keskuudessa.

Käyttämieni alkuperäislähteiden vaikutusta tutkimustulosten muotoutumiseen ei voi vähätellä. Lehtiartikkelit tarjoavat kurkistusaukon museovierailuun, mutta sen kautta ei suoraan pääse käsiksi ensikäden kokemuksiin. Kirjoitusten välittämät kokemukset ovat julkaisukelpoisen tekstin syntyprosessissa muovautuneita ja valikoituneita. Lehdistössä julkaistujen museokokemusten sisältöön ovat vaikuttaneet paitsi artikkeleiden kirjoittamiseen liittyneet käytännöt, myös kirjallisesti tuotteliain henkilöiden valikoituneisuus. Lisäksi lehtikirjoitusten ominaislaatuun kuuluu tietty pirstaleisuus ja kappaleenomaisuus, jonka vuoksi esimerkiksi kattavaa kuvaa tyypillisen museovierailun vaiheista tai etenemisestä on hankala muodostaa. Toisaalta mielenkiintoista olisi tarkastella myös saman yksilön eri museoihin suuntautuneiden käyntien eroja ja samankaltaisuuksia: tällaisia mahdollisuuksia lehtiaineisto tarjoaa vain toisinaan.

Peter M. McIsaac on tarkastellut museoita kaunokirjallisen aineiston kautta teoksessaan *Museums of the mind. German modernity and the dynamic of collecting*.²⁸⁴ Myös Christoph Stölzl toimittamassa Saksan historiallisen museon juhlakirjassa *Menschen im Museum* on käytetty samantapaista lähestymistapaa.²⁸⁵ Kaunokirjallisuuden käyttämisessä historiallisen tutkimuksen lähteenä on omat ongelmansa, mutta se voisi tarjota kiinnostavan näkökulman aikalaisten näkemyksiin ja kokemuksiin. Kaunokirjallisen aineiston avulla saatettaisiin myös onnistua ylittämään lehtikirjoitusten muodostama kappaleenomaisuuden ongelma.

Tyypillisemmän historiantutkimuksen alkuperäislähteiden ryhmän muodostavat erilaiset arkistoaineistot. Kuten jo alussa totesin, päiväkirjojen, kirjeiden tai vastaavien sisältä-

²⁸⁴ McIsaac 2007.

²⁸⁵ Stölzl 1997.

mien vierailukuvausten lukeminen syventäisi museokokemusten tarkastelua ja toisi mahdollisuuden kokijoiden yksilöllisten ominaisuuksien havainnoimiseen. Tällaisen materiaalin käsiinsä saaminen tosin edellyttäisi joko ankaraa työtä tai loistavaa onnenpotkua. Hyödyllisenä lähtökohtana voisi kuitenkin toimia esimerkiksi suomalaisten museoaktiivien suhteellisen tiiviin joukon henkilöverkoston ja heidän jälkeensä jättämän aineiston kartoittaminen.

Mielenkiintoinen, tämän työn puitteissa sivuuttamani näkökulma on museoiden suhde sukupuoleen 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa. Tarkastelemistani lehtikirjoituksista voi havaita, että sukupuoli vaikutti museon kokemiseen ja niihin toiminnan ja haltuunottamisen tapoihin, joita henkilöllä katsottiin olevan. Äkkiseltään voisi arvella, että myös museoissa toimimista ohjasivat käsitykset aktiivisesta miehestä ja passiivisesta naisesta. Toisaalta museo oli tilana naiselle monia muita julkisia rakennuksia turvallisempi ja ystävällisempi ja rinnastuu siten esimerkiksi aikansa tavarataloihin. Anna Kortelaisen mukaan keski- ja yläluokan naiset kävivät innokkaasti museoissa myös aivan itsekseen jo 1800-luvulla. Eräs lontoolainen tavaratalo jopa mainosti olevansa paikka, jossa voi liikkua yhtä vapaasti kuin British Museumissa. Museo oli tavaratalojen ohella niitä harvoja tiloja, joissa nainen ei ollut näkymätön vaan hyvin palveltu asiakas.²⁸⁶

Naiset olivat museokentällä aktiivisia jo varhain myös ammatillisessa roolissa – joskin useimmiten näkymättömissä miestensä ja isiensä takana. Henni Reijonen on käsitellyt aihetta lyhyesti *Suomen Museohistoriassa* julkaistussa artikkelissa, jossa hän toteaa virkaa hoitaneiden museomiesten morsiamien, vaimojen ja tytärten museoissa tekemän työn olleen arkista ja siten unohdettua perustyötä: kokoelmien läpikäyntiä, luettelointia ja kunnostamista. Heidän roolinsa on kuitenkin ollut tärkeä, sillä erilaisia apulaisia tarvittiin paljon ja he löytyivät useimmiten virkamiesten lähipiiristä. Käytäntö oli yleinen kansainvälisestikin, joskus perheen piiristä lähtenyt konservointitoiminta periytyi seuraaville sukupolville ja muodostui jopa suoranaiseksi dynastiaksi.²⁸⁷ Sukupuolitietoinen näkökulma tarjoaisi siis mielenkiintoisia tutkimusaiheita niin museoinstituution kuin museokävijöidenkin historiasta kiinnostuneelle.

²⁸⁶ Kortelainen 2005, 262.

²⁸⁷ Reijonen 2010, 307.

LÄHTEET

Alkuperäisaineisto

Aikakauslehtiartikkelit

- Finska kennelklubbens tidskrift*. nro. 3, 1.7.1905: På utställningsresa i vesterväg, 106–111.
- Kansakoulun lehti: kasvatusopillinen aikakauskirja kodille ja koululle*. nro. 16–18, 1.8.1894: Yliopistolliset lomakurssit, Elokuun 13–25 p. 1894, 301–353.
- Kansakoulun lehti: kasvatusopillinen aikakauskirja kodille ja koululle*. nro. 16, 15.8.1899: Opintomatalla, 363–372.
- Kansakoulun lehti: kasvatusopillinen aikakauskirja kodille ja koululle*. nro. 21–22, 1.11.1910 Matkahavaintoja: Otteita A. Horsman matkakertomuksesta, 532–541.
- Kasvatusopillisia sanomia kristillisille opettajille ja vanhemmille*. nro. 6, 22.6.1901: Kirjeitä ulkomailta. Käynti Neapelissa, 85–88.
- Kirkollinen sisälähetys* nro. 1, 15.1.1906: Havaintoja ja mietteitä matkan varrelta IV, 8–11.
- Kotia kohti: Suomen N. N. K. Y:n äänenkannattaja*. nro. 7–8, 1.7.1905: Kertomus N. N. K. Y:n VII:stä yleisestä kokouksesta Turussa 9–13 p. kesäk. 1905, 116–125.
- Lasten kuvalehti* nro. 8, 1.8.1895: Ensimmäinen merimatvani, 59–64.
- Luonnon ystävä: yleistajuinen luonnontieteellinen aikakauslehti*. nro. 5, 1.1.1897: Käynti Tukholman Biologisessa museossa, 77–82. (Kirj. Thorsten Renvall)
- Maamies* nro. 11, 1.1.1906: Sieltä täältä: Mustialan kesäjuhlat, 256–257.
- Nutid.Tidskrift för sociala frågor och hemmets intressen*. nro. 11, 1.11.1901: Ur en resandes anteckningar, 323–325.
- Opettajain lehti: kansanopetusta käsittelevä kuvallinen viikkolehti*. nro. 10, 6.3.1908: Käynti jesuittakoulussa, 104–105.
- Opettajain lehti: kansanopetusta käsittelevä kuvallinen viikkolehti*. nro. 17, 29.4.1910: Seminaarilaisten rientoja. Muistelmia Pietari-matkaltamme, 204–205.
- Suomen maanviljelyslehti* nro. 1, 1.1.1890: Berlinin maanviljelysopisto, 4–11.
- Suomen Viikkolehti* nro. 26, 29.6.1905: Kristusta lähemmäksi!, 214–216.
- Uusi rautatielehti* nro. 1, 8.1.1908: Rautatieläisen havaintoja Englannissa. I. Rautatiemuseossa, 3–4.
- Viesti: Suomen rautatieläisten raittiusyhdistyksen äänenkannattaja*. nro. 1, 1.1.1910: Niitä näitä matkan varrelta, 5–6.

Suomen Museo ja Finskt Museum

- FM1895 vk17 Provinsmuseer, s. 76–78: J. R. Aspelin.
- FM1898 kk15 Några ord om Satakunta museum, s. 45–50: F. I. Färling.
- SM1894 kk14 Kansallismuseo vai eikö? s. 49–50: Emil Nervander.
- SM1894 Muinaistieteellinen näyttely, s. 144.
- SM1898 kk15 Viipurin Museo, s. 50–52: A. Helander.
- SM1899 kk16 Museorakennuksista sananen, s.11–14: Julius Ailio.

SM1899 kkl6 Museorakennusten ohjelmasta, s.88–95: Julius Ailio.
SM1899 kkl6 Pariisin näyttely v.1900, s. 18–19.
SM1901 Kansatieteelliset kokoelmat Tartossa ja Riiassa, s. 54–56: A. O. Heikel.
SM1903 vk10 Ensimmäinen kansainvälinen, historiallisten ja nykyaikuisten pukujen näyttely Pietarissa talvella 1902–1903, s.25–31: A. O. Heikel.
SM1903 vk10 Käynti muutamissa Venäjän museoissa, s. 61–67: A. O. Heikel.
SM1910 vk17 Kansatieteelliset kokoelmat Pietarissa, s. 62–63: A. O. Heikel.
SM1910 vk17 Kotiseutututkimus ja museokokoelmat, s. 76–78: J. R. Aspelin.
SM1910 vk17 Maaseutumuseoista, s. 42–45.

Selitys: FM = Finskt Museum, SM = Suomen Museo, vuosiluku, vk = viikkolehti, kkl = kuukausilehti, lehden numero, artikkelin nimi, sivunumerot, kirjoittaja.

Sanomalehtiartikkelit

Aftonposten nro. 285, 7.12.1896: Bref från Paris.
Borgå Nya Tidning nro. 43, 1.6.1900: Ett besök i Borgå museum.
Karjala nro. 170, 27.7.1906: Matkalla Englantiin III, Kööpenhaminaan.
Karjala nro. 181, 10.8.1908: Kesämatkoilta ja lomalaitumilta.
Liitto nro. 55, 15.5.1909: Muistelmia viimekesäiseltä matkaltani Tanskassa.
Liitto nro. 107, 18.9.1909: Meiltä ja muualta .
Mikkelin Sanomat nro. 111, 28.9.1899: Matkamuielmia.
Mikkelin Sanomat nro. 35 29.3.1904: Palestiinan matkalta.
Mikkelin Sanomat nro. 53, 14.5.1904: Palestiinan matkalta.
Otava nro. 94, 24.8.1909: Muistiinpanoja ”Rajamäenrykmentin” Tukholmanmatkalta.
Päivälehti nro. 234, 9.10.1890: Taideyhdistyksen vuosinäyttely.
Päivälehti nro. 116, 18.6.1904: Yksin Lontoossa.
Wiipurin Sanomat. Supistus nro. 53, 11.5.1909: Matkan varrelta (Kirj. Eino Leino.).
Wiipurin Sanomat. Supistus nro. 94, 17.8.1909: Kotiteollisuusväen Tukholman matkalta.

Aikalaiskirjallisuus

Appelgren-Kivalo, Hjalmar: *Maaseutumuseot ja kansallismuseo*. Kirjapaino O.Y. SANNA. Helsinki 1909.

Tallgren, A. M.: Suomen historiallisista paikallismuseoista. *Suomen maaseutumuseoita*. Toim. A. M. Tallgren & E. A. Virtanen. s.1-10. K. J. Gummerus osakeyhtiö, Jyväskylä 1920.

Tallgren, A. M.: *Museomiehen työpöydältä. Kirjoitelmia muinaistieteellisten ja antikvaaristen harrastusten historiasta Suomessa*. Tietosanakirja-osakeyhtiö, Helsinki 1924.

Tallgren, A. M. & Virtanen, E. A. (toim.): *Suomen maaseutumuseoita*. K. J. Gummerus osakeyhtiö, Jyväskylä 1920.

Tutkimuskirjallisuus

Adler, Judith: Origins of Sightseeing. *Annals of Tourism Research*, Vol. 16 No. 1 1989, 7–29.

Ahonen, Sirkka: *Yhteinen koulu. Tasa-arvoa vai tasapäisyyttä?* Vastapaino, Tampere 2003.

Anttonen, Pertti J.: *Tradition through Modernity. Postmodernism and the Nation-State in Folklore Scholarship*. Studia Fennica, Folkloristica. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2005.

Aurasmaa, Anne: *Salomonin talo. Museon idea renessanssiajattelun valossa*. Anne Aurasmaa, Helsinki 2002.

Bennett, Tony: *The Birth of The Museum. History, theory, politics*. Routledge, London & New York 1995.

Crary, Jonathan: *Techniques of the observer. On vision and modernity in the nineteenth century*. October books. MIT Press, Cambridge Massachusetts 1992.

Drake, Knut: *Menneisyys, nykyisyys, tulevaisuus. Turun kaupungin historiallinen museo – Turun maakuntamuseo 1881–1981*. Turun maakuntamuseo, Turku 1995.

Duncan, Carol: *Civilizing rituals: inside public art museums*. Routledge, Lontoo ja New York 1995.

Heinonen, Jouko & Lahti, Markku: *Museologian perusteet*. Suomen museoliiton julkaisuja 42. Helsinki 1996.

Hobsbawm, Eric: *Nationalismi*. Vastapaino, Tampere 1994.

Härö, Mikko: *Suomen muinaismuistohallinto ja antikvaarinen tutkimus, Muinaistieteellinen toimikunta 1884–1917*. Museovirasto, Helsinki 1984.

Järviluoma, Helmi: Oletko maisemissa? Lyhyt johdatus äänimaisematutkimukseen. *Johdatus musiikintutkimukseen*. Toim. Tuomas Eerola, Jukka Louhivuori ja Pirkko Moisala. Suomen musiikkitieteellinen seura, Helsinki 2003, 347–355.

Kinanen, Pauliina: Suomen museoliitto museokentän rakentajana. *Suomen museohistoria*. Toim. Susanna Pettersson & Pauliina Kinanen. Suomalaisen Kirjalli-

- suuden Seuran toimituksia 1265, Tieto. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2010, 62–93.
- Koivunen, Leila: Nähtävyyksiin tutustumassa. *Turistin tilat. Tilallisuus modernin matkustajan kokemuksena*. Toim. Leila Koivunen, Taina Syrjämaa, & Ilse-Mari Söderholm. Turun Historiallinen Arkisto 58. Turun historiallinen yhdistys, Turku 2006, 121–134.
- Koivunen, Leila, Syrjämaa, Taina & Söderholm, Ilse-Mari: Kotona. *Turistin tilat. Tilallisuus modernin matkustajan kokemuksena*. Toim. Leila Koivunen, Taina Syrjämaa, & Ilse-Mari Söderholm. Turun Historiallinen Arkisto 58. Turun historiallinen yhdistys, 2006, 7–22. (2006a)
- Koivunen, Leila, Syrjämaa, Taina & Söderholm, Ilse-Mari (toim.): *Turistin tilat. Tilallisuus modernin matkustajan kokemuksena*. Turun Historiallinen Arkisto 58. Turun historiallinen yhdistys, 2006. (2006b)
- Kortelainen, Anna: *Päivä naisten paratiisissa*. WSOY, Helsinki 2005.
- Kostet, Juhani: Suomalaisten museoiden kokoelmat 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa. *Suomen museohistoria*. Toim. Susanna Pettersson & Pauliina Kinanen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1265, Tieto. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2010, 266–284.
- Kostet, Juhani: Kokoelmien muodostuminen. *Museologia tänään*. Toim. Pauliina Kinanen. Suomen museoliiton julkaisuja 57. Suomen museoliitto, Helsinki 2007, 136–162. (2007a)
- Kostet, Juhani: Museoiden resurssit ja niiden hallinta. *Museologia tänään*. Toim. Pauliina Kinanen. Suomen museoliiton julkaisuja 57. Suomen museoliitto, Helsinki 2007, 93–104. (2007b)
- Laitinen, Riitta: Johdanto tilan kokemisen kulttuurihistoriaan. *Tilan kokemisen kulttuurihistoriaa*. Toim. Riitta Laitinen. Cultural History – Kulttuurihistoria 4. Turku 2004, 1–13.
- Lefebvre, Henri: *The production of space*. Blackwell Publishing, Oxford 1991.
- Levanto, Marjatta: Suomen museoiden yleisöt. *Suomen museohistoria*. Toim. Susanna Pettersson & Pauliina Kinanen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1265, Tieto. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2010, 94–109.
- Liikanen, Ilkka: Kansallinen yhtenäisyys ja kansanvalta – suomalainen nationalismi. *Nationalismit*. Toim. Jussi Pakkasvirta & Pasi Saukkonen. WSOY, Helsinki 2005, 222–245.
- Lindell, Ismo: *Sähkön pitkä historia*. Otatiето-sarja, Gaudeamus Helsinki University Press, Helsinki 2009.

- MacGregor, Arthur: *Curiosity and enlightenment. Collectors and collections from the sixteenth to the nineteenth century*. Yale University Press, New Haven & Lontoo 2007.
- Mattila, Mirva, Kaukonen, Marianna & Salmela, Ulla: *Opas paikallismuseoiden hoitoon*. Museovirasto, Helsinki 2005.
- McIsaac, Peter M.: *Museums of the mind. German modernity and the dynamics of collecting*. The Pennsylvania State University Press, University Park, Pennsylvania 2007.
- Mikkola, Kati: *Tulevaisuutta vastaan. Uutuuksien vastustus, kansatiedon keruu ja kansakunnan rakentaminen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1251, Tiede. Helsinki 2009.
- Niiranen, Timo: *Axel Olai Heikel. Suomalais-ugrilaisen kansatieteen ja arkeologian tutkija*. Snellman-instituutin julkaisuja 4. Kuopio 1987.
- Pakkasvirta, Jussi & Saukkonen, Pasi: Nationalismi teoreettisen tutkimuksen kohteena. *Nationalismit*. Toim. Jussi Pakkasvirta & Pasi Saukkonen. WSOY, Helsinki 2005, 14–45.
- Palviainen, Ritva: Museoalan ammatillistuminen. *Suomen Museohistoria*. Toim. Susanna Pettersson & Pauliina Kinanen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1265, Tieto. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2010, 315–331.
- Penny, H. Glenn: *Objects of culture: ethnology and ethnographic museums in Imperial Germany*. University of North Carolina Press, Chapel Hill & Lontoo 2002.
- Pettersson, Susanna & Kinanen, Pauliina: Matkalla Suomen museohistoriaan. *Suomen Museohistoria*. Toim. Susanna Pettersson & Pauliina Kinanen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1265, Tieto. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2010, 7–13. (2010a)
- Pettersson, Susanna & Kinanen Pauliina (toim.): *Suomen museohistoria*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1265, Tieto. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2010. (2010b)
- Reijonen, Henni: Museomiehiä ja –naisia. *Suomen Museohistoria*. Toim. Susanna Pettersson & Pauliina Kinanen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1265, Tieto. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2010, 307–308.
- Rentzhog, Sten: *Friluftsmuseerna. En skandinavisk idé erövrar världen*. Carlsson Bokförlag, Tukholma 2007.
- Räsänen, Tuomas: Luonnossa. *Turistin tilat. Tilallisuus modernin matkustajan kokemuksena*. Toim. Leila Koivunen, Taina Syrjämaa, & Ilse-Mari Söderholm. Turun Historiallinen Arkisto 58. Turun historiallinen yhdistys, 2006, 161–177.

- Rönkkö, Marja-Liisa: *Louvren ja Louisianan perilliset. Suomalainen taidemuseo*. Dimensio 2 Valtion taidemuseon tieteellinen sarja. Helsinki 1999.
- Rönkkö, Marja-Liisa: Museon idea ja historia. *Museologia tänään*. Toim. Pauliina Kinanen. Suomen museoliiton julkaisuja 57. Suomen museoliitto, Helsinki 2007, 70–92.
- Rönkkö, Marja-Liisa: Vaihtuvat näyttelyt. *Suomen Museohistoria*. Toim. Susanna Pettersson & Pauliina Kinanen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1265, Tieto. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2010, 262–265.
- Sandberg, Mark B.: *Living pictures, missing persons. Mannequins, museums and modernity*. Princeton University Press, Princeton and Oxford 2003.
- Salmi, Hannu: *Vuosisadan lapset. 1800-luvun kulttuurihistoria*. Turun yliopiston historian laitos, Julkaisuja n:o 60. Turku 2002.
- Syrjämaa, Taina: *Edistyksen luvattu maailma. Edistysusko maailmannäyttelyissä 1851–1915*. Historiallisia tutkimuksia 234. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2007.
- Stölzl, Christoph: *Menschen im Museum. Eine Sammlung von Geschichten und Bildern*. Deutsches Historisches Museum, Berlin 1997.
- Tommila, Päiviö: Suomalaisen tieteen voimakkaan kasvun kausi. *Suomen tieteen historia 4. Tieteen ja tutkimuksen yleinen historia 1880-luvulta lähtien*. Toim. Päiviö Tommila. WSOY, Helsinki 2002, 28–145.
- Turpeinen, Outi: *Merkityksellinen museoesine. Kriittinen visuaalisuus kulttuurihistoriallisen museon näyttelysuunnittelussa*. Taideteollisen korkeakoulun julkaisu A 63. Helsinki 2005.
- Vilkuna, Janne: *75 vuotta museoiden hyväksi. Suomen museoliitto 1923–1998*. Suomen museoliiton julkaisuja 45. Suomen museoliitto, Helsinki 1998.
- Vilkuna, Janne: Suomen museoalan organisoituminen 1945–2009. *Suomen museohistoria*. Toim. Susanna Pettersson & Pauliina Kinanen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1265, Tieto. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2010, 27–61.
- Voutilainen, Heli-Maija: ”Museoon kapineet kansan ja maan.” Museotyön alkutaival Jyväskylän seminaarissa. *Työ miehen kunnia. Arkkitehti Yrjö Blomstedt Jyväskylän seminaarin lehtorina*. Toim. Pirjo Vuorinen. Jyväskylän yliopiston museon julkaisuja 6, 1996, 84–112.
- Vuorisalo, Timo, Lehikoinen, Esa & Lemmetyinen Risto: Thorsten Renvall - Tulisieluisen ornitologi. *Tervapääskyn siivellä. Thorsten Renvallin ja hänen huvilansa tarina*. Toim. Liisa Niinikangas. Lighthouse Consulting, Tampere 2013, 105–118.

Internet-lähteet

Kansalliskirjasto 2001-2012: Historiallinen sanomalehtiarkisto.
<http://digi.lib.helsinki.fi/sanomalehti/secure/main.html>

Suomen Muinaismuistoyhdistys ry: Historia. Luettu 4.11.2013.
<http://www.muinaismuistoyhdistys.fi/historia.html>

Suomen Muinaismuistoyhdistys ry: Julkaisutoiminta. Luettu 9.2.2013.
<http://www.muinaismuistoyhdistys.fi/julkaisut.html>

Liite 1

Taulukko 1: Ennen vuotta 1910 Suomeen perustetut museot.

Museo	Paikkakunta	Perustettiin	Auki yleisölle	Muuta
Luonnonhistorian museo	Turku / Helsinki	1811		Sijaitsi alun perin Turussa, mutta muutti 1827 yliopiston mukana Helsinkiin. Tunnettiin myös nimellä Keisarillinen Yliopiston Museo.
Raahen museo	Raahе	1862	1865	Suomen ensimmäinen maaseutumuseo.
Suomen Taideyhdistyksen kokoelmat	Helsinki		1863	Kokoelmat myöhemmin osaksi Valtion taidemuseota.
Taideteollisuusmuseo	Helsinki		1874	Myöhemmin Designmuseo.
Ylioppilaskuntain museo	Helsinki	1877	1878	Yhdistettiin 1893 osaksi Kansallismuseon kokoelmaa.
J. L. Runebergin koti	Porvoo	1880		
Turun kaupungin historiallinen museo	Turku	1881	1885	Myöhemmin Turun maakuntamuseo.
Sortavalan museo		1881		Myös Laatokan-Karjalan museo. Evakuoidun museon kokoelmat liitettiin Pohjois-Karjalan museon kokoelmiin 1950.
Cygnaeuksen galleria	Helsinki	1882		
Kuopion kulttuurihistoriallinen museo	Kuopio	1883		Muutti 1907 uuteen museorakennukseen Luonnontieteellisen museon kanssa.
Satakunnan Museo	Pori	1888		
Suomen käsityön museo	Helsinki	1888		Käytettiin myös nimeä Suomen kotiteollisuusmuseo. Muutti 1980-luvulla Jyväskylään.
Paikkarin torppa	Sammatti	1889		
Rauman museo	Rauma	1891		
Turun Taidemuseo	Turku	1891	1904	
Mustialan maataloushistoriallinen museo	Tammela	1892		Toimi Mustialan maanviljelys- ja meijeriopiston yhteydessä.
Viipurin museo	Viipuri	1892	1895	
Suomen kansallismuseo	Helsinki	1896	1916	Tunnettiin myös nimellä Valtion historiallinen museo.
Pohjanmaan museo	Vaasa	1895	1896	
Uudenkaupungin museo	Uusikaupunki	1895		
Pohjois-Pohjanmaan museo	Oulu	1896		
Porvoo museo	Porvoo	1896		
Kuopion luonnontieteellinen museo	Kuopio	1897		Muutti 1907 uuteen museorakennukseen Kulttuurihistoriallisen museon kanssa.
Majniemi	Uusikaarlepyy	1897		Z. Topeliuksen saaristohuvila
Suomen Rautatiemuseo	Helsinki	1898	1905	Muutti 1970-luvulla Hyvinkäälle.

Jyväskylän seminaari-laisten kansatieteellinen museo	Jyväskylä	1900		Myöhemmin Jyväskylän yliopiston museo, Kulttuurihistoriallinen museo.
Sagalundin Museo	Kemiö	1900		
Turun Biologinen museo	Turku	1902	1907	
Haminan kaupunginmuseo	Hamina	1903		
Loviisan kaupunginmuseo	Loviisa	1904		
Pietarsaaren kaupunginmuseo	Pietarsaari	1904		Myöhemmin Malmin talo.
Hämeen museo	Tampere	1904	1908	
Tammisaaren museo	Tammisaari	1906		Myöhemmin Länsi-Uudenmaan maakuntamuseo.
Kuurojen museo	Helsinki	1907	1915	
Etelä-Karjalan museo	Lappeenranta	1909		
Ilmajoen museo	Ilmajoki	1909	1914?	
K. H. Renlundin museo	Kokkola	1909		Myöhemmin Keski-Pohjanmaan maakuntamuseo.
Seurasaaren ulkomuseo	Helsinki	1909		
Aleksis Kiven kuolinmökki	Tuusula	1910		
Hämeenlinnan kaupungin historiallinen museo	Hämeenlinna	1910	1912	
Suur-Savon museo	Mikkeli	1910	1912	Jouduttiin pian avaamisen jälkeen sulkemaan, toiminta jatkui 1929. Myöhemmin Mikkelin kaupungin museot.